

A2

KULTURNÍ ČTRNÁCTIDENÍK
23. 6. 2021 ROČNÍK XVII
ADVOJKA.CZ
CENA 49 Kč

13

BĚLORUSKO ROK POTÉ

nová kniha Petra Borkovce
Magnesia Litera a diskuse o literatuře
emancipovaný hyperpop Ashnikko
western První kráva
seriál o konspirační teorii QAnon
Dějiny a třídní vědomí Györgye Lukácse

Ilustrace Rufina Bazlova, 2021

ISSN 1803-6635

13 >

Q30

Solidarita s ručením omezeným

ONDŘEJ SLAČÁLEK

Pokud někdo v loňském létě doufal, že teď už se Bělorusko konečně zbaví diktátora, přinesl mu následující vývoj hořké zklamání. Vzepětí kolem prezidentských voleb a následných nadějných a neuvěřitelně energických protestů Alexandr Lukašenko zlomil. K bilanci patří několik zavražděných a mnoho vězněných demonstrantů, včetně absurdních obvinění z terorismu. K letošnímu 15. červnu evidovala běloruská lidskoprávní organizace Vjasna 96 celkem 493 politických vězňů Lukašenkova režimu.

Z mezinárodního hlediska bylo prozatím-ním vrcholem Lukašenkových mocenských způsobů pirátské zadržení letadla společnosti Ryanair a únos Ramana Prataseviče, který se následně v nejlepší stalinické tradici ke všemu přiznal a vyjádřil lítost. Ruská diplomacie má sice pravdu, že podobně neoprávněné bylo před lety zadržení letadla s bolivijským prezidentem Evem Moralesem ve Vídni ve snaze unést z něj Edwarda Snowdena. Jenže situaci je třeba vidět také opačně: i proto, že nesouhlasíme s tehdejším americkým postupem, je třeba odmítnout současné běloruské a ruské počínání, které se navíc týká civilního letu.

Vývoj událostí nám přitom umožnil srovnat akceschopnost Ruska a Evropské unie. Putin se poměrně brzy a jednoznačně postavil za Lukašenka, čímž v podstatě rozhodl o tom, že se běloruský prezident udrží. Reakce Evropské unie byla váhavější a pomalejší – příznačné bylo, když sankce proti Bělorusku loni v září zablokoval Kypř, aby tak přitáhl pozornost ke svým problémům s Tureckem. Těžko se pak divit pocitu, který vyjádřil nedávno Martin Weiss v týdeníku Echo: že zkrátka pro západní či jižní státy Evropské unie není dění v Bělorusku tak důležité jako pro bývalé postsocialistické země, že zase jednou čelíme západní nevoli, ignoranci a pohodlnosti, že opět narážíme na východoevropskou druhoradost. Podobný přístup je svůdný – ale až příliš pohodlný.

Především: museli bychom srovnat přístup západní Evropy s naším vlastním postojem v tématech, která jsou důležitá pro západní a jižní Evropu. Kolik zájmu a solidarity

jsme projeвили, když se jednalo o uprchlíky ze Sýrie, když jde o Maroko (kdo u nás vůbec ví o okupaci Západní Sahary?) nebo koneckonců i o Turecko, které těží v kyberských vodách a vraždí kurdské bojovníky na území Sýrie a Iráku?

Druhá otázka, která před námi stojí, spočívá v tom, co vlastně Evropská unie může a chce Bělorusku nabídnout. Tržní reformy, které by byly patrně nutnou součástí demokratizace v západním stylu, mohou představovat příležitost pro určitou část společnosti, ale také hrozbu pro jinou. Pro část

Kresba Přemysl Černý

běloruské populace dlouho byla a patrně stále je nejsilnějším argumentem pro podporu či tolerování Lukašenka situace Ukrajiny a Ukrajinců – s divokým mafiánským kapitalismem, násilným chaosem v řadě oblastí života společnosti a podřadným postavením vůči Západu i Rusku. Fakt, že Lukašenkova vláda doplňuje diktaturu rovněž mafiánskými praktikami, funguje jako protiargument jen částečně.

Ale skutečně nepříjemná otázka zní, zda máme právo vyčítat západní Evropě

nečinnost – zda je naše vlastní podpora běloruským demokratům dostatečná. Jistě, česká zahraniční politika dělá proti běloruskému režimu nemálo, stejně jako některé české neziskovky. V Česku studují běloruští studenti. Když nedávno navštívila Prahu prezidentská kandidátka Svjatlana Cichanouská, slyšela vřelá slova podpory nejen od Dagmar Havlové, ale k překvapení asi všech a jistě i svému dokonce i od české hlavy státu. Předseda senátu Miloš Vystrčil návštěvě rovnou řekl, že ji považuje za běloruskou prezidentku. Lépe ilustrovat skutečnost, že se ocitla v zemi, kde jsou činy nahrazovány vzletnými řečmi a kde slovy Jaroslava Haška „strana byla bita, ale morálně jsme zvítězili“, už opravdu nemohl.

Nelze se zbavit dojmu, že stát, který má zhruba stejně obyvatel jako Česká republika a není vůbec daleko, bereme jako „vzdálenou zemi, o níž mnoho nevíme“, jež je nám až příliš cizí a která měla prostě smůlu. S námi souvisí nanejvýš jako potvrzení našich úspěchů a správnosti naší cesty.

Jenže pokud je odpor vůči diktatuře nedělitelný, pak se takto tvářit nemůžeme – a Bělorusko jednoduše vzdálené není. Patří do našeho světa stejně jako jiná ohrožení demokracie, třeba ta, která vycházejí od Andreje Babiše, Miloše Zemana či Petra Fialy. Patří do něj stejně jako kopírování putinovských norem ve vztahu ke gayům a lesbám a vítání čínské státní univerzity (namísto té Sorosovy) v Maďarsku nebo boje polských feministek proti patriarchátu a tmářství. Teprve budeme-li brát Bělorusko jako vlastní věc a dokážeme-li se vztáhnout solidárně i k dalším, geograficky a kulturně skutečně vzdálenějším případům porušování lidských práv, můžeme očekávat, že strheme i někoho dalšího. Až pak bychom snad měli právo vyčítat západní Evropě její přezíravost. Do té doby těžko. Do té doby bude i naše solidarita s ručením hodně omezeným.

Co dělat konkrétně? Zajímat se o běloruskou společnost, tamní sociální hnutí a kulturu. Hledat možnosti podpory odsud. A třeba v rámci projektu neziskové organizace Nesehnutí nazvaného Vlaštovky svobody napsat tamním politickým vězňům.

Autor je politolog a novinář.

editorial

Když v roce 1988 můj bratr emigroval do Francie, hrálo v tom roli přesvědčení, že v Československu reálný socialismus jen tak nepadne, což mu otec v telefonických hovorech z Prahy potvrzoval ještě v průběhu roku 1989. Když loni začaly masivní protesty proti Lukašenkově diktatuře v Bělorusku, zdálo se naopak, že tamní režim, který působil podobně „věčně“ jako kdysi ten československý, přece jen začíná ztrácet dech. Z dnešního pohledu se to ovšem jeví jako přehnané očekávání. A právě situaci v Bělorusku „rok poté“ se věnuje aktuální číslo A2, připravené ve spolupráci s překladatelem a básníkem Maxem Ščurem. Ukazuje se, že paralel mezi Čechy a Bělorusy je celá řada; oba malé národy ostatně obývají prostor mezi Západem a Východem, takže není úplně jasné, kam vlastně patří, a často se dostávají do vleku historických událostí, které přicházejí zvenčí. Spisovatelka Hana Sevjaryněcová ve svém esejí záměrně operuje se spornou kategorií „národní povahy“ a mimo jiné podotýká, že „Bělorus umí být kýmkoli – podle toho se pozná, že zůstal Bělорusem“. Ani tento postoj není Čechům (kteří v dění v Bělorusku leckdy hledají potvrzení vlastních snů o sametové revoluci) zdaleka cizí. „Byla by chyba myslet si, že společnost je dnes rozdělena na světlo a tmu,“ píše dále Sevjaryněcová – a my dnes dobře víme, že takhle jednoduché to nebylo ani u nás v listopadu 1989. Pankáč, spisovatel a kadeřník Sjarhej Kalenda si v rozhovoru čísla klade otázku, „nakolik morální je za současných okolností sedět a psát povídky nebo knihy, když je tolik lidí zatčeno“. Redakce A2 se naštěstí nachází v Praze, nikoliv v Minsku, takže podobné dilema řešit nemusí a může vsadit na to, že i psaný text má v boji za svobodu své místo. Lukáš Rychetský

z obsahu

- 5 Ruská stopa Jiřího Červenky / literární zápisník Jana Machonina
- 6 V normalizačních kulisách. Listopád Aleny Mornštajnové / Andrea Králíková
- 8 Komu patří země nomádů? Oscarový film čínské režisérky Chloé Zhao / Martin Mišúr
- 10 Deset let Sonoscopie. Od portugalského futurismu k invazi defektních robotů / Karolina Válová
- 15 Aby města přežila. S Janem Blažkem o městském plánování v době klimatické krize / Alžběta Medková
- 30 Ne znamená ne. Řečové akty a sexuální násilí / Tomáš Koblížek

PŘÍŠTÍ ČÍSLO A2
VYJDE VE STŘEDU
7. ČERVENCE 2021

Nasta Kudasava

Dopisy nedoručené do vězení jen tak nemizí.
Těm vzkazům narostou křídla: vytvoří vzkazí hejna,
odletí někam do nebe a svobodně tam zahnízdí.
Tetování na bílých zádech zůstanou neochvějná.

Věžňové prorostou skrz mříže. Každý z nich, jako jilm,
natáhne k nebi po větvích větve a ratolesti.
A nebe v podobě vzkazů a vzkazích mládat sejde k nim.
Mraky odtáhnou, a vězňům se uleví od bolesti.

Báseň v překladu Maxe Ščura vybral Michal Špína

Podivná hra nerdů

Dokumentární seriál Q: V oku bouře

Poté, co svět oblétly záběry z obsazování amerického Kapitolu příznivci Donalda Trumpa, doslechli se o konspirační teorii QAnon i ti, kteří americkou politiku příliš nesledují. Nyní se mohou dozvědět víc. Dokumentární série Cullena Hobacka z produkce televize HBO pátrá mimo jiné po identitě tajemného Q.

KATEŘINA SMEJKALOVÁ

Nebýt spektakulárního vtrhnutí davu do Kapitolu v den hlasování volitelů o americkém prezidentovi v lednu letošního roku, zůstal by nejspíš dokument režiséra Cullena Hobacka *Q: V oku bouře* zejména v Evropě spíše okrajovým fenoménem, záležitostí fajnšmekrů zajímajících se o nerdská a extremistická zákoutí internetu. Šestidílná série z produkce HBO se totiž věnuje konspiračnímu hnutí QAnon. Protože však byl útok na sídlo parlamentu Spojených států s touto konspirací propojen a mnozí z těch, kdo se na něm podíleli, byli přívrženci QAnonu a přímo se jím zaštiťovali, stalo se odvysílání dokumentu letos na jaře i u nás sledovanou a probíranou událostí.

Tajemný Q

Samotný útok na Kapitol přitom zabírá pouze pár minut posledního ze šesti bezmála hodinových dílů a je znát, že i pro samotné tvůrce byl poněkud překvapivým rozuzlením dění, které sledovali od roku 2017. Obecně se seriál zaměřuje hlavně na stranu „nabídky“, tedy na popis a rozplétání struktur, které za vzestupem QAnonu stojí, respektive snaží se zjistit, kdo je oním tajemným Q, jenž stále početnějšímu davu přívrženců zanechává na internetových fórech indicie mající vést k odhalení pedofilního a dokonce kanibalského spiknutí amerických liberálních elit. Když se v závěru dokumentární série dozvíme pravděpodobnou identitu Q, jedná se o pečlivě připravované a nakonec vlastně nepřekvapivé rozuzlení. Díky washingtonským nepokojům nám naopak v plné síle dojde, že dokument po celou dobu zanedbával stranu „poptávky“, tedy otázku, jak může něco natolik bizarního jako QAnon během krátké doby získat tak velkou podporu. Dokumentu se tedy v posledních minutách podaří husarský kousek: předložit uspokojivé i zcela neuspokojivé vyústění zároveň.

Zdokumentování poutě Q od banu na Redditu přes stále pochybnější a extremističtější imageboardová fóra 4chan, 8chan až na platformu 8kun, včetně postav, jež tato fóra provozují, je skutečně důkladné – možná až příliš. Je jistě výjimečné, jak blízko a na jak dlouho se Hoback dostal k trojici protagonistů Fredericku Brennanovi a Ronovi a Jimovi Watkinsovým. Jejich důvěru si zřejmě získal tím, že se dřív sám věnoval otázce svobody projevu na internetu, kterou se zaštiťují i oni,

když z Filipín provozují fórum, kde neexistuje žádné omezení obsahu. Je ale také zřejmé, že se ho obě zneprátelené strany zakladatelů 8chanu snaží využít a rovněž skrze účinkování v dokumentu ovlivnit svůj mediální obraz.

Tři sociopati

Velkou část seriálu tak sledujeme tři sociopaty a manipulativní narcisty, vyčleněné z běžného života a žijící v emigraci, pro něž bylo natáčení zprvu snad příležitostí k trollingu. S postupem času se však do kauzy zamotávají víc a víc. Dění kolem jejich fóra se přirostne a je neustále pod drobnohledem, a to nejen kvůli Q, ale i pro neslavnou roli, již konspirační hnutí sehrálo v roce 2019 při masakru v obchodním domě v texaském městě El Paso. Zdrženlivému, ale důvtipnému režisérovi se postupně daří odhalovat v jejich výpovědích rozpory a síli i snaha protagonistů proti sobě intrikovat. To vše je jistě fascinující podívaná – tak podrobný vhled do nejintimnějšího zákulisí sociálních sítí se člověku naskytne málokdy. Když je však kolem poloviny seriálu jasné, že o moc víc se už zřejmě nedozvíme, snadno propadneme nudě, a to navzdory vyhlídce závěrečného spektakulárního odhalení Q. Pro evropského diváka to platí ještě o něco více než pro americké publikum, protože nezná většinu postav, propojujících v seriálu internetová fóra, ani jejich provozovatele, ani americkou politickou a mediální scénu, a tak mu jednotlivá jména poněkud splývají a nedokáže si je vřadit do kontextu.

Výpověď o tom, jak rychle se může podivná hra asociálních nerdů, kteří kromě záliby v manipulaci nemají žádnou jinou jasnou motivaci, stát silou ovlivňující dění v zemi považované donedávna za jednu z nejstabilnějších demokracií světa, je na jednu stranu velmi přínosná a silná, na stranu druhou by ale mohla být daleko koncentrovanější a vypointovanější. Zajímavé jsou například okrajové pasáže o dynamice a vnitřních vlastnostech konspirace, jež napomáhaly jejímu šíření – dokument se soustředí zejména na nejednoznačnost, která podněcuje zvědavost a vyvolává určitý „herní zápal“. V rozhovorech režisér uvedl, že tyto aspekty nechal z velké části stranou vědomě, a to proto, že v americkém prostředí už je konspirační narativ popsán dostatečně. To sice může být pravda, nicméně v důsledku chybí v podstatě celá strana společenské „poptávky“ po tak bizarní konspiraci, jakou QAnon je.

Pouze podobnost s dětskou hrou za pokladem a odkazy k dynamice sociálních sítí totiž QAnon vysvětlit nedokážou.

Příčiny konspirace

Vysvětlovat vzestup QAnonu rozmachem interaktivního webu 2.0 přitom díky časovému překryvu láká nejednoho komentátora, podobně jako se na sociální síti svádí mnoho jiných negativních jevů od polarizace západních společností přes šíření ruské propagandy až po agresivní hate speech. To je však zaměňování nástroje (či média) za příčinu, jakkoli sociální síť tyto trendy jistě posiluje a dodává jim na rychlosti i intenzitě. Odhalení skutečných příčin je nicméně zatím v nedohlednu a nedaří se jim věnovat tolik pozornosti, jak by si zasloužily. V mnohých sociálních vědách, jako jsou religionistika, sociální antropologie, psychologie, sociologie, politologie nebo kritická ekonomie, přitom najdeme řadu nadějných přístupů a zárodků vysvětlení tohoto úkazu. Konspirační teorie se diskutují jako reakce na postideologickou společnost bez budoucích utopií, na krizi zastupitelské demokracie národních států v důsledku globalizace, na technokratizaci politiky. Jeví se jako náhrada za společenství rozložené v důsledku neoliberalní individualizace společnosti i jako vyšinutá forma sociální kritiky nerovností, která postrádá racionální artikulaci.

Je jasné, že ne vždy je možné zkoumat fenomén ve filmu zachytit vyčerpávajícím způsobem, a je tedy legitimní zaměřit se pouze na jednu z jeho dimenzí. U dokumentu *Q: V oku bouře* se přesto zdá, že měl být buď kratší, nebo měl pokrýt vedle „nabídky“ i „poptávku“. Místo toho seriál budí dojem, že motivaci příznivců QAnonu nepovažuje za žádný velký rébus – tedy jev do jisté míry nezávislý na tom, jak fungují internetová fóra nebo jak je konkrétní konspirační teorie vystavěná. Q se tak řadí k rozšířenému subžánru dokumentů, které sice popisují určitý výsek reality, už ale nemají ambici dané společenské procesy zasadit do širšího kontextu ani se pokusit je sofistikovaněji vysvětlit. To ovšem v době společenské nestability představuje poměrně závažný deficit.

Autorka je politoložka a publicistka.

Q: V oku bouře (Q: Into the Storm). HBO, USA 2021, 6 hodinových dílů. Scénář, režie a kamera Cullen Hoback, hudba John Askew.

Provozovatel 8chanu Jim Watkins. Foto HBO

Bělorus Prahou zklamaný

Emigrantský román Viktara Valtara

Meziválečná Praha byla útočištěm studentů z různých východoevropských zemí. O čem tehdy Bělorusové s Ukrajinci a Rusy debatovali a jakým obtížím čelili v každodenním životě? Odpověď přináší pozoruhodný dobový román *Zrození pod Saturnem* běloruského spisovatele Viktara Valtara.

MIROSLAV TOMEK

Praha, kde na každém kroku potkáváte Ukrajince, Rusy a Bělorusy. Osudy východoevropských studentů, kteří museli z ekonomických či politických důvodů opustit své rodné země. Příběh o tom, jak se citlivý jedinec vyrovnává s těžkostmi dlouhodobého pobytu v cizině. Člověk by skoro řekl, že by takovou knihu někdo mohl napsat dnes. Pražskému románu běloruského spisovatele Viktara Valtara *Zrození pod Saturnem* (Rodžanyja pad Saturnam) je přitom už skoro sto let. Český však vyšel teprve na sklonku minulého roku.

Román vypráví o osudech běloruského studenta Pjotry Tuhouského, který v první polovině dvacátých let přišel do Prahy, aby tu využil stipendium ke studiu na československých vysokých školách, udělované běloruskými organizacemi. Čekají ho ale četné překážky, trápí ho materiální nouze, rozmršky v komunitě pražských Bělorusů i nezdary v milostném životě. Brzy nicméně pochopíme, že největším problémem je jeho nešťastná, příliš nestálá povaha. Po setkání s Astrálním člověkem, studentem, který snad pod vlivem těžké nemoci propadl tajným naukám, protagonista uvěří, že je „zrozen pod Saturnem“, tedy nešťastnou hvězdou. Na stránkách románu ale zaznívají i jiná vysvětlení: jeho stav někteří označují jako neurastenii, jiní ho považují za člověka, který je „podle svého naturelu“ a vnímání světa ve skutečnosti básníkem.

Žebráci a pivovarníci

Děj je vlastně dost konvenční. O vytoužené stipendium Tuhouski přijde, brzy ho ale získá zpět; a podobně je tomu s láskou půvabné krajanky Heleny Viarchouské. Zatímco dialogy ilustrují poměry v komunitě pražských běloruských studentů, k dějovým zvratům dochází hlavně díky náhodným setkáním. Retrospektivní pasáže nás zavedou do let hrdinova dětství a dospívání. Poznáme díky nim atmosféru třídně rozděleného maloměsta v blíže neurčené části běloruského etnického prostoru, ale i dění v ukrajinském Charkově, kam Tuhouski a jeho matka odešli v letech první světové války. Zde je také zastihla revoluce a občanská válka. Hrdina si všímá hlavně propasti mezi bohatými a chudými, kterou navzdory bezohlednému násilí nedokázali odstranit ani bolševici. Tuhouski se nejprve stane bolševickým aktivistou, z nových pořádků je ale rozčarován a vrací se s matkou domů.

Kolem ostře vnímané sociální nespravedlnosti se hrdinovy úvahy točí i v Praze. Znovu se tu setkává se svým věčným antagonistou, bohatým a bezstarostným Zahorským, v jehož rodině Tuhouského matka pracovala jako pradelna. A opět přichází zklamání. Na přednáškách o národním hospodářství protagonista slyší, jak „zlatozubý profesor“ (jehož reálným předobrazem byl český ekonom a později nacionalistický politik František Hodáček) vychvaluje kapitalismus. „Ať věčně existují bohatí a chudí, ať pivovarníci a kapitalisté sotva vlečou své špeky a na rohu ulice ať postávají ubozí a hladoví. Ať nikdy nekončí války, jedinci přece chtějí bohatnout, potřebují odbytiště pro své zboží, zatímco vlády chrání jejich zájmy“ – tak chudý student rozumí jeho nauce. Jelikož běloruské národní hnutí vzešlo z chudého vesnického prostředí, ideály sociální spravedlnosti a rovnosti v něm byly silně zakořeněny.

Tuberkulózní snílek

Hluboce idealistický a chorobně precitlivělý Tuhouski se s obtížemi života v cizím velkoměstě nedokáže vyrovnat. Sebevraždě sice unikne, ale nakonec si volí cestu vedoucí k hrdinské, byť nejspíš zbytečné smrti, když se vydá do Haliče bojovat za svobodu ukrajinských bratrů. Jako červená nit navíc knihou prochází metla chudých té doby – tuberkulóza. Pokašlává každý druhý, a kdo tuberkulózu

ještě nemá, ten se jí obává. Není to ani v nejmenším přehnané: studie z roku 1924 říká, že 67 procent běloruských studentů v Československu trpí nějakou chorobou, přičemž ve více než třetině případů jde právě o nemoc plic. „Vlhkost většiny obydlí, chybějící kamna a normální vytápění, slabá úroveň výživy“ podle dobové zprávy činily z plicních chorob „nejstrašnější hrozbu pro studenty v emigraci“. I toto téma naznačuje, že próza *Zrození pod Saturnem* je do značné míry autobiografická: Valtar sám studoval v Praze, v roce 1926 ji ale kvůli zhoršení tuberkulózy opustil a pracoval jako učitel v rodném DzvinSKU (Daugavpilsu) v Lotyšsku. V roce 1931 na nemoc zemřel. Nebylo mu ani 29 let.

Vedle strážní emigrantského života nicméně hrdinové románu poznají i bezstarostné chvíle zábavy a kosmopolitní atmosféru ve Studentském domě, mimochodem dodnes stojící provizorní stavbě na pražském Albertově. Román je také svéráznou encyklopedií tehdejší běloruské kultury, neboť postavy se hojně vyjadřují pomocí citátů z děl běloruských básníků, především Janky Kupaly a Maxima Bahdanoviče.

Stránky románu ovšem nezalidňují jen Bělorusové, ale také Ukrajinci, Rusové či Bulhaři. K pražským emigrantským kruhům tehdy vedle slavného lingvisty Romana Jakobsona či básnířky Mariny Cvetajevy patřil i ukrajinský básník Oleksandr Oles nebo sociolog Mykita Šapoval. Z význačných Bělorusů můžeme kromě exilových představitelů Běloruské lidové republiky, s nimiž se v románu setkáme, zmínit podivínského jazykovědce Jana Stankeviče (ten dokonce v knize vystupuje pod svým skutečným jménem) či básnířku Larysu Henijuš, jež do Československa přišla o něco později, ve třicátých letech. Část z nich mohla využít studentská stipendia díky takzvané Ruské pomocné akci – československé úřady na ni tehdy uvolnily značné prostředky, které mohly emigrantské organizace rozdělovat podle vlastního uvážení.

Pražská exotika

Zajímavé je, že ukrajinští spisovatelé sice v Praze vytvořili celou „pražskou školu“ (tímto

fenomémem se zabýval časopis Plav č. 4/2018), její těžiště ale leželo převážně v poezii. Žádná ukrajinská próza podobného rozsahu, která by zachycovala každodenní život emigrantů, zřejmě nevznikla. Svůj protějšek však Valtarovo dílo má v literatuře ruské emigrace. Kuriózní přitom je, že autor dvoudílného románu *Tundra* (1925), ruský literární vědec Jevgenij Ljackij, byl běloruského původu a mihne se i na stránkách románu *Zrození pod Saturnem*. Jeho „uprchlický román“ (beženskij roman), jak se tento žánr v ruské literatuře nazývá, je ve srovnání s tím Valtarovým ovšem mnohem poplatnější dobovým konvencím a čtenáře si dnes najde už jen stěží. Dodejme, že vzpomínku na svůj pražský pobyt zanechal i bulharský klasik Georgi Karaslavov, autor reportážního románu *Spořilov* (1931, česky 1951). Popisuje v něm několik měsíců, kdy se živil prací na stavbě a stýkal se s komunistickými dělníky. Řady pražského proletariátu ostatně načas rozšířil i románový Tuhouski: „Proud obrovské armády pracujících ho unášel na tramvaj, poslušně šel s nimi ve svém od vápna a hlíny špinavém oděvu, hnala ho jakási neviditelná síla.“ Ani vyčerpávající fyzická práce mu ovšem kýžené znovuzrození nepřinesla – vliv Saturnu byl zřejmě příliš silný.

Hodnota Valtarova románu, který až do začátku devadesátých let 20. století zůstal jen v rukopise, spočívá pro české čtenáře především v tom, že umožňuje nahlédnout do důvěrně známého, a přesto exotického prostředí. Vzhledem k tomu, jak vyhrcoaná je nyní politická situace v Bělorusku, ale i v Rusku, nabývá znovu na aktuálnosti i otázka politické emigrace. Nebylo by špatné, kdybychom se dokázali inspirovat tím, co se dařilo za první republiky. Těmto souvislostem se v záslužné předmluvě věnuje historik Petr Hlaváček. Knize neschází ani čtivost, k níž přispívá zdařilý, živý překlad Maxe Ščura, neúnavného propagátora české literatury v Bělorusku a běloruské literatury v Česku.

Autor je překladatel.

Viktar Valtar: *Zrození pod Saturnem*. Přeložil Max Ščur. Pavel Mervart, Červený Kostelec 2020, 240 stran.

2/21
revue pro literaturu a kulturu
www.souvislosti.cz

**LISPECTOROVÁ
ŠTROBLOVÁ
SCHNEEDORFER**

**Kolmačka • Galmiche
Děžinský • Kadečková
Synecký • Herbert
Hankiewicz • Grauová
Dvořáková • Maur
Zdichynec • Roleček
Zizler • Nodl • Li**

inzerce

Nikolaj Jarošenko: Student, 1881

Po ránu, mimo nadání

Nad povídkami Petra Borkovce

Nová kniha básníka

– a v posledních letech stále více i prozaika – Petra Borkovce se jmenuje **Sebrat klacek**. V krátkých textech tohoto souboru se autor svým uhrančivým vypravováním snaží nastolit bezčasí a vytrhnout se z přítomného okamžiku do krátké věčnosti.

MARTIN LUKÁŠ

Proslychá se, že Petr Borkovec píše lehce a mnoho. Příliš publikuje a jeho texty jsou všude. Taková a podobná klišé, jdoucí od úst k ústům, odbývají věc velmi zkrátka. O povaze Borkovcova díla neříkají nic. Nikdo se neptá, proč básník – bez záminky a s neskrývaným požitkem – píše prózu. Čtenáře zajímá, jestli to, co napsal, je pravda, totiž jestli se to opravdu stalo. K čertu s pravdou! Borkovcovi není žádný detail v jeho zorném poli dost nicotný na to, aby se o něm nerozepsal. Aby neposloužil za potravu jeho neuvadajícím úžasu nad vším, co lze vidět, vnímat a formulovat. Aby od něj téměř bez přechodu nerozvinul další, třeba sto dvacátou sedmou kompozici, nesenou zvědavostí, kam jej roznicené představy odvedou a kolik situací, obrazů a vzpomínek cestou zastane. Borkovec je unikavý fenomén. Uhrančivost a suverenita jeho psaní oslepuje sebeodhodlanější vykladače. Borkovce má každý rád. Pokud někdo tvrdí opak, žehrá na něj jen naoko, jako se žehrá na dobrého přítele nebo spolehlivou dojnici, jejíž mléko tak rádi pijeme.

Dospívání pod rajčaty

To podstatné, co charakterizuje Borkovcův nový soubor krátkých próz *Sebrat klacek*, najde čtenář hezky pohromadě v jedné z nich. Jmenuje se V rajčatech a rozmlouvají v ní spolu dva muži – vypravěč a „muž, co hledá kohouty, kteří ho probouzejí“. Setkají se náhodně nad ránem, probuzení kokrháním.

Kresba Tereza Lochmannová

Vypravěče hlas kohouta vábí, vyjde před dům a tam potká muže, který obchází dvorky a zahrady, aby zvíře objevil. Vypijí spolu „slabou bílou kávu“ a odejdou na zahradu, „dospat se pod rajčata“. „Mlčky jsme se nasoukali pod rajčatové keře.“ Mlčky. Borkovec nemohl vybrat přílehavější příslovce, paradoxně právě ono může spolu se slovesem „nasoukat se“ ranní scénu v zahradě ozvučit. Nedožrálé plody visící nad tvářemi mužů podnítí rozpravu o rajčatech a jejich konzumaci. Hovor plyne tak, aby se muži nepřipravili o naději, že ještě usnou. Na jeho konci muž poněkud přízračně prohlásí: „Dlouho jsme se neviděli.“ Vypravěč, po způsobu usínajících, kteří už pouze opakují řečené, odpovídá: „Strašně dlouho.“ Popřejí si dobrou noc a povídka končí.

Hledání kohouta, náročná činnost s jasným cílem, je záhy vystřídána podstatně méně

přímočarým úmyslem, nebo spíš slastně oddalovanou možností dospat se. V okamžiku, kdy vypravěč odvede mužovu pozornost od kohouta, mohou spolu ti dva konečně začít mluvit. „Začal jsem usínání vyprávěním,“ prohlašuje vypravěč a podvoluje se proudu ponorné řeky spánku. Nejen v této Borkovcově povídce je vyprávět totéž co být, rozvíjet nastolenou situaci, která téměř zbůhdarma roste z průniku přítomné chvíle, minulých věcí, opuštěných úmyslů a neurčitých očekávání. Kam se vypravěč Borkovcových próz dívá, co tam vidí a co tam objeví, zásadně určuje, co bude vlastně vyprávět. Skoro pokaždé zkouší vyprávět nějaký příběh, a taky už začal a má za sebou pár podářených řádků, ale jeho vůli obvykle přemůže něco lepšího, co by se přece taky mohlo vyprávět. Aby mluvil k věci, musí se před námi napomínat. Hrajeme tu hru s ním,

oceňujeme jeho poctivost a těšíme se, až očima zase uhne.

Vzpomínat a vymýšlet si

Není snadné rozhodnout, jestli vypravěč povídky V rajčatech vypráví pohledem, nebo vypráví pohled. Nejspíš dělá to i to. „Po spodku buvolího srdce kousek nad našima očima se procházel bílý mol velký jako bílý otakárek, potom se zastavil a oklepl si křídová křídla, a vzápětí se pustil do krátkého klikatého letu, který nikam nesměřoval. Jako by znovu a znovu prošíval záhyb červené látky, co nám zakrýval oblohu.“ Už v první povídce souboru si vypravěč ukládá, aby tomu, co vidí, „aspoň chvíli nerozuměl“. Ani V rajčatech nechce rozumět. Nechce kohouta hledat a rajčata servírovat a jíst. Chce se vrátet k tomu okamžiku, kdy si pod rajčata lehl. Chce ukázat jeho působivost. Chce si pod rajčata lehat, znovu a znovu prošívat záhyb červené látky.

Aby něčeho takového dosáhl, musí vypravováním nastolit bezčasí. Musí vzpomínat nebo si vymýšlet. Nejlépe obojí. Musí se zkrátka z přítomného okamžiku vždy znovu vytrhnout do krátké věčnosti. Musí tedy pořád psát. A může taky vyprávění začínat nad ránem, kdy se čas ještě jaksi nepočítá a kdy není nic nemožné. V nejedné povídce se vstává velmi brzo a pak se jde ven. Copak to není ta nejkratší cesta, jak přelstít čas? Borkovcův vypravěč je při tom. A my tam chceme být s ním.

Autor je literární kritik.

Petr Borkovec: Sebrat klacek. Fra, Praha 2020,

172 stran.

literární zápisník

Ruská stopa Jiřího Červenky

JAN MACHONIN

Úkol je jasný: nekrolog formou literárního zápisníku do 5400 znaků. V takovém žánru a na takovém prostoru se tedy rozloučím s Jiřím Červenkou (1943–2021), vynikajícím básníkem, prozaikem malých, zato nápaditých forem, překladatelem polské literatury, kastelánem na hradě Pecka, dřevorubcem a horským nosičem na česko-polském pomezí, příležitostným pašerákem, který se na cestách s kontrabandem z Gdaňsku zamiloval do polské literatury; a ještě předtím nadějně zazářivší básnickou hvězdou brněnské „fildy“, kde studoval češtinu a ruštinu. A teď ten rychle pozpátku převíjený film zastavím a pustím ho zase dopředu, trochu pomaleji.

Ze studií Jiřího vyloučili – ne z politických důvodů, vysvětloval to spíš mladickou nerozvážností. Ale vyhazovu nelitoval: odchod na lesní práce i kastelánování vnímal jako řízení osudu. Později přece jen studia filosofie dokončil, ale z jeho nástupu do Filosofického ústavu sešlo (v konkursu uspěl, ale nesplňoval „politické předpoklady“). Zpětně to považoval

za zázrak. O tom, že „všechno mohlo být jinak“, hovořil vždy s hrůzou v očích. Ale nestalo se a před Jiřím se otevřel neskonale svobodnější životní i tvůrčí prostor. A třebaže to byl prostor periferií či pomezí – geografických i intelektuálních –, intuice, talent a houževnatost (on sám by asi řekl vůle Boží) ho zavedly k obzorům, které z centra dění často ani nebyly vidět.

Vedle psaní poezie a prózy – vydal básnické sbírky *Paměť okamžiku* (1996), *Konec sezony* (2002), *Uvidět Znojmo* (2008) – se Jiří věnoval překladu. K „jeho“ autorům patřili jak klasikové polské literatury a filosofie jako Czesław Miłosz či Zbigniew Herbert, tak mladší autoři, s nimiž se během svých spanilých jízd do Polska spřátelil – prozaici Andrzej Stasiuk a Kazimierz Orłos, básníci Franciszek Kamecki nebo Karol Maliszewski. Výsadní postavení měl mezi nimi, myslím, v jeho očích filosof, básník a esejista Stanisław Wincenz (do češtiny přeložil jeho *Dialogy se Sověty*, 2002), jehož osobnost jako by stála na křižovatce hned několika Jiřího zájmů: v literatuře o okruh autorů kolem pařížského exilového časopisu *Kultura*, v kulturně-geografickém smyslu o oblasti východního Polska a západní Ukrajiny a v rozměru literárně-mysticko-rodinném pak o Rusko, které pro Jirku bylo vždy jakousi ztracenou domovinou, k níž zvláštním způsobem lnul.

Vedle osobního přátelství, jež trvalo bezmála dvacet let, nás s Jiřím spojoval právě zájem o tuto zemi. Já se Ruskem zabýval profesně a později jsem tam také začal žít. A Jiří mi – především v dlouhá léta

trvající korespondenci – pomalu poodkrýval, co všechno ho s Ruskem pojí. Přetočme náš filmový pás zase o kousek zpátky...

V jednom zápise z posledních let mi Jiří napsal: „Čeho trošku lituji, je ovšem fakt, že mě po třech letech studia vyhodili z ruštiny (...) Při troše dobré Boží vůle ze mě mohl být překladatel z ruštiny. Což by se mi asi líbilo víc než překládat z polštiny. Teď už je bohužel pozdě. Současná polská literatura (tak jako česká) je poněkud nudná a u srdce mě chytne jen ta ruská.“ V jiném zase: „Nedávám sice své rusofilství veřejně najevo, ono se však na světlo Boží prodere jinými cestami, třeba ve snu...“ A skutečně, záznamy neobyčejných snů na pomezí ruské literatury, reality a mytologie mě Jiří zásoboval pravidelně.

Asi hlavní důvod, proč ho to k Rusku táhlo, tkvěl v „rodinné tradici“. Jiřího dědeček Karel Sklenář odjel v roce 1925 s československým vystěhovaleckým družstvem Reflektor do Sovětského svazu, kde ve stepích mezi Saratovem a kazašskou hranicí založili komunu nazvanou rovněž Reflektor. Jiří o jeho osudech napsal do *Babylonu* (č. 5–6/2005).

V Rusku za mnou byl Jiří dvakrát. Poprvé přijel představit své verše – s ruskými básníky Lvem Rubinštejnem, Alexandrem Makarovem-Krotkovem, Viktorem Kovalem a dalšími jsme chodili po Moskvě, zastavovali se na zajímavých místech a četli i Jiřího básně přeložené do ruštiny.

Podruhé jsme spolu vyrazili po stopách jeho dědečka po trase Moskva–Saratov–Jeršov–Reflektor. O tom, že tato cesta měla

pro Jiřího (stejně jako pro mě) i určitý mystický rozměr, svědčí jeden z jeho nedávných dopisů: „Ta naše dobrodružná cesta patří k těm nejsilnějším a nejzajímavějším zážitkům, jaké jsem kdy prožil. Prožíval jsem jakýsi obrácený efekt, který vzniká při četbě dobré literatury, kdy si člověk připadá, jako by to, co čte, prožíval v realitě; my v té realitě byli a já si připadal, jako bych ji prožíval jako četbu románu. Ať se dělo, co se dělo, byly to pro mě známé věci, jako bych už někdy zažil, dokonce jsem mohl dopředu odhadovat, co se bude dít dál. Snad jenom s tím povlínáním peřin v Jeršově se mi to jaksi vymklo z ruky.“

Na epizodu „vytrásání lajntuchů“ tu bohužel nezbyvá místo. Tak už jen poslední citát na závěr té Jirkovy ruské stopy, po které už s ním v tichém rozhovoru půjdu dál asi celý život: „Kdysi jsem si představoval, že bych přijel do Ruska, zahodil všechny své doklady, vydával se za němého, možná i jurodivého bosáka, a prochodil si Mátušku křížem krážem. Patrně bych během několika dnů skončil na příslušném oddělení milice, odkud by mě odeslali do nějakého nápravného zařízení, v lepším případě do blázince. Teď už mi takové romantické představy nehrozí a svá tulácká dobrodružství jsem omezil jen na domácí krajinu.“

Až teď přijedu do Čech, půjdu tou krajinou od hradu Pecka nahoru ke stupenskému hrbitůvku a přinesu tam Jiřímu poslední novinky z těch mámivých východních krajů.

Autor je rusista.

V normalizačních kulisách

Listopád Aleny Mornštajnové

Z propagačních textů k nejnovější knize Aleny Mornštajnové, románu Listopád, se může zdát, že se autorka odhodlala opustit zajeté koleje generačních příběhů a vstoupila do jiného žánru. Avizovaná „alternativní přítomnost“, o níž má próza pojednávat, je však především marketingovým tahem.

ANDREA KRÁLÍKOVÁ

Alena Mornštajnová si udržuje stálé publikační tempo – od roku 2013 jí každý druhý rok v nakladatelství Host vychází nový román. Čtenáři si již zvykli na pravidelný přísun emocí i kolorit generačního příběhu v soukolí velkých dějin. Autorčin poslední román *Listopád* otevírá následující odstavce: „Co by se stalo, kdyby události listopadu 1989 nedopadly tak, jak dopadly? Nikdo neví, jak jiný by byl náš život. Tato kniha podává jen jednu z milionu možných verzí. Přesto se všechno, co je zde napsáno, kdysi kdesi dělo a někde na světě stále děje.“

Odpověď na úvodní otázku v textu ale nenajdeme. Ač se tváří jako alternativní historie, nakonec působí, jako by se odehrávala v době normalizace. Skoro se zdá, že Mornštajnová ve svých předchozích románech prošla již všemi dějinnými útrapami 20. století, a tak se snaží po časové trajektorii posunout dál. To se ale děje jen prostřednictvím uváděných dat, nikoli díky vynalézavosti v oblasti kontrafaktuální historie.

Vážme si toho, co máme

Příběh časově vymezují na jedné straně události před listopadem 1989 i během převratu, který však byl potlačen, a na straně druhé rok 2019. Mornštajnová zřejmě chtěla udělat velké didaktické a výchovné gesto a říct: Vážme si toho, co máme, mohlo být mnohem hůř. Celá její alternativní historie však začíná a končí tím, že k normalizačním kulisám přilepí vročení „1989 až 2019“. Magickým datem je tu 27. listopad – tedy místo jedničky dej dvojku, a už jsme jinde. Při čtení knihy se nelze ubránit dojmu, že je využita atmosféra některých soudobých filmů evokující totalitu a dějinné zákruty: trocha *Hollandové Šarlátána* (2020), trocha *Horákova Havla* (2020). K tematizaci lidské nesvobody však volba dobových kulis nestačí. Nepůsobí pak alternativní historie zbytečně? Není větší výzvou psát o tom, co se teď skutečně děje a co se v průběhu daného třicetiletí opravdu dělo?

Autorčin způsob vyprávění vyvolává iluzi, že lidský život lze přehlédnout jako na dlaní. Tato vypravěčská pozice dává čtenáři jistotu, že stvořitel románového světa drží otěže vyprávění i osudy postav pevně v rukou. Vypravěčka ví, co se s postavou stane, a je jen otázkou času, kdy to čtenáři sdělí. Mornštajnová klidně vytvoří postavu jen proto, aby ji na patnáct let uvěznila a na konci ji nechala při nelegálním přechodu hranic zastřelit (což je značný rozdíl oproti vysoce introspektivním, subjektivizovaným postmoderním prózám, které svým založením dokážou opravdu rezonovat s nejistotou života – příkladem z poslední doby je Daniel Hradecký). S takto konstruovaným románem souvisí i doslovnost a snadná čitelnost, díky níž si čtenář připadá chytře a zároveň může ocenit autorku za to, jak zručně demonstruje životní pravdy s nárokem na obecnou platnost: „I tehdy za mě rozhodovali jiní, určovali, kým a čím smím být, byla jsem uvázaná na neviditelném vodítku, které mi moji stejně neviditelní páni povolovali nebo utahovali podle libosti, ale přesto jsem měla svůj svět, své lidi a byla jsem šťastná, jen jsem to nevěděla. Ale tak to asi je, že člověk touží po štěstí, a teprve při pohledu zpátky si uvědomí, že šťastný vlastně byl.“

Na povrchu

Ústřední osnovu vyprávění reprezentují dvě ženské postavy – Marie, zvaná Maja, a Magdalena – a jejich samostatné vyprávěcí linky. Jména obou hrdinek začínají na M, stejně jako Panna Marie, jejíž obraz se symbolicky, jako odkaz k mateřství, objevuje na začátku příběhu. Centrálním se tak stává téma ženství, mateřství, respektive přerušení kontaktu mezi matkou a dítětem. Možná, že kdyby šla Mornštajnová v tomto ohledu hlouběji a rozpracovala román tímto směrem, bylo by to k jeho prospěchu.

Téma „náhradního rodičovství“, výchovy dětí prarodiči a odloučení dítěte od rodičů či matky, prochází více či méně všemi prózami Mornštajnové. V *Listopádu* však jde autorka ještě dál a vymyslí „Dětskou ozdravovnu 27. listopadu 1989“, která se „stala jedním z mnoha míst, kde od devadesátých let vyrůstala nová, bezchybná generace naplňující představu pravého socialistického člověka, který nemyslí na své blaho, ale na blaho celku“. V pozadí je přitom citit inspiraci látkou, kterou zpracoval Körnerův scénář k filmu *Lebensborn* (2000). Je zřejmé, že autorka potřebuje dostat postavu do mezní situace způsobené vnějšími okolnostmi. Majin pobyt ve věznici pak může připomenout Kantůrkové

Kresba Lucie Lučanská

Přítelkyně z domu smutku (1984), nicméně Mornštajnová se příliš nenoří do introspekce ani do vztahů mezi spoluvězeňkyněmi. Vězení zobrazuje spíše prostřednictvím detailů (prýčna, kousavá deka).

Schematicky působí i postavy, jež buď režimu vzdorují, nebo mu jdou na ruku. Obtíž nastává, když autorka vykresluje dilemata, která hrdinové prožívají, když začnou pocítovat cosi shnilého v daném společenském zřízení. Jejich psychologie přitom zůstává na povrchu. Také v Magdalenině vyprávěcí linii, kterou autorka konstruuje jako ich-formu, se duševní hnutí a vztahy definují hlavně prostřednictvím okolností a vykreslení partnerských vztahů působí vyložené nevěrohodně: „Nezeptal se, proč jsem mu nic neřekla, to sám moc dobře věděl. Žili jsme v zemi a v době, kdy si lidé některé věci prostě nechávají pro sebe, aby svému partnerovi, rodičům či dětem nepřidávali starosti záležitostmi, jejichž vývoj se stejně nedá předpokládat nebo ovlivnit.“ Co se týče perspektivy, dominuje pohled ženských postav; ty mužské se vynořují a následně zase mizí.

Recept na bestseller

Nepřekvapí ani práce s jazykem – Mornštajnová používá konvenční, průhledné metafory. Když například popisuje Majinu smrt, jazykový rejstřík připomíná školní slohovou práci: „Ucítila jen bodnutí v boku, které ji přinutilo ruce instinktivně stáhnout, jako kdyby se

chtěla přesvědčit, jestli ji výstřely opravdu zasáhly. Ale už během krátkého pohybu se Majino vědomí vytratilo, před očima se jí rozlilo rudé moře, v jediném okamžiku se změnilo v indigovou modř a poté černočernou noc. A uprostřed té noci se v dálce rozsvítila zlatá hvězda. Padala k ní blíž a blíž, a když byla na dosah, Maja rozpoznala dveře. Neznámá ruka ty dveře otevřela a Maja do nich vplula. Jsem svobodná, pomyslela si.“

V psaní Mornštajnové není místo pro ironii, nadsázku a odstup – přitom žánru alternativních dějin by odlehčení svědčilo. Místo toho se po návratu Marie z vězení a jejím nasazení na zemědělskou práci objevuje určitá esoterická linka. Hrdinka, jejíž dlaně oplývají léčivou silou, získá znalosti od staré bylinkářky, u níž žije, a pak se sama stane léčitelkou. Možné aluze přitom vedou k *Žitkovským bohyním* (2012) Kateřiny Tučkové, případně k próze *Do tmy* (2015) Anny Bolavé.

Recept na bestseller podle Aleny Mornštajnové tedy zní: umístí hrdinku do mezní situace, přidej trochu útlaku, politiky a vnitřní léčivé energie, hlavně moc neexperimentuj s jazykem ani způsobem vyprávění a úspěch bude zaručen. Pro dobrý prodej knih to možná stačí, na zanechání trvalé stopy v literatuře je to ale žalostně málo.

Autorka je bohemistka.

Alena Mornštajnová: Listopád. Host, Brno 2021, 304 stran.

inzerce

BLEXBOLEX

ALBUM LIDÍ *Romance*

Roční období PRÁZDNINY

& sešitek v 12ti ukolébavkách * Echt knihy z Leipzig!

baobab-books.net

Už zase Litera?

OK, boomer, ale chybí tu diskuse o literatuře

Máme za sebou patrně největší tuzemskou literární událost roku. Na počátku června byly uděleny knižní ceny Magnesie Litera. A opět se vtírá otázka, zda obraz spisovatelů přebírajících ohromné makety šeků nezastínil to nejdůležitější – diskusi o tom, co pro nás literatura znamená a jak ji chceme hodnotit.

HANA BLAŽKOVÁ

Vyhlašování Magnesie Litery provázejí kontroverze už od jejích začátků před dvaceti lety – kritizována bývá pravidelně za nejasnost kritérií, podle kterých poroty vybírají tituly, kontroverze vyvolává její komerčnost nebo naopak akademismus. Jak před dvěma lety v Respektu zdůraznila kritička Eva Klíčová, největším problémem je dlouholetá rezistence organizátorů ceny vůči moderování jakékoli diskuze. Slyšíme jen ujišťování, že cena přece slouží tomu, čemu sloužit má, neboť prodeje oceněných knih stoupají; případně narazíme na udivené reakce některých porotců, že jejich výběr bereme vážně – vždyť je přece jasné, že se odvíjí vždy od toho, kdo zrovna sedí v porotě. Ano, porotci to mají těžké, ale kdo dneska nemá?

Na druhou stranu mi vždy přišlo trochu směšné, že se po každém vyhlášení nominací na Literu objevila spousta komentářů na téma, která kniha ve výběru chybí. Nominací za prózu je pouze šest, za poezii jsou dokonce jen tři, a tak se do užšího výběru logicky nemohou dostat všechny tituly. Zároveň je ve zdejších luzích o zárná díla, jež „by rozhodně neměla chybět“, poněkud nouze. Letos mi nicméně – poprvé – v nominacích také jedna kniha chyběla. Nedostala se do nich zřejmě proto, že se jedná o žánrovou literaturu a napsal ji velmi mladý autor. Řeč je o próze *Meta* od Pavla Bareše, která vyšla loni v nakladatelství Host.

Konečně generační spor?

Meta nese žánrové označení „superhrdinský thriller“, ve skutečnosti však zdaleka překračuje meze tohoto žánru. Odehrává se v blízké budoucnosti (tak blízké, že se zřejmě jedná o naši alternativní přítomnost), v době, kdy se ve společnosti vyskytují lidé se superschopnostmi – takzvané mety. Na rozdíl od klasických superhrdinů se z met v tomto světě nestávají hrdinové, ale spíše slavní youtuberi nebo instagrameři. Hlavní hrdinka a vypravěčka knihy Lenka Křížová má tu smůlu, že se narodila jako „meta-mimik“, tedy nositelka superschopnosti, kterou společnost vyhodnotila jako nebezpečnou, a jejím nositelům jsou proto omezována osobní práva.

Mezi základní témata příběhu patří sexuální nátlak a stalking, život na sociálních sítích a obecně život dvacetiletých. K nejsilnějším stránkám vyprávění ale nepochybně náleží obraz společnosti, jak ji vnímají mileniálové. Na rozdíl od spisovatelů, kteří se formovali v devadesátých letech – zmínit můžeme Ondřeje Štindla, autora knihy *Až se ti zatočí hlava* (2020), jež byla letos nominována –, nepopisuje Bareš jedince a společnosti ve vzájemném protikladu, ale jako prorůstající se entity. Lépe řečeno: zatímco Štindlův protagonista Johan působí, jako by na stará kolena procítl z porevolučního snu o tom, že společnost neexistuje, a teď, když už ji nedokáže ignorovat, si s ní neví rady, Barešovi hrdinové žijí pod neustálým společenským tlakem a až v klaustrofobní nemožnosti vyvázat se z nároků okolí.

Nejde ani tak o politický statement (a pokud ano, jeho jádrem je především frustrace z neporozumění, s nímž starší generace přistupuje k té mladší); představa o společnosti, kterou Bareš nabízí, je spíše integrální součástí jeho způsobu

myšlení. Zdá se přitom, že otázka, která se již více než deset let objevuje v literárněkritických diskusích, totiž zda psát, či nepsat angažovanou literaturu, zde ztrácí na významu. A to jednoduše proto, že témata, jež starší generace považuje často za politická a angažovaná, vnímají mladší mileniálové nebo příslušníci generace Z jako zcela běžná – feminismus, klimatická krize nebo konsenzuální sex jsou zkrátka součástí jejich životů, a tedy i jejich literatury.

Vysoká a vyšší

Ačkoli se vesměs tváříme, že koncept vysoké a nízké literatury považujeme za přežitý, Litera je důkazem toho, že v těchto kategoriích stále uvažujeme. Prošly pouze dílčí proměnou, kterou bychom mohli označit za posun „od vysoké k vyšší“ – už proto, že málokterou z knih recenzovaných na stránkách specializovaných literárních časopisů by bylo možné označit za vysokou literaturu v konzervativním slova smyslu. Přesto zde hrají roli zaběhnutá očekávání, a jestliže by bylo nespravedlivé tvrdit, že je jedna nominovaná kniha jako druhá, s určitostí se dá říct, že je každá další série nominací podobná těm předchozím. Jednotlivá díla posledních ročníků bývají dobře napsaná, ale naprostá většina z nich kopíruje myšlenková schémata lidí, kteří se formovali v devadesátých letech. Ostatně, zkuste se podívat na věkové složení jednotlivých porot – s výjimkou poroty Litery za poezii jsou až zázračně věkově homogenní.

Ale dejme tomu, že to, co píšu v předchozím odstavci, jsou pouhé dohady a věk porotců je dán pouhou náhodou... Jak také jinak, když neexistuje diskuse, v níž by bylo možné podobné teze ověřovat. Pro inspiraci přitom nemusíme chodit daleko – podobně výraznou, byť zřejmě prestižnější cenou je v českém kontextu Cena Jindřicha Chalupského pro mladé výtvarné umělce. Pod její záštitou pět nominovaných umělců (nebo uměleckých kolektivů) během roku tvoří díla

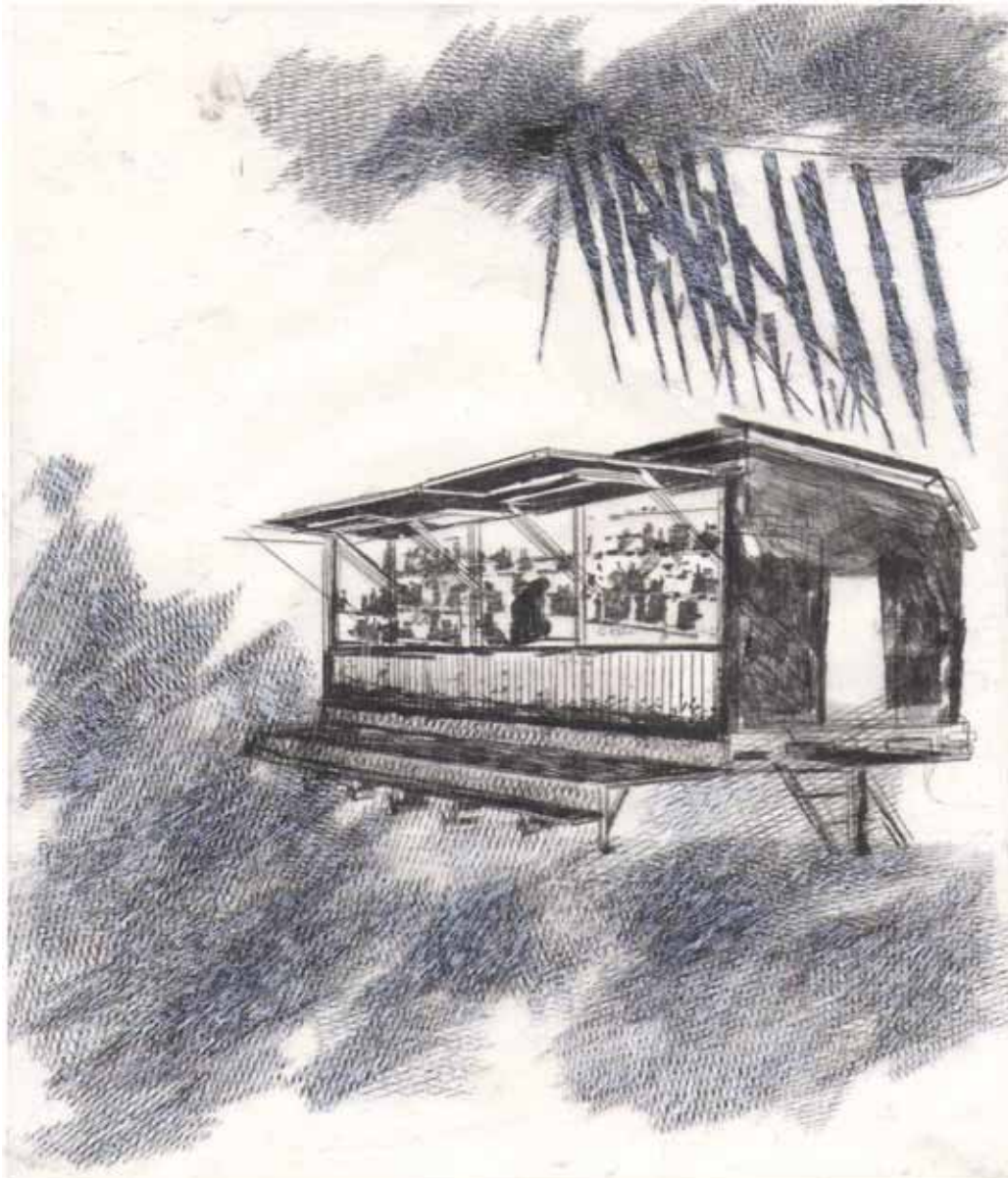
na společnou výstavu, po jejímž otevření bývá porotou vybrán laureát. V roce 2020 se ale nominovaní umělci rozhodli, že mezi sebou nechtějí soutěžit, organizátoři na to přistoupili a místo tradičního vyhlášení vítěze nabídli debatu všech zúčastněných. Nutno podotknout, že Společnost Jindřicha Chalupského se dlouhodobě snaží o to, aby prostor v médiích nedostal jen samotný vítěz, ale všichni nominovaní, aby tedy nešlo jen o výkonnostní soutěž, ale o skutečnou propagaci současné výtvarné tvorby.

Mezi trhem a akademií

Za tím, jak dnes Cena Jindřicha Chalupského vypadá, stojí dlouholeté debaty mezi organizátory ceny, ale také uvnitř výtvarné scény. V literárních kruzích k podobné diskusi nedochází možná proto, že čtení knih považujeme za samozřejmé, na rozdíl od výtvarné scény jsme ale také rezignovali na budování silných institucí. Ty sice pro vydávání knih nejsou tak klíčové jako pro vystavování umění, ale přece jen: není trochu zarážející, že máme Národní galerii a Státní fond kinematografie, ale ani jedno veřejné, státní nakladatelství? Taková instituce by z podstaty věci byla v mnohém problematická, přesto by mohla být vztažným bodem roztržštěné literární scény.

Kdyby Litera přestala pouze vytěžovat symbolický kapitál, který literatura v českém kontextu má, mohla by se snad stát skutečně silnou a prestižní institucí, ne jen oslím můstkem mezi akademií a knižním trhem. Setrvačnost, s níž funguje, ji může vystačit nanejvýš do doby, než se nejmladší generace razantněji přihlásí o slovo. Knižní trh je velmi roztržštěný, a pokud budeme oceňovat jen „vyšší“ literaturu, těžko pochopíme, co ke čtení a psaní přitahuje mladší generaci. Spíš se uzavřeme do ještě těsnějších žánrových a generačních ghett, než jaká tu byla doposud.

Autorka je komparatistka.

Kristina Láníková: Z cyklu Nánosy míst

SLOUPKY
PSANÉ
NA VODU

Nejlepší místo

PETR BORKOVEC

Záznam z 11. června, večer: „Pod vlnami bršlice vidím žluté dno z citronově zežloutlého medvědího česneku. Vodnaté stvolý kozí trávy se kývají a rozestupují a vítr – teď docela silný – odkrývá dno z citronových lístků, které se celé chvěje. ‚Kývají‘ není úplně přesné: kozí nohy by se chtěly vlnit, ale neumějí to. Roje se navečer nadouvají v různých výškách a vzdálenostech a objemech po celé zpustlé zahradě: některé se s cukáním posunují z místa na místo, jiné se pomalu ‚vypouštějí‘ a vzápětí začnou přibývat o kus výš, jako přesýpací hodiny. Z místa, kde sedím, klesá tunel zeleně, na jehož konci se rozsvěcí a zhasíná slunce – vítr tunel občas zelení ucpe a zase propláchně, anebo ho rozprskne a znovu postaví. Břečťan zarůstá sám sebe jako skládku: mecholíst, hederka, žabí list, ajvygrín, listnatý jehličí, helix, hadohlen, háháčko, skotskej mech, žabáček, zelenej peršan, brečenej strom.“

Člověk sem někdy chodí a zanechává tu stopy: pěšinu vykutanou v promoklé bršlici, větev vklíněnou mezi javory tak, aby se na ní něco usušilo, čerstvě orvanou divokou pivoňku, staré podobně tlusté klacky podobně opřené o zeď, rozeschlou trojnožku postavenou v nejlepším místě.

Nejlepší místo.

I zarostlá zahrádka s rozbořeným zděným domkem – který býval prádelnou a patřival k vedlejší krásné vile, nežli ho oddělili plotem a udělali z něj objekt rekreace – má jedno nejlepší místo. I tahle nezahrádka s nedomkem, poskládaná jenom z koutů a useknutých míst, dávno zpustlá a nikým nevídaná mezi místy, kam slunce může, má nejlepší místo.

Na něm stojí ta trojnožka.

Ten, kdo ji tam dal, nezaklínal větve do javorových větví, aby sušil prádlo, neopřel způsobně klacky, neorval pivoňku, ani nevyoral brázdu v bršlici.

To s trojnožkou udělal někdo úplně jiný!

Což je víc nežli jisté, myslím si pokaždé, když vcházím a prodírám se nažbluňkanou bršlicí rovnou k trojnožce. A sedám si do toho místa, které někdo záhadně naplánoval, ale zároveň ho nevnucuje. Sedím tam a dívám se a cítím, že co vidím a slyším, je moje i není – a v tom to vězí. Kdybych trojnožku našel odhozenou v koutě zahrady a sám jí určil „správné“ místo, celá moje situace ve zpustlé zahradě by konečně byla příliš svévolná a chudá. Takhle na trojnožce dřepíme dva. Zíráme do koutů a kombinujeme průhledy. Pátráme kolem sebe, představujeme si, co všechno by se v okolí, kde kopřiva přerůstá javor a kde v korunách mahonu přeletují ptáci, mohlo stát. A... a zdilouhavě a podrobně si porovnáváme všechny nálezy.

Nevím, jak on vypadá. Chtěl bych to vědět. Nesuší prádlo, neopírá klacky stejným sklonem. Staví trojnožku do zmrzačené, přehlížené, divoké zahrady. Pak čeká.

Nejlepší místo je takové. Takové je nejlepší místo! Takové místo je nejlepší. A tak dál.

Elegie za porouchaný svět

Klasik švédské artové komedie Roy Andersson se opět vrátil do svého vysoce stylizovaného, neúprosně ironického světa. Na rozdíl od svých předchozích opusů v novince *O nekonečnu především rozvíří prach nad životy prostoupenými všeobecnou rezignací.*

TOMÁŠ STEJSKAL

Je to jeden z mála filmařů, kterého podle jedinečného stylu poznáme během prvního záběru. Mrtvolně sinálí lidé sedí či stojí uprostřed pečlivě naaranžované mizanscény jako oživlé postavy z obrazů amerického malíře Edwarda Hoppera, které na zádech nesou všechnu tíhu světa. Tak to vypadá ve světě švédského filmaře Roye Anderssona, který snímkem *O nekonečnu* počtvrté zve

diváky do svých filmových „tableaux vivants“. Z jeho živých obrazů však tentokrát život zcela vyprchal.

Spokojit se s životem

Roy Andersson debutoval *Švédskou lovestory* (En kärlekshistoria, 1970), připomínající poetiku tehdejších nových vln včetně té československé, a po druhotině *Gilliap* (1975) se na dvě a půl dekády odmlčel. Po svém návratu pouhými dvěma filmy zanechal hluboký otisk v kinematografii nového tisíciletí. Snímky *Písně z druhého patra* (Sånger från andra våningen, 2000) a *Ty, který žiješ* (Du levande, 2007) tematizovaly strnulost a zatuhlost lidské existence i společenských institucí se severskou jízlivostí, ale též se smyslem pro grotesku a čistě vizuální gag. Ve svém předposledním díle *Holub seděl na větví a rozmýšlel o životě* (En duva satt på en gren och funderade på tillvaron, 2014) se Andersson stylově neposunul, spíše své melancholicko-satirické výjevy sochal s rutinou, při níž se vykreslování

banality světa samo mění v lehce banální podívanou. Novinka *O nekonečnu* už se zcela usadila v pochroumaném světě. Energie, s níž v úvodní scéně snímku *Ty, který žiješ* jako ryzí, lakonický, vizuální gag promlouval obří suzafon, zmizela. Andersson zavádí publikum do prostředí důsledně tónovaného do pastelových odstínů hnědé, šedé a modré barvy; do světa, který už paletou barev působí střídmě, usedle, starozákonně. A přitom je to svět, v němž všechny postavy ztratily víru. „Musíme se spokojit s tím, že žijeme,“ říká terapeut svému pacientovi v jedné ze scén této filmové básně, která sestává z výjevů odehrávajících se v neurčitém časoprostoru. Vše působí jako ze vzdálené minulosti, jako by všechno pokryl prach. Scény všednodenní se střídají s velkými dějinnými okamžiky – vidíme válkou zničený Kolín nad Rýnem či vojáky putující Sibiří do zajateckých táborů. Ale Andersson o dávném, mrtvém, zaprášeném světě vypráví i tam, kde se zjevně nacházíme blíže současnosti.

Já nevím, co chci

Volné pásmo scén propojuje jako básnický refrén prohlášení občasné vypravěčky: „Viděla jsem...“ Ale tato variace na známé „Viděl jsem...“ Allena Ginsberga nemůže být nespoutané, horečné představivosti beatnické poezie vzdálenější. Lakonické věty „Viděla jsem ženu, která měla problém s botou“ či „Viděla jsem muže, který škemral o život“ jsou doslovným popisem toho, co se děje v obraze, jakýmsi lámáním hole nad silou poezie. Andersson ukazuje lidi opakující rituály, jež ztratily svůj původní význam, třeba rodiče mechanicky zalévající květiny na hrobu syna padlého ve válce: „Děláme ti to tady hezké, aby ses nemusel stydět.“ Nekonečno z titulu filmu není něčím nad námi, k čemu bychom se s nadějí mohli vztahovat. Andersson spíše vykresluje abstraktní říši, v níž nefunguje čas a s ním ani žádné hodnoty. Lidé tu pláčou nad bolestí života se stejnou tragičností, s jakou oplakávají mrtvé, a k pláči je nutí prostě uvědomění: „Já nevím, co chci.“

Na rozdíl od Anderssonovy dřívější tvorby zde už vidíme svět, kterému nelze pomoci, kde je vše špatně. Od banálních situací, když se ženě ulomí podpatek a muži se uprostřed pustiny porouchá auto, není příliš daleko do krytu, v němž nacističtí pohlaváři čekají na brzký konec. Anderssonovi hrdinové vždy žili v umělém, pečlivě aranžovaném světě, který jasně ukazoval, že má především alegorickou povahu. Upřeně hleděli stejným směrem nebo od sebe, nikdy ne tváří v tvář. A kolem nich se míhaly malé i velké dějiny, aniž by docházelo k přímé interakci. Také ve snímku *O nekonečnu* postavy uprostřed barů či prodejen chlazených ryb strnule hledí na padající vločky nebo padající facky. Ale jako by tato vize zamrzlého, pochroumaného světa zůstala tím jediným, o čem filmař točí. Všechny ty obrazy už jsme viděli. Tentokrát však naplnění pochází spíše ze snahy nad nimi přemýšlet než z jejich audiovizuální síly. Andersson natočil báseň nejspíš záměrně zbavenou všeho poetického a zacyklenou v sobě, podobně jako je v jeho posledním díle zacyklený, rozbitý a zamrzlý čas. Otázkou je, co mu zbylo. Je to něco víc než s lehkým nadhledem inscenované plačky nad břemenem lidské existence? Autor je filmový kritik.

O nekonečnu (Om det oändliga). Švédsko, Německo, Norsko 2019, 73 minut. Režie, scénář a střih Roy Andersson, kamera Gergely Pálos, hrají Anja Bromsová, Bengt Bergius, Marie Burmanová ad. Premiéra v ČR 10. 6. 2021.

Roy Andersson zve počtvrté diváky do svých filmových „tableaux vivants“. Foto Studio 24

Komu patří země nomádů?

Americký snímek čínské režisérky Chloé Zhao Země nomádů letos získal Oscara za nejlepší film. Portrét vyloučených komunit současné Ameriky nahlíží své téma soucitnou optikou, zároveň byl ovšem odsuzován za lacinou estetizaci chudoby.

MARTIN MIŠŮR

Letošní držitel Oscara v kategorii Nejlepší film ve mně vyvolal dávnou dětskou vzpomínku na karavany, které v devadesátých a nultých letech byly běžně vidět i v Praze. Těžko říct, o čem jejich tehdejší přitažlivost pro městského kluka vypovídá. Mohlo jít o prostou zvědavost a radost z těch podivných vozidel, obsahujících všechny ty nezbytné zbytečnosti, které zaplňují naše domovy. Fascinaci lze pochopitelně racionalizovat a klást si různé všetečné, dospělácké otázky: například, zda dítě necítilo, že neustálý pohyb domova na kolečkách v něčem osvobozuje, že dohled malé komunity

(rodiny, přátel, blízkých i autorit) bývá leckdy tíživější než dozor státu.

Poetika neprivilegovaných

Sledování *Země nomádů* poskytuje podněty pocitové i racionální, jen si nejsem jistý, nakolik je film dokáže rozvrhnout a artikulovat – pokud o to vůbec usiluje. Režisérka Chloé Zhao totiž přibližuje nomádské postavy veskrze dojímavým způsobem, když sleduje životem otlučenou svobodomyšlnou Fern, jak na svých nekonečných cestách dodávkou opouští zaběhlé civilizační rituály. Pořádnou porci dojetí autorka investuje i djo vizualizace americké krajiny. O poznání problematičtější však zůstává dojetí nad bídou samotných nomádů. Přesto se mi zdá příkré pokládat *Zemi nomádů* za vykalkulovanou exploataci chudoby. Jakkoli tak mohou detailní záběry na mouchy lezoucí po stěnách a obnošené oblečení vyznít, jsem schopen uvěřit, že Choé Zhao s hrdiny soucítí. Zároveň ve filmu vidím vůli pochopit mentalitu oblastí, kam moc letadel s turisty nelétá, odkud ale vzešlo dost voličů jistého proklínání amerického exprezidenta.

Hodně výjevů z cest ovšem zavání pohlednicovým rámováním a celkovou odvozeností, takže několik dní od projekce hrozí, že se nám filmové západy slunce smíchají s jakýmkoli jinými, o kterých už ani nevíme, kde jsme je viděli. Soucitný pohled na neprivilegované vede režisérku až ke krátkým prostřihům na kmitající ruce pracovníků Amazonu. Obávám se ale, že taková optika výraznější sociální výpověď nezprostředkuje, nepodněcuje ke kladení otázek a bohužel upadá do povrchní, místy až triviální reportážní zkratky. Co hůře, těžko se zbavit podezření, že právě tento přístup vyhovuje těm, kteří *Zemi nomádů* udělovali jednu cenu za druhou: mohou se ze svého pohodlí podívat na neprivilegované i směle antisystémové jedince, empaticky ocenit jejich sny, nemusí však přemýšlet nad systémovými předpoklady toho, co je v životech potkalo.

Soucit nestačí

Nevolám po politických proklamacích za každou cenu, navíc mám i značnou averzi ke škarohlídství. Pokud si někdo ochočí nějaký

pojem a pak jím do omrzení ostřeluje třeba i neambiciózní žánrové filmy, aby ukázal jejich ideologickou příznakovost, je to obvykle spíš k smíchu. Jenže když už dílo politické otázky alespoň nesměle nastoluje, vstupuje do arény a zaslouží si kritické posouzení. A *Země nomádů* si konflikty usnadňuje, včetně ústřední otázky, co více odpovídá americkému údělu: nomádství na kolečkách, vyvázané z vnučených společenských rolí, nebo naopak tvrdý boj za to, co společnost považuje za úspěch? Toto dilema – přítomné už v názvu – snímek nakousne v jediné minutě během grilování, na které Fern dorazí za svou sestrou. Jakmile se však ve sporu začnou obě strany dostávat do úzkých, střih jej utne. Výmluvně a snad i soucitně. Řadím se nicméně k těm, kterým soucit v takových momentech nestačí. Autor je filmový publicista.

Země nomádů (Nomadland). Režie, scénář a střih Chloé Zhao, kamera Joshua James Richards, hudba Ludovico Einaudi, hrají Frances McDormandová, Peter Spears, Mollye Asherová, Dan Janvey, Chloé Zhao ad. Premiéra v ČR 3. 6. 2021.

První kráva ukazuje jiný typ krajiny, než na jaký jsme z westernů zvyklí. Foto A24

Western jako v pavoučí síti

Western Kelly Reichardtové První kráva, který je aktuálně v tuzemské kinodistribuci, patřil k nejlepším snímkům předloňského roku. Vizuálně uhrančivý film o výrobě koláčků z kradeného mléka se od klasických westernových schémat drží hodně daleko.

ANTONÍN TESAŘ

Z hájemství klasického westernu vyděluje film Kelly Reichardtové *První kráva* už typ krajiny, ve které se odehrává. Divoký západ, jak ho známe z westernů, je především krajinou otevřených údolí, skalních masivů tyčících se na obzoru, vyprahlých stepí nebo nekonečné zalesněné divočiny. Westernová krajina je především snem o zemi, která je otevřená pohledu i pohybu a která nabízí své bohatství dobrodruhům. Pouze na jejich chování pak záleží, zda ono bohatství dokážou zúročit. Tomuto pojetí ovšem Reichardtová brání už zvoleným rámováním. Zatímco klasickým westernům svědčí širokouhlé plátno, *První kráva* uzavírá své hrdiny do akademického formátu, v jehož centru se obvykle nachází lidská postava, kdežto okolí přichází zkrátka. To ovšem neznamená, že prostředí není v tomto snímku důležité. Americká režisérka si jen dává velmi záležet na tom, aby reinterpretovala jeho význam.

Sprádání přátelství

S hrdiny filmu se nikdy nekocháme pohledem z koňského sedla na majestátní přírodu. Většinu času naopak trávíme v neprostupných lesích nebo rozblácených nuzných osadách, jejichž nevldnost je ještě posílená tlumeným, přirozeným svícením. Postavy krajinu neopěvují, ale naopak žehrají na nedostatek surovin. Kolem této nouze je ostatně vystavěný celý příběh. Kuchař Cookie a jeho asijský kamarád King-Lu začnou vyrábět koláčky z mléka, které po nocích tajně dojí z krávy přivezené z Evropy pro zdejšího bohatého – a nebezpečného – obchodníka. Koláčky jsou podle

nich sice připravené na základě starého čínské receptu, většina zákazníků v nich ale cítí chuť starého kontinentu.

Reichardtová omezuje horizont vizuálně, prostorově i z hlediska vyprávění. Úvodní citát Williama Blakea o tom, že lidé spřádají přátelství stejně jako pavouci sítě a ptáci hnízda, mluví o vztazích, které jsou velmi spleťté, ale zároveň ukotvené na malém prostoru. Komorní ekosystém snímku přitom odkazuje na mnohem širší kontexty. O postavách a fikčním světě se mnohé dozvíme ve skvěle napsaných dialogích, které jsou úsporné, maximálně výmluvné a zároveň znějí přirozeně. *První kráva* vypráví o majetkových a třídních rozdílech, o vykořeněnosti a o tom, jak těžké je usadit se pro ty, kdo nejsou privilegiovaní. Cookie a King-Lu jsou na první pohled netypičtí westernoví hrdinové, protože si nemohou zjednat autoritu prostřednictvím násilí. Zároveň se ale pokoušejí o naplnění amerického snu, když se snaží rychle zbohatnout prostřednictvím podnikání, při němž jdou Cookieho dovednosti ruku v ruce s Luovou ochotou riskovat a porušovat pravidla.

Materialita světa

V jednotlivých situacích a dialogích Reichardtová subtilně reviduje mnoho zažitých klíšů o Divokém západu. Indiáni v jedné scéně vystupují jako partneři v dialogu, který má působit plynule, ale ve skutečnosti je plný bariér a nedorozumění a vůbec nevyznívá jako rozhovor rovných partnerů. King-Lu zase reprezentuje rasu, která ve westernech zpravidla nebývá vůbec přítomná, přestože na americkém západě měla své zastoupení. Mnohem zásadnější je však důraz, který film klade na motiv obživy, a to především v primárním významu získávání a zpracování potravy. Amerika podle názoru hrdinů rozhodně není „zemí hojnosti“, naopak, některé zdroje potravy, zejména titulní „první krávu“, je sem potřeba dovézt odjinud. Cookieho vaření je zárukou velmi neuspokojivého přežívání (úvodní výprava do lesů), ale také symbolem luxusu (clafoutis, který Cookie připraví na hostinu u obchodníka) a nakonec i prostředkem rychlého zbohatnutí (obchod s koláčky). V primitivním světě filmu se potrava stává mnohovrstevnatým médiem vztahů mezi lidmi, ale i vztahování se k životnímu prostředí – a právě potrava je základem environmentalistického rozměru *První krávy*, o kterém recenzenti občas píší.

Přestože se *První kráva* důsledně vyhýbá vizuálním požitkům klasických westernů, je to také pastva pro oči. Reichardtová se noří do Divokého západu podobným způsobem, jako to dělala Andrea Arnoldová ve své adaptaci *Bouřlivých výšin* (Wuthering Heights, 2011). Maximální pozornost věnuje materialitě světa – hlíně, vegetaci, přirozeným světelným podmínkám, ale i způsobům, jimiž příroda kultivuje, upravuje a sama dostává nové významy v rámci lidské společnosti. I proto jde o mimořádně aktuální příspěvek k žánru, který jen zdánlivě nemá k současnosti co říct.

První kráva (First Cow). USA 2019, 121 minut. Režie a střih Kelly Reichardtová, scénář Kelly Reichardtová a Jonathan Raymond, kamera Christopher Blauvelt, hudba William Tyler, hrají John Magaro, Orion Lee, Toby Jones, Ewen Bremner, Scott Shepherd ad. Premiéra v ČR 10. 6. 2021.

Podezřele hladká šichta

Do kin se konečně dostává debut Jindřicha Andrše Nová šichta, který loni vyhrál sekci Česká radost na Mezinárodním festivalu dokumentárních filmů Ji.hlava. Dokument o horníkovi, jenž se přeúčil na programátora, nabízí silné vyprávění, kterému ale tvůrce obětoval spoustu důležitých souvislostí.

MARTIN SVOBODA

„Z horníka programátorem“ – to je nejen slogan *Nové šichty*, ale i novinový titulek poloviny článků o tomto debutovém dokumentu Jindřicha Andrše. Chytlavý slogan reprodukuje stejně chytlavý námět, který k lidem promlouvá na intuitivní rovině. A totéž platí pro hrdinu filmu Tomáše Hisema, horníka a „správného chlapa“, který se nebál a rozhodl se na stará kolena zkusit něco tak šíleného, že se mu do očí vysmálo i několik televizních štábů, které s ním před branami čerstvě uzavřeného dolu dělaly rozhovor.

Silný příběh bez kontextu

Tomáš Hisem je skutečně člověk, jemuž je snadné fandit. V nemalé míře i proto, že je tomu dokument uzpůsoben. Primárním cílem Jindřicha Andrše je odvyprávět individuální příběh „obyčejného člověka“ o překonání překážek, v tomto případě při rekvalifikaci na programátora. I proto dokumentarista víceméně ignoruje širší politické a společenské souvislosti, jež s propouštěním horníků souvisí, a soustředí se na hrdinovu cestu za novým životem, jeho strasti a úspěchy. Přestože se při reflexi *Nové šichty* a debatách o ní většinou odbíhá ke kontextu konkrétních kauz spojených se zavíráním ostravských dolů nebo k problematice rekvalifikací, samotný film k těmto otázkám nic jasného neříká. Tuto kritiku si ostatně Andrš vyslechl i na klauzurách FAMU, kde tento aspekt *Šichty* obhajoval jako záměr a osobní preferenci. Šlo mu zkrátka o Tomáše.

Snímek působí dojmem, že filmař dopředu „vytušil“ zápletku, zvraty i rozuzlení a udělal vše pro to, aby nasbíraný materiál do tušené podoby zapadl. *Nová šichta* plyne jako podle šablony a teprve při bližším pohledu se odhalují švy a záplaty, jež musely být k dosažení kýženého tvaru užity. Protože tvůrci vidí protagonistu jako bezstarostného bohéma, je zcela opominut jeho (zřejmě komplikovaný) vztah s rodinou – například hrdinovy děti se ve filmu objeví a zmizí, aniž by bylo jasné, jakou roli v jeho životě hrají. Na konci druhého aktu se Hisem musí dostat na pomyslné dno, takže ho vidíme selhávat, aby pak došlo k obratu, vzmužení se a úspěchu – najednou Tomáš sám vede přednášku, v níž ostatním vysvětluje základy programování. Kolik času uplynulo? Znamená to, že nyní už svou novou práci zvládá? Těžko říct. Je sice jasné, co máme cítit, orientace ve faktech však vůbec není snadná. Ve fikčním filmu bychom se možná přes nedostatek informací přenesli, v dokumentu však absence kontinuity a jasné kauzality tropí potíže, pokud se na tyto aspekty soustředíme.

Anekdota s happy endem

Andrš si všemožně pomáhá, aby se dostal, kam potřebuje. Poloaranžované konfrontace s přáteli v hospodě nesou narativ tak, že ho jednoduše přeříkávají. A nakonec, aby bylo triumfální vítězství co nejpatrnější, Hisem přednáší TED talk o své zkušenosti, i když jedním z motivů prvních scén filmu bylo hrdinovo znechucení z představy, že se stane mas kotem a cvičenou opicí sloužící Bakalovu PR (zde se film dostane k politice vůbec nejbližže). Ironie závěru, kdy se Tomáš proti svému prvotnímu přání „oficiálně“ stává anekdotou a výjimkou, však ustupuje emocím, když protagonistovi nakonec i ve filmu tleská plný sál lidí, což nemůže značit nic jiného než šťastný konec.

Ačkoliv zněl tento výčet negativně, Andršova schopnost srovnat materiál do efektního tvaru odhaluje jeho vypravěčský talent. Materiál, který nabral, mu do jeho příběhu sice nepasoval úplně dokonale, nicméně on si s ním dokázal poradit do té míry, že vyhrál jihlavský festival. Jakkoli se tedy „šťouráním“ v jeho filmu odhaluje umělost celého konstrukt, výsledek zjevně mnoho diváků oceňuje.

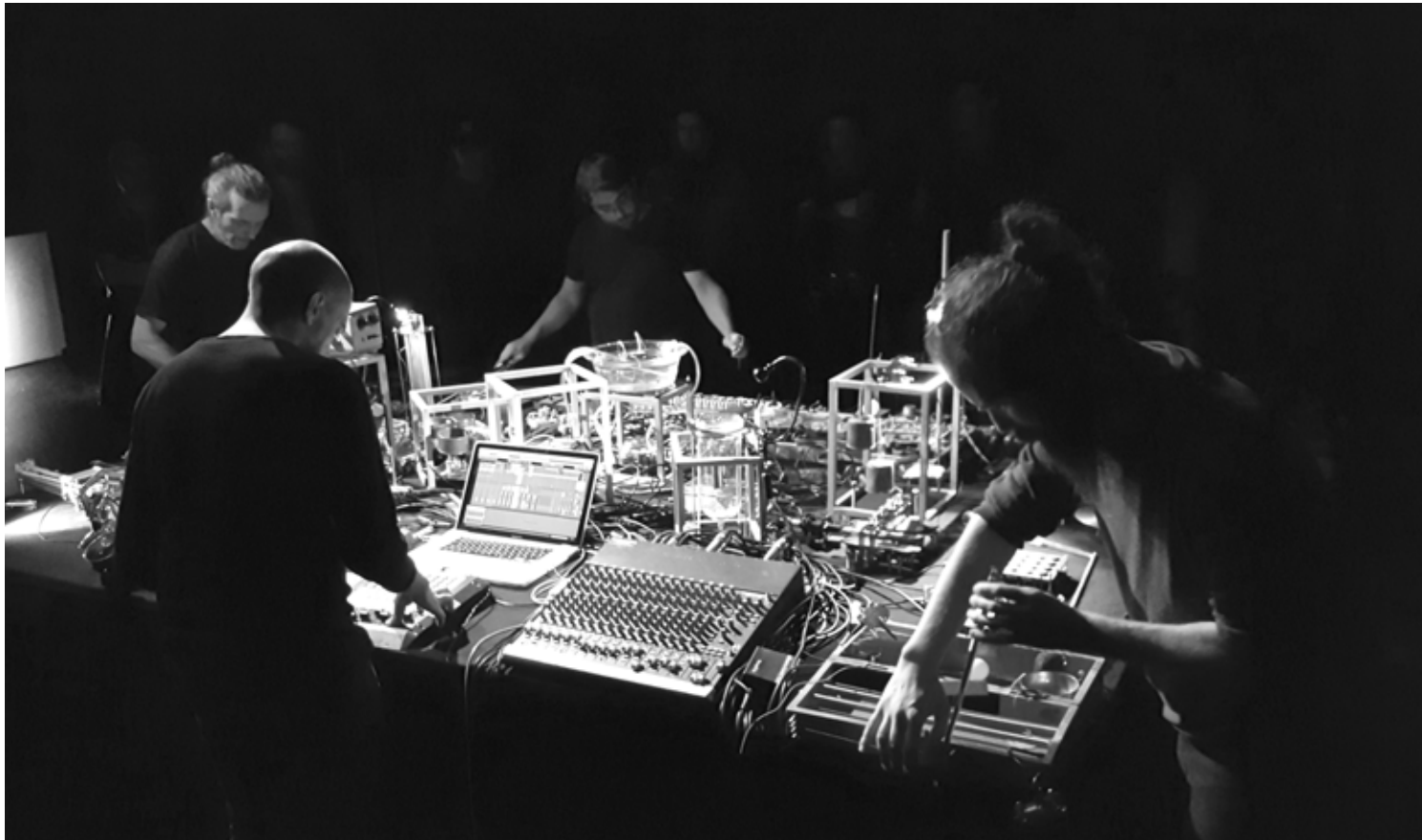
Úspěšný dokumentarista dnes většinou potřebuje umět odvyprávět působivý příběh – stačí se podívat na evropské festivaly a „dokumentární blockbustery“. Lze se bavit o dokumentaristické etice a autenticitě, ale také o působivosti, emocionalitě a zábavě. *Nová šichta* má možná neduhu, ale jde o celovečerní debut, odevzdaný jako magisterský film. Andrš by možná potřeboval zkušenost *Dálavy* (2019) Martina Marečka, jež sledovala otce a syna na cestě za dlouho ztracenou matkou, se kterou se jim však nakonec nepodařilo setkat, a film proto musel být ve strižné přizpůsoben skutečnosti, že původní záměr implodoval a vyprávění nedospělo k očekávané katarzi. *Nová šichta* je pravým opakem – snímkem, který dopadl přesně podle očekávání a je čistým naplněním své premisy.

Autor je filmový publicista.

Nová šichta. ČR 2020, 91 minut. Režie a scénář Jindřich Andrš, kamera Tomáš Frkal, střih Tomáš Jančík, hudba Eliška Cílková. Premiéra v ČR 24. 6. 2021.

Deset let Sonoscopie

Od portugalského futurismu k invazi defektních robotů

Phobos při vystoupení v Nantes v roce 2018. Foto Thenoiser2018 (CC BY-SA 3.0)

Bohaté aktivity platformy Sonoscopya, která už dekádu funguje v Portu, mají těžiště v experimentální hudební tvorbě, ale zasahují i do dalších uměleckých disciplín. Zatímco projekt N.O.F.P. zvukově navazuje na dědictví futurismu, robotický orchestr Phobos kriticky zkoumá současné průniky technologií a lidského myšlení.

KAROLINA VÁLOVÁ

Portugalsko nikdy nepatřilo mezi velmoci experimentální hudby a často se ocitá ve stínu Brazílie, lusofonního soupeřníka, s nímž se může jen obtížně srovnávat. Působí zde však nejen řada inspirativních tvůrců, ale i několik kolektivů, vydavatelství a institucí, které rozhodně stojí za pozornost. Vedle lisabonských labelů Alienação či CusCus Discus, orientovaných na elektronickou, respektive taneční hudbu, a hlukového a darkambientního mikrovydavatelství Colectivo Casa Amarela jde především o uměleckou a produkčně-vydavatelskou platformu Sonoscopya se sídlem v Portu, jejíž záběr je výjimečný i v celoevropském měřítku.

Neorganizované zvuky

Sonoscopya provozuje zkušebnu, sál, filmovou střížnu a nahrávací studio a představuje svobodný prostor, v němž se od roku 2011 setkávají tvůrci a performeři improvizované, ambientní, noisové a elektroakustické hudby. Jedná se o oficiálně registrovanou kulturní asociaci se svépomocně pracujícím komunitním jádrem a téměř třemi desítkami místních i zahraničních spolupracovníků, kteří se kromě hudby věnují filmu, výtvarnému umění, tanci či performanci. Sonoscopya se rovněž snaží o symbiózu s městem – některé počiny jsou určeny přímo pro vybraná zákoutí seve-roportugalské metropole.

Budově Sonoscopye, v níž může být ubytováno až pět hostů, je věnovaná industriální skladba *Residência Artística* (2012), v níž se hudebně představuje jádro pěti zakladatelů a provozovatelů platformy. Zvuky syntezátorů a kytarových efektů se mísí se zednickými a jinými nástroji, které se používaly při stavebních úpravách budovy. Sedmačtyřicetiminutová skladba *Lastro* (2020) zase vznikla jako doprovod k pouliční taneční performanci, jejíž apokalyptickou choreografii vytvořila světově uznávaná tanečnice Né Barros. Vždy na konci roku pak Sonoscopya vydává výroční kompilace tvorby místních rezidentů s názvem *Som Desorganizado* (Neorganizované zvuky).

Pravděpodobně nejviditelnější osobností Sonoscopye je Gustavo Costa, který několikrát vystoupil i v České republice (poprvé v roce 2014, kdy ho hostil International Shakhachi Festival Prague). V současné době se

spolu s dalšími experimentálními hudebníky podílí na připravované kompilaci skladeb inspirovaných texty česko-portugalského spisovatele a divadelního režiséra Františka Lstopada u příležitosti stého výročí jeho narození. Portský rodák Costa je absolventem několika hudebních škol včetně Porto Jazz School, studoval hru na bicí nástroje, kompozici i hudební teorii a je spoluautorem několika velkých počinů, které platforma Sonoscopya průběžně prezentuje.

Portská kulturní platforma má vazby i na českou elektronickou scénu. Nahrávka projektu *Sublimia*, jejíž tvoří členové kolektivu Sonoscopye João Ricardo, Henrique Fernandes a Jorge Quintela, vyšla na brněnském labelu Skupina. Kazeta *Liquid Aesthesis* (2020) zachycuje „hudbu s nebeským nádechem“, jíž dominují zvuky vody a jejímž záměrem je přenést posluchače do vyšších sfér. Během premiérové performance na festivalu Lisboa Soa v roce 2018 vzniklo video, v němž hlavní roli hraje vodou naplněné akvárium. Kromě nástrojů obvyklých pro daný žánr byla při nahrávání použita vzduchová čerpadla, stejnosměrné motory nebo indukční smyčky.

Russolovo dědictví

Jedním z mnoha dlouhodobých projektů Sonoscopye je umělecký kolektiv Nova Orquestra Futurista do Porto (N.O.F.P.), který se přímo hlásí k dědictví italského vizionáře Luigiho Russola. Orchestr se zrodil v roce 2013, v době oslav stého výročí zveřejnění Russolova futuristického manifestu *Umění hluku* a prvního veřejného představení intonarumori – strojů produkujících hluk, které Russolo vyvinul společně s malířem Ugem Piattim. Obě události měly zásadní vliv na vývoj hudby ve 20. století, iniciovaly radikální rozchod s její dominantní myšlenkovou linií a otevřely cestu zcela novému vnímání kompozice. N.O.F.P. na svých stránkách uvádí, že více než o poctu jde o používání všemožných zvuků v nezvyklých hudebních kontextech. Do hry jsou vtaženy kuchyňské nástroje, pískačci hračky, chřestidla a záměrně poškozené přístroje s upravenými elektrickými obvody.

N.O.F.P. se pomyslně snaží vyplnit historické mezery na futuristické mapě Evropy. Sám Russolo se v roce 1921 stáhl z veřejného života, definitivně opustil hudební experimenty

a vrátil se k malování. Jeho ideu futuristického orchestru nikdo důsledně nerealizoval, a tak ji část kolektivu Sonoscopye přijala za vlastní. Další mezerou je „dokončení portugalské futuristické kapitoly“, jejíž sté výročí vyšlo na rok 2017. Počátkem roku 1917 totiž proběhla v Lisabonu výstava futuristické malby, jež odstartovala nedlouhou, avšak intenzivní kulturní etapu. Jedním z vystavujících na zmíněné výstavě byl mezinárodně známý malíř Amadeo de Sousa Cardoso. Pod dojmem z jeho děl vydal hlavní propagátor portugalského futurismu, malíř, tanečník, herec a spisovatel José de Almada Negreiros knihu *K4 O Quadrado Azul* (K4 Modrý čtverec, 1917), která je považována za jedinou portugalskou futuristickou publikaci. V listopadu téhož roku vyšlo první a zároveň poslední číslo časopisu Portugal Futurista. Šéfredaktorem časopisu byl Almada Negreiros a několika články a verše přispěl i Fernando Pessoa. Časopis měl jednak šokovat, jednak prostřednictvím kosmopolitního dialogu uvést a ukotvit v Portugalsku futurismus jako směr zasahující nejrozličnější umělecká odvětví – ovšem kromě hudby. N.O.F.P. se proto už několik let snaží tento dluh alespoň opožděně splatit.

Dysfunkční robotický orchestr

Dalším výrazným, možná až megalomanským projektem je soubor Phobos neboli Orquestra Robótica Disfuncional, který měl koncertní premiéru v roce 2016 v Tunisku. Za pět let existence orchestr realizoval několik performancí na různých místech, například v Berlíně, ve francouzském Nantes nebo v Abú Dhabí ve Spojených arabských emirátech.

Fobos byl v řecké mytologii syn boha války Area a bohyně krásy a lásky Afrodity a společně se svým bratrem Deimem ztělesňoval děsivost válečné vřavy. Zároveň je Phobos jméno největšího měsíce Marsu, jež v budoucnosti čeká zánik, neboť jeho oběžná dráha vede příliš blízko planety. Autoři hudby Carlos Guedes, Rui Dias a José Alberto Gomes svůj Phobos charakterizují jako automatizovaný hudební stroj: jedná se vlastně o sestavu robotů a zvláštních zařízení generujících hudbu. Podle skladatelů a režiséra celé koncepce Gustava Costy je jejich produkce ovlivněna „defekty nástrojů, genetickými mutacemi špatně naprogramovaných robotů a nevyzpytatelným chováním členů orchestru“. Orquestra Robótica Disfuncional kriticky nahlíží současné překrývání technologií a lidského myšlení a zamýšlí se nad prací jakožto moderní formou otroctví. V chronologickém sledu velmi skepticky sleduje různé pokusy o osvobození člověka pomocí strojů a nejružnější technologické utopie.

V loňském roce měl Phobos navštívit USA, Irák a Írán, turné však byla zrušena v důsledku zavádění protikoronavirových restrikcí. Orchestr se měl představit v „přenosné verzi“, v níž figurují programátoři robotů. Nakonec se uskutečnilo jen online vystoupení Phonambient v rámci čtvrtého ročníku festivalu zvukového umění a experimentální hudby Space 21 v Erbilu v iráckém Kurdistanu. Prozatím optimistický program Sonoscopye na druhou polovinu letošního roku zahrnuje cyklus menších koncertů Gestos Invisíveis (Neviditelná gesta), který přivede do Porta několik zahraničních skladatelů. Ve fázi příprav je nový projekt pod Costovou taktovkou, nazvaný *Atlas de Instrumentos Utópicos* (Atlas utopických nástrojů), který by měl být zpracováním uměleckých dějin Sonoscopye. Půjde tak o obdobu retrospektivního počínu *Disposofônicos* (2019), který byl vydán ve formě dárkové sady obsahující čtyři CD, jedno LP, dvě fotografie ansámblu a stodvacetistránkovou publikaci o historii celého společenství a jeho aktivitách.

Autorka je Portugalistka.

Snít o pussy power

Emancipovaný hyperpop Ashnikko

Americká zpěvačka vydala mixtape *Demidevil* a ve své streamované show ukázala zábavnou tvář emancipovaného popu, který odkazuje k estetice anime, ale také k současnému trapu. Podobně jako Princess Nokia, Brooke Candy a další feministicky orientované rapperky se i Ashnikko staví proti genderovým stereotypům.

NORA TŘÍSKOVÁ

Na temné scéně vidíme gigantické kapradiny, stromy a houby s neonovými klobouky. Při zemi se plazí mlha a z ní vystupuje silueta zpěvačky. Se dvěma modrými culíky, ofinou, školní uniformou a vysokými šněrovacími botami vypadá, jako by se sem zatoulala z anime. Když pak Ashnikko začne rapovat text skladby Tantrum, objevují se za ní různí medvídky z gumy a celý výjev působí jako divoký mix instagramových filtrů a trendy grafiky. „Vítám vás na houbičkovém tripu do mého pohádkového lesa,“ oslovuje Ashnikko diváky u počítačových obrazovek.

Show streamovaná na konci dubna byla prvním „živým“ představením jejího mixtape *Demidevil*, který vyšel letos v únoru. Kromě nových písní však Ashnikko uvedla i starší tvorbu, kterou většina jejích fanoušků nikdy neslyšela naživo. Strmý nárůst její popularity totiž nastal až po začátku pandemie – v prostředí sociálních sítí. Ostatně i virtuální koncert je důkazem toho, že extravagantní zpěvačka se na internetu cítí jako doma, a také její debut je tak současný a „postinternetový“, jak jen může být: trap, který aktuálně ovládá hudební žebříčky, se tu potkává s ženskou emancipací a explicitně vyjádřenou sexuální tematikou, spojenou s hravou nadsázkou. Energický projev umělkyně, k jejíž oblibě výrazně přispěla i sociální síť TikTok, zkrátka přináší zábavnou kombinaci všeho možného, co současná internetová kultura nabízí.

Hvězda z TikToku

„Z nějakého důvodu ani v roce 2021 spousta lidí pořád nechápe, co to je souhlas. Že mám na sobě tohle? Kašlete na to. To není žádná zkurvená pozvánka,“ uvedla Ashnikko během streamu píseň Invitation z roku 2018. Razantní prohlášení jsou pro její tvorbu typická, ironické a provokativní komentáře ji provázejí celou kariéru. Ta se rozjela poté, co se na podzim 2019 staly na TikToku virálními skladby Stupid a Working Bitch. Jejich odlehčený tón i srozumitelnost („Vím, že na mě myslíš ve sprše/ s Pornhubem v prohlížeči/ sníš o pussy power/ myslíš na mě s rukou v kalhotách“) perfektně sedly ke krátkým video-skečům, na kterých zmíněná sociální síť stojí.

Schopnost nebrat se moc vážně a zároveň trefně pojmenovat realitu, se kterou se mladé ženy denně setkávají, z Ashnikko brzy udělaly hvězdu. „Myslím, že největší koncert, který

měla před lockdownem, byl ve skladištní hale a bylo na něm asi dvě stě lidí. Teď má 1,7 miliardy streamů,“ komentuje zpěvaččin úspěch Mark Mitchell, jeden z ředitelů labelu Parlophone, u kterého Ashnikko vydává. Zpěvačka je podle něj nejen talentovaná, ale také „úplně šílená“. „A právě takoví umělci mi přijdou zajímaví: ti, kteří se nestarají o pravidla a překračují hranice.“ Ashnikko se hranicím skutečně vymyká: „Jsem ze severní Karolíny, ale vyrůstala jsem ve východní Evropě a dospěla v Londýně,“ popisuje svou neukotvenost v rozhovoru pro Billboard. „Ve své tvorbě ráda míchám různé žánry. Asi je to tím, že mě baví různé druhy hudby, a stejně jako si nemůžu vybrat za svůj domov jednu zemi, nedokážu zůstat u jediného žánru.“

Ashnikko dospívala v lotyšské Rize, kam se její rodiče z pracovních důvodů z USA přestěhovali. Začala tam psát své první texty a na sociální síti Tumblr objevila queer svět. V osmnácti pak odešla do Londýna, kde se chtěla živit hudbou. Obarvila si vlasy na modro a podle vzoru Hatsune Miku, japonského hologramu šestnáctileté popové zpěvačky, začala nosit dva dlouhé culíky. Vydala EP *Sass Pancakes* (2017), ale proslavil ji až zmíněný hit Stupid o dva roky později.

Klitoris! Muzikál

„Obvykle zpívám o kundách a pérech, co chutnají jako vonná svíčka, ale tentokrát to bude hlubší, protože je na řadě píseň Good While It Lasted...“ V půlce své streamované show se Ashnikko na chvíli mění v citlivého andílka, sedá si na umělou skálu uprostřed kapradí a zpívá o konci svého milostného vztahu. Najednou působí až nečekaně zranitelně, přiznává vlastní chyby – a vlastně tak narušuje nejen rapová klišé, ale i svou suverénní, drze feministickou stylizaci. Její síla je však především v lehkosti a všudypřítomné nadsázce, jakkoli se často vydává za hranu toho, na co je publikum zvyklé. Na svém tiktokovém a instagramovém účtu zveřejňuje videa, jak se obléká do latexových kostýmů, které se jí lepí k tělu a vypadají spíš komicky než přitažlivě. Navzdory silné vizuální stylizaci zpěvačka působí bezprostředně, dokonce upřímně.

Ashnikko zkrátka dovede víc než jen rapovat o sexu s muži a ženami. Nebojí se nicméně trapnosti a v tělesnosti se až vyžívá. Ke konci své show se mezi písněmi a výbuchy smíchu najednou přizná, že „si právě učůrla“

a že bez něčeho takového by to ani nebylo pořádné vystoupení. Jako poslední zazní píseň nazvaná Clitoris! The Musical. V teatrálně pojatém popěvku se zpěvačka – která se postupně charakterizovala jako bisexuální, pansexuální a genderově fluidní – mimo jiné ptá: „Proč se můj orgasmus v televizi cenzuruje, zatímco cis heterosexuální muži mohou svobodně ejakulovat?“ Nakonec si s nevinným úsměvem postěžuje, jak moc ji muži nudí. Houbičková výprava je u konce.

Emancipovaný hyperpop

Ashnikko se svým rapem, často zkresleným autotunem, hlásí k surreálnému hyperpopu a zároveň rozšiřuje hranice toho, o čem je v mainstreamové hudbě běžné mluvit. V jejím podání je „umělý“ (populární hudbu parodující, ale i opěvující) žánr něčím víc než jen zábavným spektaklem. V pozadí jejích přímočarých, provokativních textů stojí angažovanost za emancipací a lepší postavení žen. Podobně otevřeně mluví o ženské sexualitě americká rapperka Brooke Candy, na jejímž debutu *Sexorcism* (2019) se Ashnikko výrazně podílela. Princess Nokia, newyorská rapperka s portorikánsko-afroamerickými kořeny, která hostuje na nahrávce *Demidevil*, se zase hlásí k intersekcionalnímu feminismu, jenž zohledňuje kromě genderu i další faktory diskriminace, jako jsou věk nebo barva pleti. Ostatně i Ashnikko se v jednom tweetu vyjádřila, že „pokud feminismus není intersekcionalní, není to feminismus“.

Sebeuvědomění artikulované v popové tvorbě se ovšem nemusí vztahovat pouze k ženské emancipaci, ale i k překonávání dalších stereotypů. Například britská hudebnice Charli XCX, k níž se Ashnikko občas odkazuje, na svých albech spolupracovala s nejrozumnějšími umělci z LGBTQ+ komunity, od brazilských drag queen po nedávno zesnulou Sophie. Populární hudba nám tak pomáhá přijímat jinakost, a jakkoli může leccos zjednodušovat, rozhodně má značný dosah. Ashnikko v psychedelických kulisách neonových hub vytvořila na poměry streamované hudby živelnou podívanou a znovu ukázala, že se témata spojená s ženskou a queer identitou v současnosti rychle šíří.

Autorka je publicistka.

Ashnikko: *Demidevil*. Parlophone 2021.

Ashnikko. Foto warnerrecords.com

ČTENÁŘSKÁ ANKETA A2

DÁREK PRO 50 RESPONDENTŮ

- E-BOOK KNIHY POST
- A2 MERCH
- KNIHY

Milá čtenářko,
milý čtenáři Ádvojky!

Prosíme Vás o účast
v krátké čtenářské anketě.

Vyplněný dotazník vystříhnete a zašlete
poštou na:

A2 kulturní čtrnáctideník, ANKETA
Na Květnici 700/1a
140 00 Praha 4

Dotazník lze vyplnit i online na adrese
bit.ly/3f9MeJ3 či nám ho zaslat e-mailem
jako sken/fotografii na:

sykorova@advojka.cz

Vážíme si jakékoliv podpory, která naši
práci v této nelehké době posouvá stále
dál. Jako projev poděkování za vyplnění
anketního dotazníku vylosujeme na kon-
ci června z e-mailových adres 50 respon-
dentů. Ti dostanou na sdělenou poštov-
ní adresu jeden z dárků – e-book knihy
POST..., A2 merch nebo knihy. V přípa-
dě, že nás chcete podpořit i jinak, může-
te svým blízkým pořídit například Férové
předplatné A2, které odpovídá skutečným
nákladům. Tímto krokem nám pomůže-
te rozšiřovat naši čtenářskou komunitu.
Děkujeme.

Vaše redakce Ádvojky

Pro slosování o dárek za vyplnění
dotazníku prosím uveďte e-mail:

Rádi bychom Vás ujistili, že s těmito úda-
ji nakládáme v souladu s platnými zákony
o ochraně osobních údajů GDPR a respek-
tujeme Vaše soukromí. Více se dozvíte
na: [https://www.advojka.cz/informace/
gdpr-pro-autory](https://www.advojka.cz/informace/gdpr-pro-autory)

1. Jak dlouho aktivně čtete A2?
(Vyberte pouze jednu hodící se odpověď.)

- ☐ méně než rok
- ☐ 1–2 roky
- ☐ 2–5 let
- ☐ déle než 5 let
- ☐ od začátku vycházení
- ☐ Nevím / Nechci odpovědět

2. Jakým hlavním způsobem se
dostáváte k četbě A2?

(Vyberte pouze jednu – nejpřesnější – odpověď.)

- ☐ Mám předplatné
- ☐ Ádvojku si pravidelně kupuji
- ☐ Ádvojku si občasné kupuji
- ☐ Ádvojku si půjčuji – od známých nebo
z pracoviště
- ☐ Ádvojku mám darem od redakce

- ☐ Ádvojku čtu z archivu na webu
- ☐ Ádvojku čtu jen zřídka – v kavárně,
v knihovně, u známých
- ☐ Sleduji ji na Facebooku
- ☐ Sleduji ji na Twitteru
- ☐ Sleduji ji na Instagramu
- ☐ Nevím / Nechci odpovědět
- ☐ Jiné

3. Proč A2 čtete nebo sledujete?

(Vyberte z následujících odpovědí ty,
jež vyhovují nejvíce.)

- ☐ Zajímají mě novinky v literatuře
- ☐ A2 je pro mě kulturním kompasem
- ☐ Díky A2 sleduji společenské dění
- ☐ A2 si kupuji kvůli tištěnému formátu
- ☐ Líbí se mi hlavní témata čísel
- ☐ A2 si kupuji kvůli autorům a autorkám
textů
- ☐ Články v A2 mi pomáhají v tvorbě či
v práci
- ☐ A2 je pro mě intelektuálně obohacující
a zajímavá
- ☐ A2 čtu, protože ji čtou lidé v mém okolí
- ☐ Nevím / Nechci odpovědět
- ☐ Jiné

4. A2 čtu primárně kvůli...

- ☐ kulturnímu obsahu
- ☐ společenskému obsahu
- ☐ Zajímá mě jak kulturní, tak společenský
obsah

5. Které tematické číslo Vám
za poslední rok a půl utkvělo v paměti?

(Každé číslo A2 má stěžejní téma, které je
zobrazené i na obálce formou velkoformátové
grafiky. Uvnitř čísla pak vždy najdete minimálně
pět článků, které toto téma diskutují.)

.....
.....

6. Které tematické okruhy Vás v A2
zajímají nejvíce?

(Zaškrtněte maximálně 5 položek.)

- ☐ literatura
- ☐ film
- ☐ hudba
- ☐ divadlo
- ☐ výtvarné umění
- ☐ média
- ☐ architektura a urbanismus
- ☐ společenské vědy
- ☐ domácí politika
- ☐ zahraniční či mezinárodní politika
- ☐ kulturní politika
- ☐ ekologie
- ☐ feminismus
- ☐ filosofie
- ☐ historie
- ☐ ekonomie
- ☐ aktivismus
- ☐ komiks
- ☐ počítačové hry

7. Uveďte témata, která Vám v obsahu A2
v současnosti nejvíc scházejí:

.....
.....

8. Které z uvedených žánrů/útvarů čtete
v A2 nejčastěji?

(Vyberte z následujících odpovědí ty,
jež vyhovují nejvíce.)

- ☐ recenze
- ☐ rozhovory
- ☐ eseje
- ☐ komentáře
- ☐ sloupky a zápisníky
- ☐ glosy (eskalátor)
- ☐ reportáže
- ☐ ukázky beletrie/poezie
- ☐ analýzy
- ☐ Jiné

9. Stalo se Vám v posledním roce a půl
něco z níže zmíněného?

(Vyberte z následujících odpovědí ty,
jež vyhovují nejvíce.)

- ☐ Po přečtení textu v A2 jsem změnil/a či
upravil/a vlastní názor na dané téma
- ☐ Informace z A2 jsem použil/a v diskusi
se známými
- ☐ Na základě recenze jsem si koupil/a
knihu
- ☐ Na základě recenze jsem si koupil/a
desku, zúčastnil/a se koncertu
- ☐ Zúčastnil/a jsem se inzerovaného/
recenzovaného tanečního/divadelního
představení
- ☐ Na základě informací v A2 jsem podal/a
žádost o grant
- ☐ Na základě informace v A2 jsem se
přihlásil/a ke studiu
- ☐ Na základě informací v A2 jsem se
přihlásil/a do výběrového řízení na práci
- ☐ Na základě inzerce jsem navštívil/a
výstavu, festival
- ☐ Jiné

Řekněte nám o tom více
(konkrétní akce, kniha, text...):

.....
.....

10. Jak jste celkově jako čtenář/ka
spokojen/a s komunikací A2
(prostřednictvím sociálních sítí,
e-mailu, telefonu, webu...)?

1 = nejméně, 5 = nejvíce

- ☐ 👍
- ☐ 👍👍
- ☐ 👍👍👍
- ☐ 👍👍👍👍
- ☐ 👍👍👍👍👍

11. Můžete nám sdělit, proč jste nás tak
ohodnotil/a?

(Vaše sdělení je pro nás důležité. Napište nám jednu
či dvě věty. Oceníme Váš názor nebo doporučení.)

.....
.....

12. Které další noviny a časopisy – online
či tištěné – pravidelně čtete nebo
podporujete?

(Vyberte z následujících odpovědí maximálně 3.)

- ☐ A2larm
- ☐ Host
- ☐ Tvar
- ☐ Revue Prostor
- ☐ Aktuálně
- ☐ Deník Referendum
- ☐ iRozhlas
- ☐ Heroine
- ☐ Kapitál
- ☐ Respekt
- ☐ Sedmá generace
- ☐ The Guardian
- ☐ Jiné

13. A na závěr: připadala by pro Vás
v úvahu nějaká forma podpory Ádvojky?

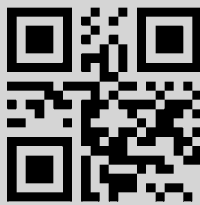
(Vyberte z následujících odpovědí maximálně 3.)

- ☐ Ne, A2 je na mě příliš drahá a nemohu
si dovolit ji podpořit
- ☐ Podporuji A2 už tím, že si ji kupuji
- ☐ Poslal/a bych jednorázový finanční dar
- ☐ Posílal/a bych pravidelný finanční dar
- ☐ Do A2 bych investovala více, pokud
bych za to dostal/a dar (kniha, vstupenka
do kulturní instituce, propagační
materiály A2)
- ☐ Do A2 bych investovala více, pokud bych
za to dostal/a extra obsah / odemknutí
článků
- ☐ A2 bych podpořil/a nefinančně,
poskytnutím prostoru na reklamu
nebo prodej
- ☐ Nevím / Nechci odpovědět
- ☐ Jiné / Doplnění

.....
.....

14. Prostor pro další komentáře a návrhy:

.....
.....
.....
.....
.....

Hlavou proti zdi

Současné politické umění v Bělorusku

Dalo by se říct, že umění v Bělorusku roku 2020 bylo buď politicky angažované, anebo nebylo vůbec. Výtvarných projevů a performancí, které vznikly v reakci na tamní revoluční situaci, je nepřeborné množství. Následující text se snaží přiblížit alespoň ty nejvýraznější.

MAX ŠČUR

Běloruské umění bylo doslova v centru dění hned od začátku volební prezidentské kampaně, když byl 18. června 2020 zatčen Lukašenkův nejsilnější potenciální protikandidát, manažer běloruské pobočky Gazprombanky Viktor Babaryka. Ten byl už dříve znám jako mecenáš umění – právě jeho přičiněním vlastnila Belgazprombanka sbírku uměleckých děl, kterou pravidelně zpřístupňovala veřejnosti. Po Babarykově zatčení banku převzal stát a její majetek včetně uměleckých děl byl zabaven. Do sbírky patřil mimo jiné obraz slavného malíře Chaima Sutina *Portrét Evy*. A právě ten se stal jedním z prvních symbolů odporu. Reprodukce obrazu s nápisem „Já – My – Eva“ se rozšířila na internetu, v některých verzích měla Eva vztyčený prostředníček, v jiných zase vězeňský stejnokroj. Mnoho lidí si tenkrát všimlo, že žena z portrétu je docela podobná opoziční lídryni Svatlaně Cichanouské.

Další událostí, která se promítla do umění, bylo zakázané předvolební shromáždění právě s účastí Cichanouské v Minsku 6. srpna. Na daném místě se původně měla konat hudební akce provládního Svazu mládeže s hudbou, a když na místo dorazili nespokojení voliči, Djové akce Kiryl Halanau a Uladzislau Sakalowski jim na uvítanou pustili píseň Viktora Coje Pereměn a přitom zvedli ruce se znamením V. Fotografie mladíků s tímto gestem se pak stala předlohou pro graffiti na takzvaném náměstí Změn. Graffiti se proměnilo v doslova kultovní objekt, jehož obrana si vyžádala řadu střetů s policií, desítky zatčení a dokonce jednu obět: vraždu Ramana Bandarenky, shodou okolností malíře. Není ostatně vyloučeno, že autorem graffiti byl právě on.

Válka barev

Během volební kampaně v květnu až srpnu 2020 byl primárním prostorem a nástrojem vizuální agitace pochopitelně internet, a to prostřednictvím memů, které zcela nahradily tradiční politickou karikaturu (typické ukázky této tvorby najdeme například na webových stránkách cultprotest.me). Nejvýznamněji se v tomto žánru prosadil žijící klasik běloruského designu Uladzimir Cesler, jehož originální grafická díla dnes patří k symbolům revoluce. Nepřehlédnutelnou umělkyní, jejíž počítačová grafika přispěla k vizuálnímu „brandu“ běloruské revoluce, je rovněž u nás žijící Rufina Bazlová: z prvků běloruské lidové výšivky sestavuje „naivní“, ale o to působivější ilustrace současného dění.

Typicky běloruským žánrem internetového politického boje jsou takzvané stickers (nálepky), používané na nejrůznějších komunikačních platformách, především v Telegramu. Běloruští grafici vyrobili desítky humorných sérií (balíčků) těchto nálepek s motivy běloruské revoluce. Provládní tvůrci se vzápětí pokusili o totéž, ovšem dopadli podobně jako jejich patron Lukašenko ve volbách.

Lidová tvořivost se ovšem projevila i v běloruských ulicích. Byly to v první řadě protirežimní graffiti a nápisy, ale také třeba

světelná show (na zdi protějších domů se z bytů promítaly symboly odporu). Jako velice působivý projev politického postoje se ukázala instalace. Šlo například o množství černých odpadkových pytlů s nápisem MUS (běloruská zkratka pro ministerstvo vnitra, zde zároveň odkazující k ruskému slovu „musor“, tedy odpad) nebo o figuríny policistů, také zhotovené z černých odpadkových pytlů a symbolicky oběšené na stromech nebo pouličních lampách. Za jednu z instalací – strašáky s tvářemi vysokých státních úředníků – byli její autoři Maxim Tacjanok a Dzianis Zajancevski odsouzeni ke třem rokům nucených prací.

Dalším specifickým běloruského protestu se stala „válka barev“ v minských ulicích: použití bílé a červené je totiž de facto zakázané, a to i v případě oblečení; všude ve veřejném prostoru jsou tyto barvy nahrazovány červenou a zelenou, barvami oficiální vlajky Běloruska.

Venuše s pohmožděninami

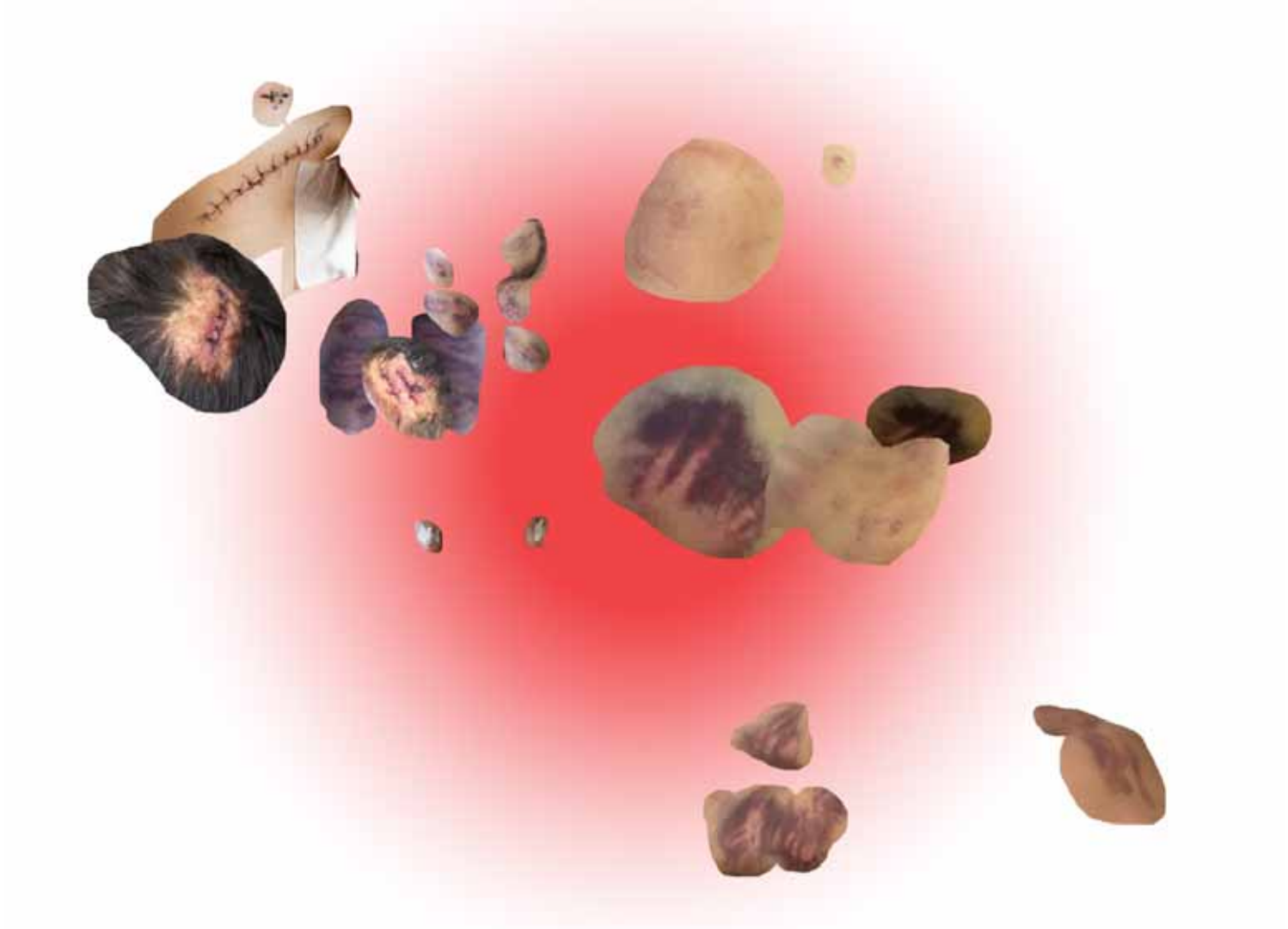
Ani vystudovaní umělci nestáli stranou společenského dění. V reakci na policejní brutalitu namalovala Jana Čarnova realistickou *Běloruskou Venuši*: nahou ležící ženu s fialovými pohmožděninami po bití pendreků. Velice aktivní angažovanou umělkyní je malířka a performerka Nadzia Sajapina. Ta už 1. července uspořádala v galerii Art-Belarus performanci *Dědictví*, která reagovala na zabavení výše zmíněné umělecké sbírky Belgazprombanky: před prázdnými rámy v galerii stáli „diváci“, kteří měli na zádech připevněné reprodukce zabavených obrazů. V září 2020 byla Sajapina zatčena za účast na protestní akci a strávila patnáct dnů ve vězení, kde vytvořila řadu kreslených portrétů svých spoluvězeňkyň. V říjnu odjela z Běloruska a nyní působí v Kyjevě, kde aktuálně v galerii Mysteckij Arsenal vystavuje dílo *Dopis matce*: je to ručně psaný dopis,

sestavující z jediné opakované věty: „Chci se vrátit.“

V oblasti umělecké performance se hned ve volební den 9. srpna projevil známý akcionista Alexej Kuzmič, jehož vystoupení navazuje na akce ruské skupiny Vojna. Během hlasování namaloval na volební lístek penis, pak se svlékl a v bederní roušce, se zavázanýma očima a s lístkem nalepeným na prsa zůstal v póze ukřižovaného Krista stát uprostřed volební místnosti. Zatčen nebyl, a tak performanci zopakoval večer téhož dne na jedné z minských tříd před ozbrojenými těžkooděnci. Na konci srpna musel Kuzmič z obav o svou bezpečnost Bělorusko opustit, teď žije v Kyjevě.

K performanci lze přiřadit i erotický tanec v růžových ženských šatech, za který byl panáč Ihar Bancar po několikaměsíčním vězení a dvou týdnech hladovky odsouzen k jednomu a půl roku nucených prací. Mladá umělkyně Ulliana Neuzorava pojala svou performanci jinak: s plakátem „Za tento plakát mě můžou zatknout“ jezdila na podzim 2020 minským metrem a natáčela na video reakce cestujících, kteří byli většinou vystrašení. Jen jednou se setkala s verbální agresí ze strany podporovatele Lukašenkova, což dodalo performanci nezamýšlený „akční“ rozměr.

Asi nejzajímavější jsou akce kolektivu Exorcist Gesamtkunstwerk, dokumentované ve facebookové skupině Actions Against the Wall. Skupinu tvoří klasičtí performeři, kteří ovšem z obav o bezpečnost své akce nepředvádějí veřejně a místo toho je natáčejí na video a publikují na internetu. Video zachycující, jak spisovatel Illjovi Sinovi zabetonávají hlavu do zdi, má miliony zhlédnutí – a také spoustu negativních komentářů o nepřipustnosti podobně brutálních výjevů. V žánru videoperformance tvoří také Taša Arlova, Hleb Burnašau, Hanna Silivončyk, Bergamot a mnozí další.

Krátký dokument Andreje Anra Jinou zemi nemáme je součástí rozsáhlejšího projektu, v němž se umělec zabývá propagandou, státní represí a protesty v současném Bělorusku

Nevkus ať mluví za sebe

V budoucnu se budou nepochybně zkoumat i provládní kulturní projevy, jakkoli se jen těžko dají považovat za umělecké. Už nyní ostatně facebooková skupina Belarusian Contemporary Trash Culture sleduje veškeré nehoráznosti, které vznikají na objednávku státu ve veřejném prostoru, od „performancí“ s nacistickými vlajkami u památníku obětem války v Chatyni po pouliční plakáty. Facebooková skupina Fuprematismus zase dokumentuje zamalovávání protestních nápisů na budovách a plotech, v jehož důsledku vznikají celkem roztomilé barevné obdélníčky, nechtěně zpestřující šed běloruských měst. Skupinu založil dokumentarista Maxim Švéd, který se tématu věnoval už dříve ve filmu *Pure Art* (2019), uvedeném i u nás.

Největším „uměleckým“ dílem Lukašenkova režimu je ovšem televizní propaganda. K jejím hvězdám patří například Ryhor Azaronak, jehož homofobně démonologický komentář na téma letošní Eurovize byl skvostnou ilustrací ideologického tmářství. Vyzýval v něm k vytvoření železné opony kolem Běloruska, která by měla zabránit amorálnímu působení Západu na vzkvétající diktaturu.

Velice působivě dokáže pracovat s materiálem státní propagandy všestranný umělec Andrej Anro. Ten sestříhal videa vynucených doznání četných vězňů Lukašenkova režimu do krátkého dokumentu *We Have No Other Country* (2020). Projevy mučených a jejich mučitelů (se zatemněnými obličejí a pozměněnými hlasy) v něm zaznívají bez komentáře. Svou syrovostí patří tento devítiminutový snímek k nejvýraznějším svědectvím o hrůzách současného běloruského režimu. Avšak počiny běloruského protestního umění ve filmu a divadle, o hudbě a literatuře nemluvě, by si zasloužily samostatné texty.

Autor je básník a překladatel.

Nakladatelství
Octopus Press

Projekt iniciovaný v rámci
výstavního cyklu
Ó a ach, krása, ruina a strach
květen 2021 – květen 2022

Autorky a autoři: Nadja Argyropoulos,
Petr Bakla, Karen Barad, Gustave Flaubert,
Łukasz Gorczyca, Monika Kubicová,
Václav Magid, Jiří Maha, Ivan Mečl,
Michal Novotný, Erica Petrillo, Paul B.
Preciado, Barbora Přidalová, SdCh a další
www.octopus-press.cz

Ó a ach, krása, ruina a strach

PLATO prostor pro umění

PLATO Ostrava
Janáčkova 22
www.plato-ostlava.cz

OSTRAVA!!!

BRaK

BRATISLAVSKÝ KNIŽNÝ FESTIVAL
BRATISLAVA BOOK FESTIVAL

NECH
ŽIJÚ KNIHY!

NOVÁ

DOBA

WWW.BRAKFESTIVAL.SK

FB: BRAKFESTIVAL

HLAVNÍ PARTNER: **u.** fond na podporu umění Z veřejných zdrojů podpořil Fond na podporu umění.

NOVÁ CVERNOVKA
25. → 27. JÚN 2021

PARTNERI:

• Visegrad Fund

lita autorská společnost

BRATISLAVA

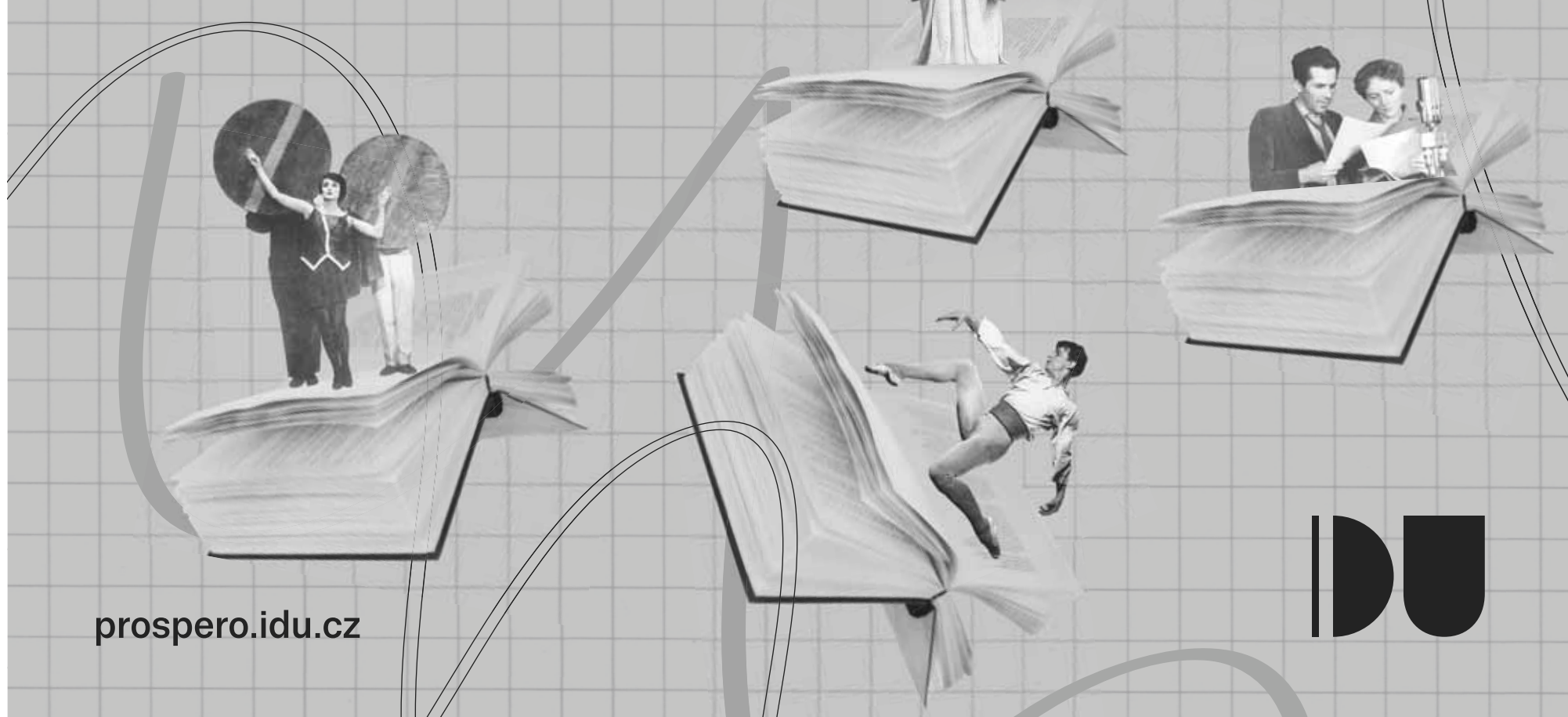
LITERÁRNÍ INFORMAČNÉ CENTRUM

GOETHE INSTITUT

Creative Europe

Knihy nejen o divadle

e-knihkupectví
Prospero

prospero.idu.cz

DU

Aby města přežila

S Janem Blažkem o městském plánování v době klimatické krize

Hovořili jsme s jedním z autorů vzdělávacího komiksu Jak navrhnout město, které (pře) žije?, jehož cílem je ukázat, jak plánovat města s ohledem na změny klimatu. V rozhovoru jsme se zaměřili na příklady dobré praxe i důležitost komunitních řešení pro fungování obcí.

ALŽBĚTA MEDKOVÁ

Co vás motivovalo k práci na komiksu, který by měl pomoci městům čelit klimatické krizi? V poslední době jsem měl možnost zapojit se do přípravy různých městských adaptačních strategií či projektů participativního plánování. Byl to pro mě úrok od akademické diskuse, ve které se běžně pohybují a která se věnuje spíš hledání řešení na úrovni mitigačních strategií a hlubší sociální a ekonomické transformace společnosti. Byl jsem svědkem toho, jak se liší akademické představy o sociálně ekologické transformaci od představ samospráv a dalších městských aktérů. V Česku se ve veřejné debatě hodně diskutují právě adaptační strategie a mitigace stojí mnohem více na grassrootových kořenech, nesou ji na bedrech většinou ti, kteří stojí mimo oficiální sféru rozhodování, například aktivisté. Lidé zodpovědní za plánování měst mitigační perspektivu vnímají jen málokdy.

Ve vztahu k environmentalismu je velmi důležité uvažovat nad infrastrukturami z pohledu struktur a naopak. Když řeším adaptační opatření, není důležitá jen technická stránka, kupříkladu že vysadím strom, ale je zásadní, kdo ten strom bude zalévat a komu prospěje. Je pod tím stromem lavička, na které si mohou sednout místní senioři? Právě environmentalismus dokáže hodnotit, jaké chování je environmentálně přínosné. Můžete mít skvěle navržené uhlíkové neutrální obchodní centrum, které ovšem přiváží neekologickou módu a květiny ze zahraničí, anebo postupnou rekonstrukci industriální zóny, založenou na participaci s místními, která naplní cíle klimatické neutrality sice později, ale jednotlivé aktivity budou klimaticky udržitelnější. Mou motivací pro spolupráci na komiksu Jak navrhnout město, které (pře)žije? bylo vytvořit materiál, který na tyto problémy upozorňuje a který má potenciál zasáhnout širší veřejnost – přináší odborná řešení, ale je psán populární formou.

Jaké jsou největší chyby českých samospráv při boji s klimatickou krizí? Co je nejvíce brzdí?

První klimatické plány a strategie začaly české obce připravovat teprve nedávno, je to otázka posledních pár let. Nemáme tedy zatím moc zkušeností, většinou se jedná o pilotní projekty. V poslední době sice čím dál víc měst schvaluje nejrozumnější koncepce životního prostředí a vyvíjí v tomto směru velké úsilí, ale záhy naráží na limity současného urbanismu. Nejčastěji na to, že modrozelená infrastruktura je stále upozadována oproti infrastruktuře dopravní a technické. Při realizaci konkrétních opatření by ideálně měly být v rovnováze, nebo by modrozelená měla být dokonce důležitější. Když to zjednoduším, internetový kabel může vést kdekoli, ale strom či jiné prvky živé sítě mají mnohem víc potřeb. Dnes se většinou udělá rekonstrukce a teprve pak se do ní vsadí zelené prvky – přitom by to mělo být naopak.

Není to také otázka politických a ideologických limitů?

Pokud nějaká opatření jdou směrem, který lidem s ekonomickou nebo politickou mocí nevyhovuje, označí je za sociální inženýrství. A to tady přece nechceme! My se ale ve skutečnosti ještě nedostali ani k tomu, co vlastně sociální inženýrství znamená. Tak jako se sociální vědy snaží přispět k tomu, aby byly klimatické strategie a budoucí společnosti spravedlivé a demokratické, technické obory by měly zajišťovat realizaci navazujících technologických opatření. Jenže u nás se často i technická řešení shazují jako sociální inženýrství, jako zelený progresivismus, který je třeba odmítnout. Natož abychom se dostali k ideovým řešením.

Města v západní nebo severní Evropě mají často nějakou vizi. Dobrým příkladem je Rotterdam, který má koncept přechodu na novou udržitelnou ekonomiku, jehož vlajkovým projektem je potravinová síť – food cluster. Rozvíjí ideu produkce potravin v příměstských nebo městských zónách, podporuje výzkum technologií, které by tomu napomáhaly, i různé možnosti alternativní distribuce... Podobným směrem jsem se snažil vést i náš komiks – ukázat, že jedna věc je technický základ a infrastruktura a druhá věc to, jak se ve městě chováme. Je třeba se zamyslet, zda a jak má město podporovat odpovědné chování obyvatel, a vysvětlovat, co je potřeba z hlediska městotvornosti a odolnosti. Neznamená to jen odolnost vůči suchu

Jan Blažek. Foto Martin Indruch

nebo vedru, ale i vůči faktu, že s klimatickou krizí přichází také potravinová krize. Je dobré mít na vědomí, že město je schopno vypěstovat si část potravin samo – a podobné je to i s energetikou a dalšími tématy, kterým se v komiksu věnujeme.

Je v Česku nějaké město, které lze považovat za dobrý příklad?

Chtěl bych jen upozornit, že zavádění opatření mohou bránit i vnitřní struktury magistrátů a radnic, kde najdeme odbory, které hledají řešení, ale jiné jsou byrokratičtější. Také si uvědomuji, že zatímco já v rámci své práce mohu sledovat, co se v tomto ohledu děje v zahraničí, lidé pracující na úřadech tu možnost většinou nemají. Na druhou stranu dnes existuje množství odborníků a projektů, které se obcím snaží pomoci a poskytují jim například data. Města dnes mají k dispozici tepelné mapy, klimatické zónování a podobně, ale často je neumějí využít v praxi.

Potřebu systémových změn je možné ukázat na příkladu západních měst – tam také jen nevzali bagr a neudělali na ulici víc místa pro stromy. Jedním z prvních kroků byla transformace mobility, kdy přešli ve velké míře z automobilové na cyklistickou a pěší dopravu. A v tu chvíli máte v ulicích mnohonásobně víc místa pro pobytovou zónu, která může být zároveň zelená... V Česku jsme zatím spíše v té přípravné fázi a v mnoha obcích se tomu věnují opravdu šikovní lidé, ale pokud bych měl vybrat jedno město, které má podle mě dobře nakročeno, byla by to Jihlava. Ta je dobrou ukázkou toho, že pro začátek stačí vize, kterou můžete diskutovat jak v rámci městské organizace, tak navenek s veřejností, a to se v Jihlavě daří.

V komiksu zmiňujete důležitost komunitních řešení pro městské

plánování. V čem podle vás tkví síla komunit? A nejde o přenášení odpovědnosti ze systémové na individuální rovinu?

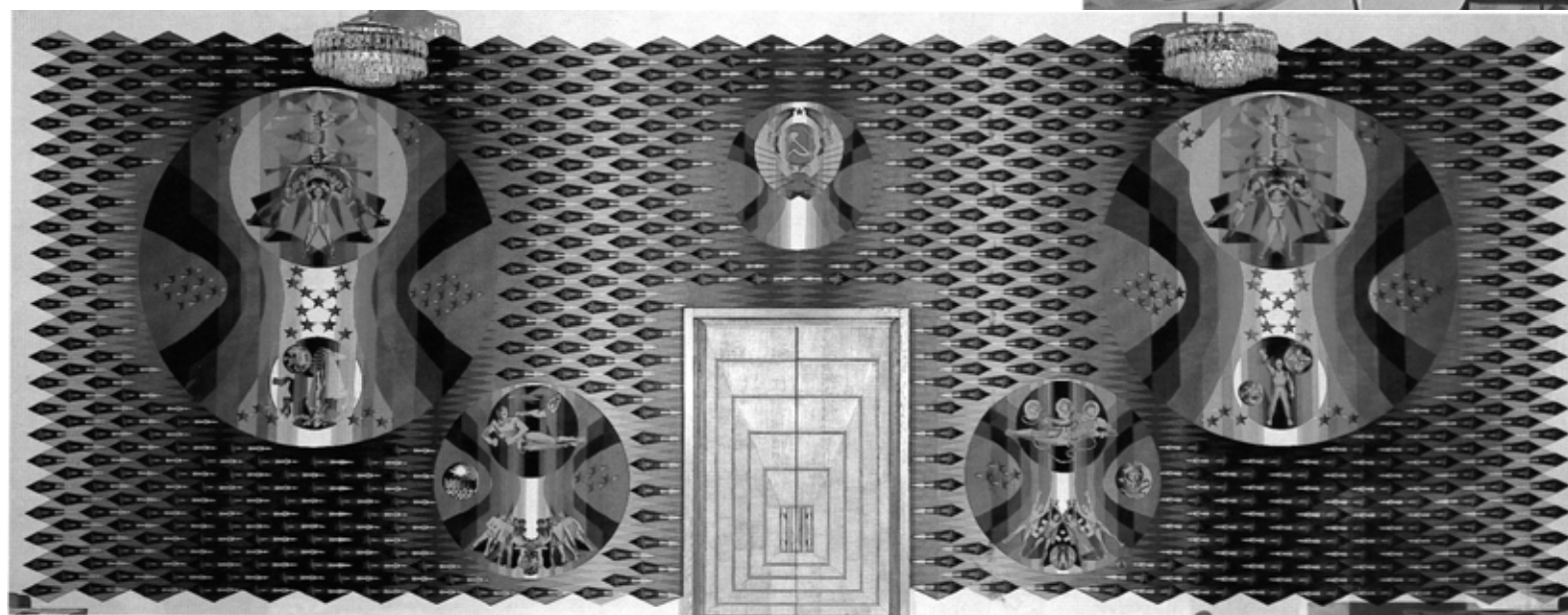
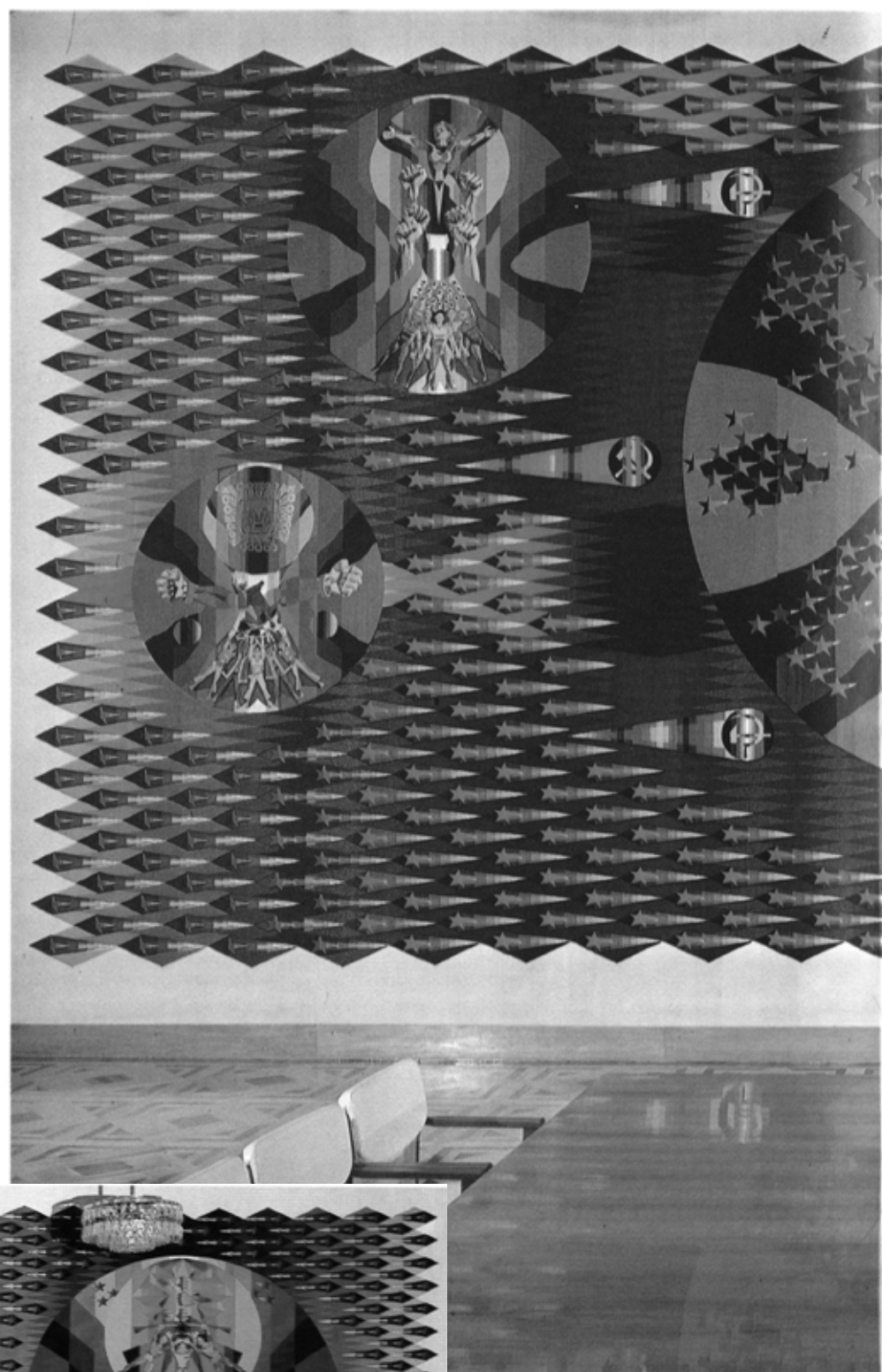
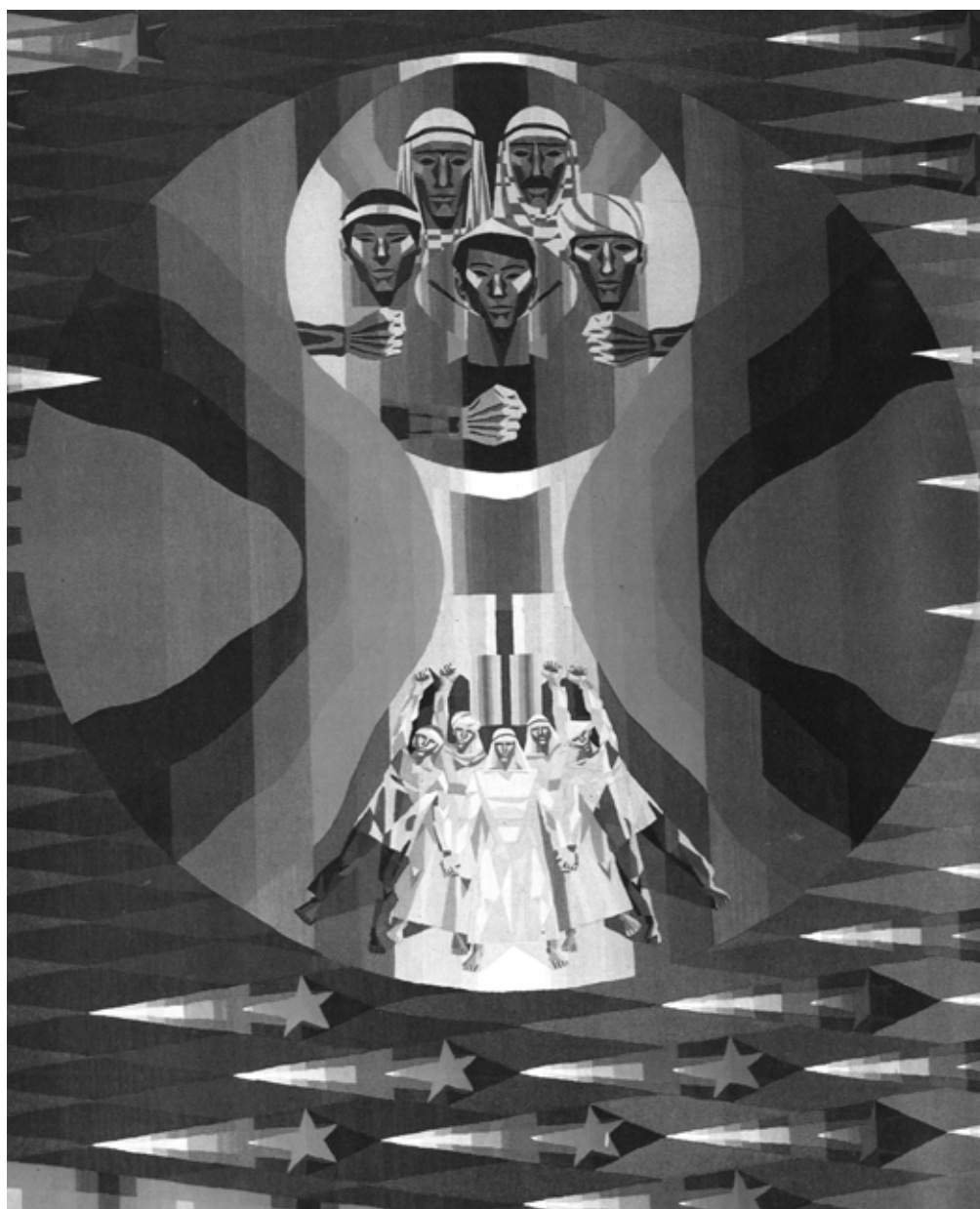
Jednání na úrovni jednotlivce je věc přesvědčení. Pokud si člověk není vědom potřeby systémové změny, může to být problém, ale to neznamená, že by neměl dělat věci, které pokládá za správné. Komunitní aktivity považuji za třetí pilíř místní samosprávy a ekonomiky, za mezistupeň mezi státními, centrálními aktéry a jednotlivcem. Teoreticky jednotlivec v demokracii může prosazovat své zájmy volbou svých zástupců, ale to je založeno na systému většiny, takže jednotlivé hlasy vlastně nejsou úplně zastupované. Komunitní řešení poskytují jednotlivým hlasům

mnohem více prostoru, protože se často snaží o nehierarchické uspořádání. To může vést nejen k ujasňování a definování potřeb, ale i k formování politické agendy, třeba v rámci sousedství. Jednotlivec s jediným hlasem ovlivňuje veřejnou debatu jen obtížně, ale společenství má šance mnohem vyšší. Disponuje větší silou i časovými možnostmi.

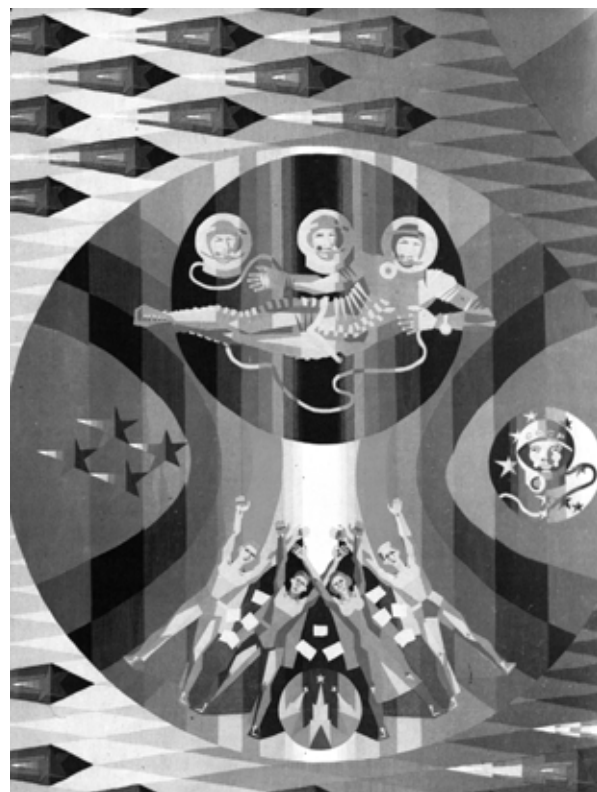
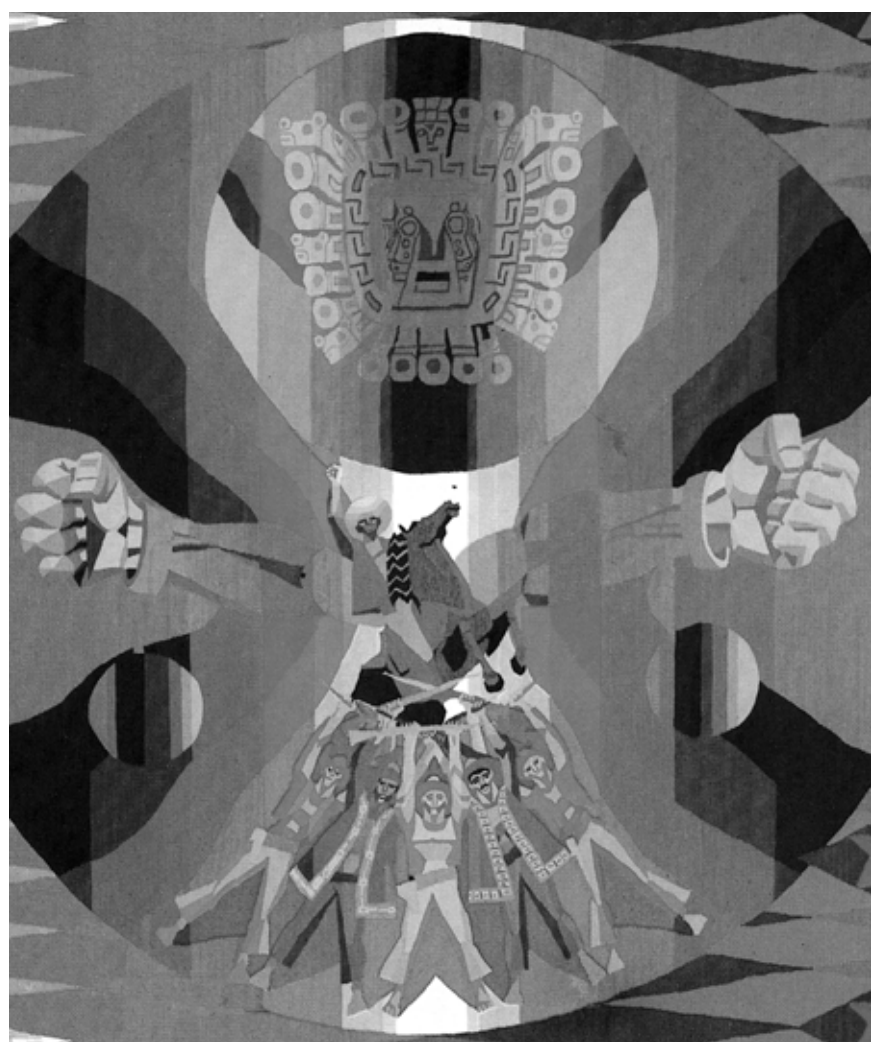
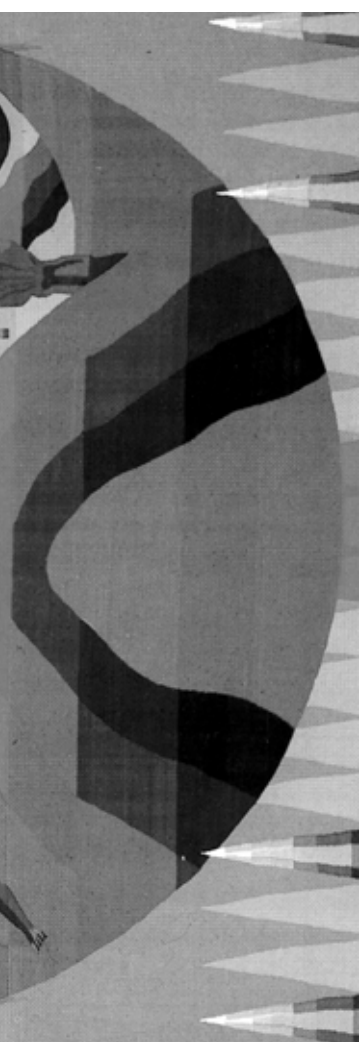
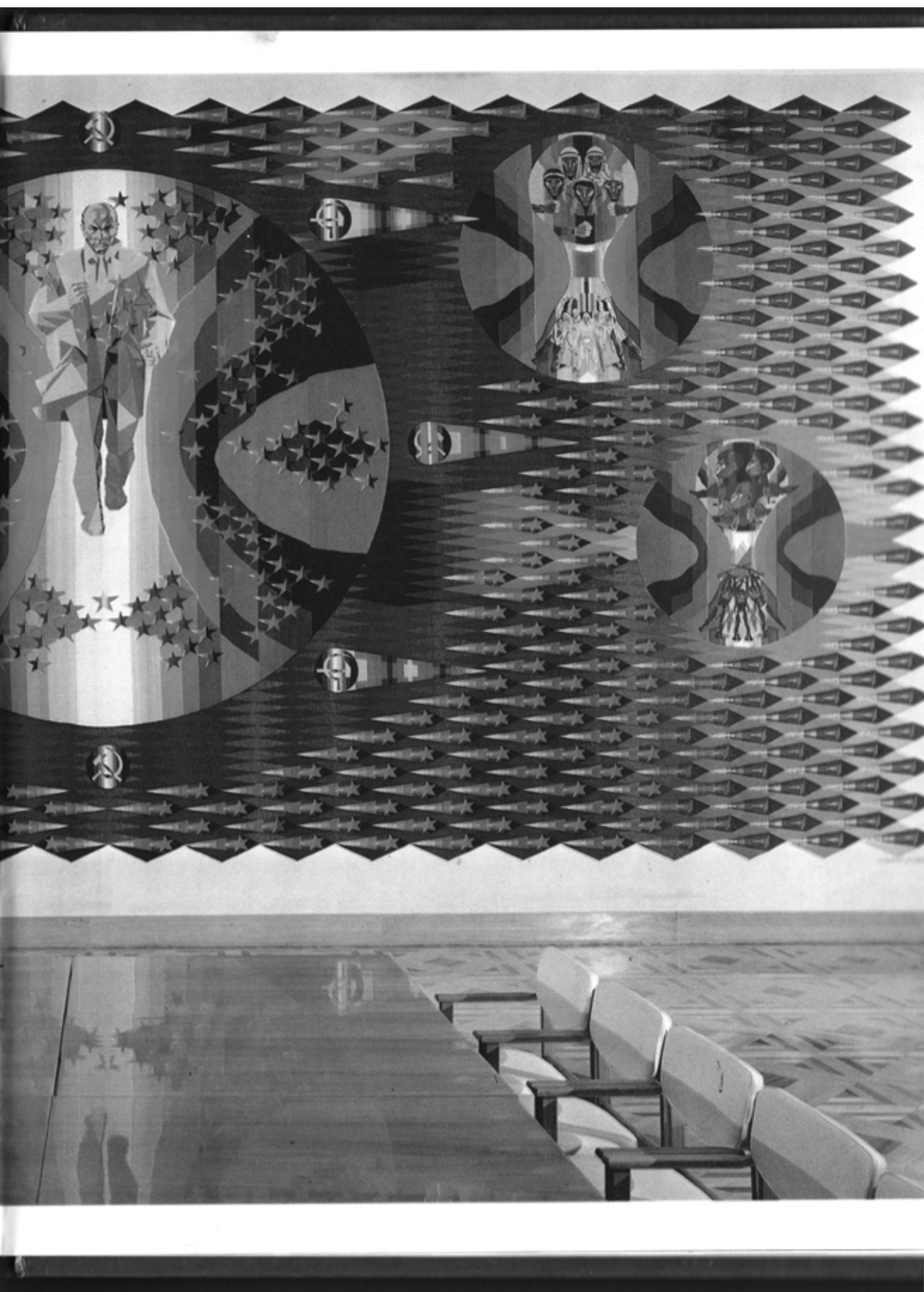
Komunitní řešení mají také potenciál zvyšovat kvalitu života. Není to přece tak, že si zvolím samosprávu a pak budu jen čekat, až mi zlepší život. Samospráva mi může poskytnout nějakou základní infrastrukturu nebo vizi a spolu se státem by měla řešit problémy typu nedostupnosti bydlení, ale kvalitu života určují i jiné faktory. Úkolem města je proto poskytovat poradenství a podporu, aby bylo pro lidi co nejjednodušší rozvíjet lokální ekonomiku a vztahy a pečovat o blízký veřejný prostor. My jsme ovšem zvyklí žít v binárním světě, rozděleném na soukromý prostor, kolem kterého si postavím plot, a prostor veřejný, o který at se stará někdo jiný. Ale to, co se děje těsně za mým plotem, mě přece velmi ovlivňuje. A my se potřebujeme dohodnout na tom, co se v těchto místech bude dít, protože právě to jsou prostory, kde se toho může dít nejvíce. Zatím s nimi ale nedokážeme moc zacházet. Tržnímu jednání jsme se naučili, ale když někdo vstoupí do opuštěné budovy nebo brownfieldu nebo když si někdo udělá předzahrádku pod okny paneláku, neumíme si s tím poradit. Cílem je přitom zvýšit kvalitu sousedství a života. Netržní řešení mohou zásadně pomoci při tvorbě klimaticky odolných měst. Obecně platí, že ve správně fungující obci by měly fungovat a spolupracovat všechny tři zmíněné vrstvy – samospráva, komunita i jednotlivci.

Rozhovor vznikl ve spolupráci s Heinrich-Böll-Stiftung Praha.

Jan Blažek (nar. 1986) je ekonom a sociální geograf, působí na katedře environmentálních studií FSS MUNI. Zabývá se tématy komunitní ekonomiky a nerůstu, zkoumá možnosti a limity sociálně a environmentálně udržitelného participativního bydlení. Spolu s rodinou se věnuje regenerativnímu zemědělství a péči o půdu a krajinu.

Alexandr Kišenko (1933–1997) a **Michail Savickij** (1922–2010) byli běloruští malíři. Mezi lety 1975 a 1978 vytvořili ve spolupráci s týmem Borisovské fabriky užitého umění, do kterého patřily Naděžda Poljakova, Taťjana Sinicyňa, Žanna Bakalinskaja, Zinaida Glinik, Ljudmila Slabkovskaja, Valentina Tetereva a Naděžda Šarkova, dva monumentální gobelíny pro přijímací sál budovy Ústředního výboru Komunistické strany Běloruska v Minsku. Tapiserie nesly názvy Leninismus a SSSR: etapy vývoje.

Bělorusové a (r)evoluce

Proč Bělorusové dosud nebyli úspěšní v boji s totalitou? Spisovatelka Hanna Sevjarjyněcová hledá odpověď v „národní povaze“ a svůj esej věnuje kritickému zpytování jejího dvojznačného, ambivalentního charakteru: „Bělorus umí být kýmkoli – podle toho se pozná, že zůstal Bělorusem.“

HANNA SEVJARJYNĚCOVÁ

Jedna z nejbolestivějších a nejdůležitějších otázek, před nimiž my Bělorusové aktuálně stojíme, zní: proč jsme ve svém boji s totalitním režimem stále nezvítězili? Vždyť jsme měli pro vítězství veškeré podmínky: mimořádné množství zastánců změn, tisíce hrdinských skutků a obětavost nejen pomyslných vůdců a veřejných osob, ale každého jednotlivého účastníka manifestací a dalších protestních akcí, kterých se lidé účastnili nikoli kvůli slávě nebo zviditelnění, ale pro pravdu; navíc ekonomický život stagnoval, „ti nahore už nemohli, ti dole už nechťeli“ a nastala unikátní jednota všech generací a profesí ve jménu společného cíle. A přesto, navzdory tomu, že jsme měli k dispozici všechny složky úspěšné revoluce pohromadě, jsme nezvítězili. Čím to? Proč běloruské revoluce, od Košciuszka po Kalinouského, od bělorusizace dvacátých let po obrození let devadesátých, nevitězí? Máme už konečně šanci, anebo ne? A pokud ji máme, v čem tato šance spočívá?

Rovnou se přiznám: nemyslím si, že v onom skoro třistaletém boji Bělorusů za právo „nazývat se lidmi“ hraje prvotní roli geopolitika nebo ekonomie. Jsou to nepochybně důležité složky, ale nejsou v tomto případě základní. Kdyby šlo jen o politiku nebo ekonomii, bývali bychom dokázali svou zemi změnit už na podzim. Domnívám se, že věc spočívá v tom, čemu se obecně říká „národní povaha“.

Když mluvíme o „národní povaze“, nevyhnutelně se dopouštíme riskantních zobecnění a publicistických zjednodušení. Ve 21. století musíme pochybovat, zda pojem „národní“ lze ještě používat jako základ pro jakékoli zobecnění. Máme vůbec právo tlumočit současné události v podobně anachronickém duchu? Domnívám se, že zrovna v případě Bělorusů, kteří se s velkým zpožděním formují jako národ a zároveň dávají ostatním důvod se zamyslet, co kategorie „národního“ vlastně znamená, si můžeme podobná zobecnění dovolit (když už zaostáváme, tak se všim vsudy).

Vynechám tedy v tomto textu analytickou část s citáty a příklady a vrhnu se rovnou do víru zobecnění. Těžko je mohu prohlásit za vědecká – jsou to spíše postřehy založené na jistých znalostech běloruských dějin a literatury.

Umění být kýmkoli

Je všeobecně známo, že běloruská národní povaha je především určena naší geografickou polohou mezi Západem a Východem. V jednom prostoru se zde setkávají a koexistují východní a západní civilizace, do jisté míry zastoupené pravoslavnou a katolickou církví, a to je základ naší obecné kulturní tolerance, otevřenosti všemu, která nám na jedné straně zajišťuje v tomto prostoru mírné spolužití a na straně druhé nám umožňuje, abychom se skoro beze stopy rozpustili v cizím prostředí. Z Bělorusů se odkážíva stávají významní Rusové, Chilani, Ukrajinci, Češi, Poláci. Bělorus umí být kýmkoli – podle toho se pozná, že zůstal Bělorusem. Křížovatka cest, cesta odněkud někam, to je odvěký motiv běloruské

literatury – ale stejně významný motiv je ostrůvek uprostřed bažin, domeček v lese, uzavřený prostor pod ochranou nebe, který vyvažuje přílišnou otevřenost cest.

Druhá důležitá okolnost je ta, že se Bělorusko kvůli své poloze příliš často stává bojištěm cizích bitev. Každá větší neshoda mezi Západem a Východem nás postihuje a zahlcuje vlnami cizích válek. Nemáme území, na kterém by se kdysi nebojovalo, válka patří do naší kolektivní historické paměti, vzpomínky na ni se předávají mezi generacemi. V souladu s tím jsme si zvykli na změny vládnoucí moci, ale žádná z těchto mocí není „naše“, je vždy vnímána jako cizí, jako něco, co se musí přetrpět, vydržet, napálit a před čím je třeba se schovat, jestliže chceme přežít.

Tato strategie přežití, nikoliv boje, je zapsána do podvědomí a jejím základem je i místní klima: Bělorusko je zónou rizikového zemědělství. Místní lidé vědí, že nemají žádnou moc nad krupobitím, deštěm, sněhovou bouří nebo vedrem. I v tomto ohledu se tedy člověk musí zatnout, přizpůsobit se, vykrucovat se, a přitom spolupracovat s živly. Odtud vychází specifický vesmír běloruských bájí, plný zrůd a duchů, s nimiž postavy v pohádkách nebojují, nýbrž smlouvají.

Agrární národ

Důležité je chápat, že Bělorusové jsou agrárním národem. Města a městský prostor zabydlujeme během posledních sto padesáti let, a tradiční Bělorus přestoupil na městskou kulturu ještě později než jeho spoluobčané: ve dvacátých letech minulého století tvořili Židé polovinu obyvatelstva Minsku; ve městě Smaljavičy, odkud pocházím, tvořili před druhou světovou válkou Židé sedmdesát procent všech obyvatel. Běloruský hospodář jen těžce opouští půdu a vzdává se jistoty, kterou mu půda poskytuje. Proto naše společné hodnoty stále ještě nemají daleko k hodnotám tradiční agrární společnosti: patrný je obzvláštní význam soukromého vlastnictví, navyklost namáhavé práci, která se točí v kolečku kalendáře, pochopení pro zdlouhavost vývoje a připravenost se mu podřídit. Dle mého názoru odtud také pramení to, že se mezi sebou neumíme dobře domluvit: každý hospodář má vlastní názor na způsoby a metody hospodaření, každý má svou vlastní „životní pravdu“, podpořenou argumentem „tak to dělal můj děda“.

Když jsme u toho dědy a patriarchy, musím poznamenat, že v systému běloruských hodnot není mužská role tou hlavní. Historicky a kulturně má žena v našem prostoru mimořádně důležité postavení. Mám-li shrnout vlastnosti ženských postav běloruského folklóru a literatury, budou následující: rozhodnost, zarputilost, tvrdohlavost, zvláštní nepřemožitelná vitalita. Zatímco muži jsou stále ve válce a nemohou nijak ovlivnit svůj osud, žena se musí starat o své okolí, aniž by spoléhala na někoho zvenku; za svůj prostor zodpovídá sama. Proto jsou nejvýraznějšími postavami epických děl počátečního období naší literatury ženy a každá z nich je ztělesněná výdrž, rozhodnost, síla a neoblomnost.

Zobecněný Bělorus je introvert, protože ničím nechráněný život na křižovatce cizích historických procesů po něm vyžaduje, aby měl schopnost uchýlit se do „vnitřní emigrace“, schovat se do sebe, uzavřít se v nejistém, ale dle vlastních zákonů uspořádaném psychologickém prostoru. Kolektivní jednání je pro nás možné jen v podobě „talaki“, tedy sjednocení obce na základě konkrétního úkolu, který má časově vymezený konec – abychom se pak s úlevou mohli vrátit zpátky do svých skutečných i imaginárních „domácností“. Nejlepším způsobem hospodaření je pro nás systém blízkých, ale samostatných statků, zdaleka nejhorší je naopak kolchoz.

Mimochodem, „pořádek“ – občas ho nazývají „běloruský Ordnung“ – je skutečně běloruskou národní hodnotou, dokonce se kvůli tomu můžeme považovat za bratry pomyslných „Němců“. Ať už je pořádek jakýkoli, je vždy lepší než anarchie, protože dějiny jsou pro Bělorusa nepředvídatelné a závisí na jiných hráčích, zatímco vlastní malý pořádek je základem jistoty.

Nemá smysl hodnotit, které rysy naší národní povahy jsou dobré a které špatné, co je naší silnou stránkou a co prokletím. Každá z těch vlastností je ambivalentní a dává nám jak sílu, tak slabost. Zdá se mi důležité spíše vystopovat, jak tyto rysy ovlivňují onu napjatou situaci, ve které jsme se už pokoušeli ocitli.

Proč jsme nezvítězili

Nebudu se zdržovat u hrdinství. O naší dnešní solidaritě, empatii, obětavosti a touze po dobru toho už bylo řečeno hodně a tu nejsvětlejší stránku na sobě vidíme dnes a denně. Nicméně to nejpodivnější – že se vítězství stále nedostavuje – bychom měli vysvětlit aspoň sami sobě.

V prvé řadě se domnívám, že hlavním důvodem toho, že politické vítězství stále nepřichází, je naše připravenost ke spolupráci se zlem (čertem, vodníkem, okupantem, policajtem, kýmkoli). Bělorus pro sebe odděluje pořádek na svém nádvoří, kde je pánem, a pořádek v práci, kde je pánem někdo jiný. Dokáže se pohybovat ve dvou protichůdných hodnotových systémech zároveň a nezbláznit se z toho.

Běloruští rolníci, fotografie ze začátku 20. století. Foto nn.by

O národní povaze a strategii přežití

Tyto – jak by řekl klasik Maxim Harecki – Bělorusovy „dvě duše“ jsou dobře vidět dnes. Státisícových pochodů se účastnili nejen ajťáci, lékaři nebo sportovci; budete možná překvapeni, ale mezi účastníky byli i státní úředníci, zaměstnanci vnitra, dokonce soudci a soudní zapisovatelé. V neděli se účastnili protestu proti násilí a falzifikacím – a v pondělí se převlékli a jeli do práce, kde na rozkaz seshora museli falzifikovat a vykonávat nátlak. Tato schopnost být zároveň takový i makový a nepocítovat u toho žádnou velkou disonanci – to je naše národní specialita. Zнала jsem učitele, kteří o víkend zavezli žáky na exkurzi do Kurapat [na místo masových poprav za Stalinova teroru v letech 1931 až 1941 – pozn. překl.] a hned další víkend s nimi jeli na prohlídku Stalinovy

linie [zrekonstruovaného sovětského obranného komplexu, postaveného před rokem 1939, který nikdy nebyl použit v boji – pozn. překl.]. Potkala jsem průvodce, kteří pracovali tam i tam. Byla by chyba myslet si, že společnost je dnes rozdělená na světlo a tmu. Ve většině z nás světlo a tma, každé pěkně označené svou vlajkou, úspěšně koexistují. Počítáme-li mezi své příznivce všechny účastníky protestních pochodů, jsme na omylu. Dnes jsou s námi, zítra proti nám a pozítří zase s námi. Takhle to funguje. Nemůžeme běloruskou společnost rozdělit na devadesát sedm a tři procenta, protože suma obou částí bude ve skutečnosti vždy převyšovat sto procent.

Za druhé, Bělorus chce, aby jeden pořádek byl hned nahrazen jiným. Myšlenka na sebekratší

období anarchie a představa, že na nějakou dobu zůstane bez vedení, je pro něj nesnesitelná. Dokonce i šest měsíců, na které se odhaduje přechodné období před novými prezidentskými volbami, je dlouhá doba pro člověka, který po celou svou dějinnou existenci trpí nejistotou.

A za třetí, Bělorus neumí myslet dál, než sahají hranice jeho pozemku: Jsem zodpovědný za pořádek ve své zahrádce, ta sousedova ať klidně zaroste plevem. Probrat to, promyslet – to by ještě šlo, ale jít tam a zavádět svůj pořádek, to těžko.

Jednou, až zvítězíme, budeme překvapeni, kolik lidí ve skutečnosti čekalo na změny a přálo si je. Těch je skutečně devadesát sedm procent. Stejně tak se ale dnes díváme, odkud se bere ta monolitní neochvějnost režimu.

Jde o to, že těch, kteří jsou i navzdory vnitřnímu nesouhlasu připraveni udržovat stávající, byť jen zdánlivý pořádek (a to každý den v pracovní době od 9 do 17 hodin), je rozhodně víc než polovina. Zato po sedmnácté hodině se jde pochodovat.

Naše evoluce

Všichni cítíme, že název „revoluce“ se pro běloruské události příliš nehodí. Nabízí se hodně variant: protest, manifestace, akce. Jsem toho názoru, že dnes prožíváme nikoliv revoluční, nýbrž právě evoluční posun. Je obrovský, z hlediska historického času velice intenzivní, ale přitom také zdoluhavý v každém svém okamžiku. Připomíná to bolesti růstu, když pubescentovy kosti rostou rychleji než svaly.

Aby Bělorus zvítězil, musí si především uvědomit sebe sama, pochopit vlastní specifika a zvláštnosti svých osobních i kolektivních reakcí na události, aby se ve svých úvahách mohl řídit fakty, nikoliv emocemi. (Pokud tedy uznáme za fakt národní povahu.) To je také podmínka vývoje jednotlivce: než se vydáte k cíli, měli byste nejdříve pochopit a přijmout sebe takové, jací jste. Proto jsem si jistá, že nejdůležitější věcí dnes je kulturní, osvětová činnost, sebepochopení prostřednictvím četby, zpěvu, snahy mluvit vlastním jazykem. Také však musíme pochopit ty druhé, kteří nám dnes pod vlivem emocí připadají jako nepřátelé. Jsou to Bělorusové jako my, u nichž se ovšem za současných okolností aktualizoval pradávňý mechanismus přežití a adaptace. Ať chceme nebo ne, právě tento mechanismus nám umožňuje už po staletí přežít jakoukoli pohromu – pro každého nového cizokrajného velitele má Bělorus v kapse schovaný prostředník a zůstává díky tomu sám sebou.

V neposlední řadě spolu nesmíme mluvit ve vyprázdněných slovech. Je přitom jedno, jestli to budou slova podpory nebo prokletí. Bělorus je velký pragmatik a praktik, vždy stojí mimo ideologie. Aby podpořil určitou politickou sílu, musí v tom vidět nějaký zcela pochopitelný a zjevný praktický smysl. Pokud ho nevidí, je třeba mu poskytnout klidnou a neemocionální vizi tohoto smyslu.

Lidé, kteří momentálně stojí v čele politického procesu a dávají nám naději na změny a budoucí řád, nesmějí zapomínat, že Bělorus je velice nedůvěřivý a málokomu věří ve všem. Není třeba čekat, až uvěří, lepší je apelovat na jeho potřebu „Ordnungu“ a poskytnout mu záruku zákona a pořádku. Kromě toho by každý z nás měl rozšířit hranice vlastní zodpovědnosti. Naše země, to není jen dvě stě čtverečních metrů půdy před domem a šest set na chatě. Cokoli se děje v našem státě, nemá být rozdělené na „to moje“ a „politiku“; všechno je „moje“ a za všechno mám zodpovědnost. To „své“ je Bělorus zvyklý hájit do konce.

Také je důležité pochopit, že evoluce se týká všech. Je to těžká, ale nezbytná práce na sobě. Jestliže všichni chápeme, že být na dvou stranách najednou, na té světlé i té temné, není prospěšné, pak musíme tuto rozdvajenost překonat nejdříve sami v sobě. Evoluce národní povahy je také praktický úkol, který za nás nikdo nevykoná.

A nakonec: stává se, že revoluce prohrává. Evoluce neprohrává. Tyto procesy nejsou zvrátne. Evoluce je věc neléčitelná i optimistická zároveň: kdo se nevyvíjí, umírá, kdo přejíže, vyvíjí se dál. Sama jasně vidím, jak se vyvíjíme ve srovnání s těmi Bělorusy, od nichž odvozuje svůj původ naše národní povaha, a proto věřím, že vítězství určitě přijde.

Autorka je spisovatelka a učitelka literatury.

Z běloruského originálu **Bělarusy i (r)evalucyja**, publikovaného 18. dubna 2021 na stránkách abdziralovic.by, přeložil **Max Ščur**.

Pracuji, abych se nezbláznil

Běloruského spisovatele a kadeřníka Sjarheje Kalendy jsme se zeptali, jak se dostal k literatuře, jak ke stříhání a zda se tyto dvě profese v jeho životě doplňují. Mluvili jsme také o tom, jestli zůstal věrný punku, proč mu práce v hotelích vzala iluze o lidech, a samozřejmě o současné situaci v Bělorusku.

MAX ŠČUR

Jak se ve vaší tvorbě odrazily události loňského roku v Bělorusku? Vždyť většina vašich dosavadních knih byla autobiografická...

Dneska se v Bělorusku píše těžko. Dá se říct, že jsem se zcela ponořil do svého zaměstnání – občanským povoláním jsem kadeřník. To mi pomáhá, abych se nezbláznil. Umím vlastně jen stříhat a psát, a tak se aspoň tímto způsobem snažím být užitečný, ať už je situace v zemi jakákoli. Pracuji se spoustou lidí z různých prostředí a všichni se navzájem podporují, inspirují a pomáhají si. Vzájemná solidarita je dnes mimořádná.

Otázkou je, nakolik morální je za současných okolností sedět a psát povídky nebo knihy, když je tolik lidí zatčeno. Trochu jsem se ostatně vzdálil svým tradičním tématům, a to také o něčem vypovídá. Píšu teď knihu založenou na biblickém Desateru – zajímají mě hodnoty, které jsou s námi po tisíciletí. Chtěl bych věřit v nějaké nezpochybnitelné, věčné záležitosti, abych se nemusel pořád koncentrovat na to, co se děje kolem a co je jen dočasné.

Kombinace spisovatelské činnosti a povolání kadeřníka mi přijde dost originální, ale možná je pro naši dobu typická. Cítíte se jako kultovní postava běloruského hipsterství?

Za hipstera jsem se nikdy nepovažoval, ale určitě jsem kultovní postava! Rukama mi prochází každý rok víc a víc mladých kadeřníků a kadeřnic, které učím stříhat a barvit, ale také zkušených mistrů, kterým na seminářích zvyšuji kvalifikaci. Přitom až do svých třiceti let jsem musel poslouchat, že „kadeřník není žádné povolání“, prý „co na to řeknou sousedi“. Ten hlas ve mně dlouho zněl a bylo v něm slyšet trauma ze sovětských časů. Ale časy se naštěstí mění a ani já už nejsem ten kluk, který starým ručním strojkem sestříhával teenagerům číra za pár babek nebo za pivo... Dřív, když někdo slyšel, že jsem kadeřník, klidně mi do očí řekl, že jsem „buzna“ – teď se to už neděje.

Jak jste se ke stříhání vlastně dostal?

Začal jsem stříhat, když mi bylo asi patnáct let. Nejdřív jsem šel na kurs do salonu krásy. Ve skupině bylo deset holek a jeden pankáč v mikině Soulfly – já. Moc jsme se tam nenaučili, jenom úplně základy, ale líbilo se mi, že si dokážu vydělat vlastní peníze. V posledním ročníku gymnázia už jsem si mohl dovolit najmout byt, kde jsem mohl pracovat, ale nepřespával jsem tam, protože mi to máma zakazovala. Do gymnázia jsem docházel málo, jen abych ostříhal někoho z učitelů. Byl jsem ve své čtvrti vyhlášený kadeřník. Zároveň jsem chtěl jít na medicínu a stát se chirurgem. Ale nakonec jsem se tam nedostal. Vystudoval jsem Fakultu mezinárodních vztahů na Běloruské státní univerzitě, obor hebraistika, z jakési setrvačnosti jsem šel ještě na doktorát, ale tam mě to už nebavilo. Nicméně vysokoškolské vzdělání mi hodně pomohlo v literatuře, zformovalo určitý vkus. Místo abych se honil za nejnovějšími knihami a uměním, snažím se nejdřív prostudovat a pochopit to, co bylo v minulosti, a tímto prizmatem se dívat na současnost.

Během univerzitních studií jsem složil kadeřnickou zkoušku v podniku Toni & Guy a dostal jsem se na kursy v Londýně. Až pak se mi, dá se říct, rozjela kariéra. Teď už mám v oboru dvacetiletou zkušenost a pracuji jako technolog pro italskou společnost Alterego. Stejně ale sním o vlastním kadeřnickém studiu, i když to je zatím v běloruském kontextu opravdu jen sen: mít v Bělorusku vlastní byznys je nebezpečné.

Pomohla vám profese kadeřníka i ve spisovatelské dráze?

Má kadeřnická zkušenost mě naučila poslouchat lidi a zajímat se o rozmanitost lidských životů. Naučil jsem se naslouchat a u toho stříhat. Po studiích jsem se ale do práce v kadeřnictvích nebo v salonech nehrnul – tenkrát si salony nechávaly až osmdesát procent výdělků. Hledal jsem si oficiální zaměstnání s největšími sociálními jistotami, takže jsem pracoval v lázeňských centrech a hotelích, které patřily zahraničním firmám. Tak vznikla má kniha Všechno je v ceně o hotelovém životě. Napsal jsem ji a vydal až poté, co mi vypršely všechny pracovní smlouvy. O vnitřním životě hotelů se totiž moc vyprávět nesmí, hotel je něco jako město ve městě, platí tam specifická pravidla. Musím říct, že to, co jsem v hotelích viděl, hlavně sexuální turismus, mi docela vzalo iluze o lidech.

V knize Pankáči občas umírají popisujete své bouřlivé mládí. Posloucháte punk stále? Co z novější běloruské hudby vás nejvíce oslovuje?

Jsem pankáč v hudbě i v životě. Vždycky mi byla blízká myšlenka anarchie. Navíc jsem vystudoval hudební školu, hraji na klarinet a saxofon, taky jsem chvíli bubnoval v kapele. To všechno mi umožňuje, abych poslouchal nejrůznější hudbu. Poslouchám všechno kromě popu. Nechápu, pro koho se dělá tahle stereotypní hudba, když máme tvůrce jako Thom Yorke, Moby, Sascha Ring, Björk... Z Bělorusů poslouchám pořád dokola postpunkové kapely Molchat doma a Intelligency. To je něco! Když mám náladu, pustím si i starší věci, jako jsou Neuro Dubel nebo Lapis Trubeckoj.

Jaká byla vaše cesta k literatuře?

Někdy na střední škole jsem začal číst knihy ze seznamu „nepovinné četby“: Pána much, 1984, Mechanický pomeranč... Doporučovalo se nám číst to o prázdninách a na tom seznamu byly snad ty nejlepší knihy, úplně jsem jim propadl. Měl jsem tenkrát seznam přečtených knih a takový deníček, do kterého jsem si vypisoval oblíbené citáty, někdy také synopsi díla se jmény postav... A nakonec jsem začal sbírat knihy a budovat si knihovnu. Povahově jsem člověk, který velice bedlivě dodržuje pořádek. Někomu to přijde jako nuda, ale já mám rád, když má život nějakou strukturu, plán. Teď mám doma několik tisíc knih a organizér na každý rok...

První povídky jsem začal psát na střední. Byly to celkem směšné pokusy napodobit styl Rogera Zelaznyho a Stephena Kinga. Na první publikaci došlo až během univerzitních studií – debutoval jsem v undergroundovém časopisu s přílehlavým názvem Bljat (Kurva) povídkou o kanibalech.

Nepsal jste básně?

Něco málo, ale výsledek se mi nikdy nelíbil. K poezii nemám žádný vztah. Nerozumím jí a necítím ji. Když píšete prózu, máte určité schéma, které naplňujete. Ale poezie podle mě takový přístup nemá ráda – tam vládnou impulsy, inspirace, jistý rytmus... Já všechno vidím tak nějak prozaicky.

Proč jste začal psát bělorusky, nikoli rusky?

Kdepak, začal jsem právě rusky, aby moje tvorba měla co největší dosah. To je logické. Ale když jsem donesl svou první knihu do nakladatelství, poradili mi, že mnohem lépe by ty povídky zapůsobily, kdyby byly napsané v běloruštině. Začít psát bělorusky pro mě nebyl problém – je to můj druhý mateřský jazyk, i přijímačky na vysokou školu jsem dělal v běloruštině. Je to krásná, libozvučná, zpěvná řeč.

Kdo dnes patří mezi vaše oblíbené autory?

Nejvíce mě inspirují autoři, kteří mě něčím překvapili a zůstali v mé paměti. K těm se stále vracím a pročítám je znovu a znovu. Už jsem ale přestal s objevováním nových jmen, spíše se vracím k těm starým. Tak jako všichni jsem si prošel obdobím lásky ke Kafkovi, Bukowskému, Millerovi, Nabokovovi. Svěho času mě oslovil román Petera Greenawaye Zlato, napsal jsem v jeho stylu cyklus Oblečené povídky. Nakonec jsem pro sebe objevil Céline, oblíbil jsem si jeho hlas, citové vypětí, smutek... Pomohl mi napsat mou knihu Cesta na kraj lůžka, kde jsem popsal bolest a utrpení, které mi přinesla nevyléčitelná nemoc mé matky.

Jaké společenské klima momentálně vládne v Bělorusku? Je pravda, že protest vyhasl, revoluce skončila? A byla vůbec nějaká?

Teď všechno utichlo. Připomíná to situaci, kdy máte ve velké rodině otce alkoholika a tyрана. Přijde domů ožralý a naštvaný a každému může rozbít hubu. Všichni to vidí a chápou, ale pro jistotu mlčí, protože se bojí... Osobně jsem to odnesl tím, že se u mě objevily panické ataky. Občas, když třeba řídím, zničehonic dostanu strach, zvýší se mi tlak. Každý den myslím na děti, mám obavy o jejich budoucnost. Nevím, jestli protest vyhasl nebo ne, ale vidím, že se z Bělorusů stávají takoví partyzáni.

Věřil jste loni v srpnu, že v zemi dojde ke změnám?

Nevěřil jsem ani nevěřím, že touto cestou dospějeme ke změnám, i když je evidentní, že se národ sjednotil, že se navzájem všichni podporujeme. Jistě, je to velice humánní, když se s květinami a balónky jde proti diktatuře a tyranii, ale k úspěchu to nevede. Dřív jsem byl svědkem toho, že změny a spravedlnost žádalo jen pár lidí, kteří vycházeli do ulic pod bílo-červeno-bílou vlajkou. Dnes jsou jich miliony, a to je dobře, faktem však zůstává, že jsme rukojmí režimu.

Říká se, že každý Bělorus teď má příbuzného nebo známého, který byl zatčený, seděl nebo zrovna sedí ve vězení. Jak je to u vás?

Díky svému povolání mám hodně známých a mohu potvrdit, že všichni moji zákazníci byli aspoň jednou zadrženi a odpykali si buď krátký dvoutýdenní trest, nebo i delší, pokud je odsoudili na základě takzvaných politických článků trestního zákoníku. Minsk je dnes poloprázdný, je tam cítit stísněnost a sklíčenost. Může nás těšit, že Evropská unie je znepokojená situací v naší zemi, ale zatím se zdá, že evropští úředníci svými sankcemi bojují spíše s větrnými mlýny než s opravdovými mlýnskými kameny, které tady a teď drtí lidské životy.

Vidíte nějaké východisko z politické krize? Jak mohou pomoci Bělorusům přátelé v zahraničí, například literáti?

Východisko se najde hned, jakmile se najde stůl, u kterého se sejdou k jednání všechny strany, které se na situaci podílejí. Pokud jde o pomoc, hodně se o nás starají Bělorusové žijící ve světě. Třeba peníze na nové číslo časopisu Minkult jsem sehnal díky dobrovolným příspěvkům přes Facebook. Velmi mi také pomohla Ambasáda běloruské kultury a Moravská zemská knihovna, díky nimž jsem získal tvůrčí pobyt v Brně.

Minkult je časopis nebo možná spíše almanach běloruské prózy, který navazuje na váš předchozí projekt, časopis Makulatura. Momentálně připravujete čtvrté číslo. O čem bude?

Se Sjarhejem Kalendou o psaní, solidaritě a manuální práci

Sjarhej Kalenda. Foto Kateřina Kohoutová

Časopis Minkult – což je zkratka ministerstva kultury – vznikl v reakci na to, že na běloruském ministerstvu kultury byl zřízen cenzurní výbor. Tak mě napadlo, že by spisovatelé měli mít vlastní ministerstvo kultury, které bude vydávat texty zamítnuté různými výbory. Mnohé texty v našem časopisu jsou z kategorie „nad osmnáct let“, jsou zvláštní, místy brutální, ale všechny jsou opravdové a upřímné. Je třeba psát a mluvit o bolesti, kterou Bělorusové zažívají ve své zemi. Vydáváme jedno číslo ročně, a to je myslím optimální tempo. Peníze díky dobrovolným příspěvkům máme, máme i svůj okruh čtenářů. Takže věci se hýbou sice pomalu, ale dobrým směrem. Texty vybíráme podle toho, kolik bodů od jednoho do deseti získají. Aby se text dostal do časopisu, musí získat minimálně osm bodů. Přičemž při hodnocení nevíme, kdo je autorem.

Téma čtvrtého čísla Minkultu zní Virus a volby. Texty v něm jsou velice ostré, seriózní a aktuální. Odrážejí se v nich apokalyptické pocity vyvolané zahájením provozu jaderné

elektrárny Astravec i obavy z toho, že se národ rozpouští v davu činovníků a černých komisařů... Kromě toho má každé číslo časopisu svého „totemového“ autora. První číslo mělo na obálce portrét Charlese Bukowského, druhé Ernesta Hemingwaye, třetí Philipa K. Dicka. V případě čtvrtého čísla to bude George Orwell. Dali jsme mu přes hlavu kuklu, ale podle rtů a knírů se dá poznat.

Kterou svou knihu byste chtěl vidět přeloženou do cizích jazyků?

To je složitá otázka... Nejraději bych spojil tři knihy do jedné, protože jsou si tematicky blízké. Jde o prózy Cesta na kraj lůžka, Pankáči občas umírají a Akvárium. Ty knihy se navzájem doplňují v detailech a nuancích. Na druhou stranu bych si také přál, aby byla přeložena moje povídková kniha Baltské ponožky, kterou jsem napsal pro děti. Všechno ostatní, co píšu, je mládeži nepřístupno.

Dokážete si představit, že byste nežil v Bělorusku? Mnozí Bělorusové

po loňských událostech museli kvůli pronásledování zemi opustit...

Dokážu si představit, že bych žil ve Skotsku, to je můj sen už od dětství. Možná se tam dostanu v důchodu, ale odjízď z Běloruska v tuto chvíli nechci. Svou zemi miluji a chci, aby moji synové žili v lepším světě. Považuji ale za vhodné, aby získali vzdělání v Evropě – aby pak mohli posloužit své zemi co nejlépe. Současný vzdělávací systém v Bělorusku, to je děs a hanba.

Co plánujete do budoucna? Spojujete svou budoucnost výlučně s literaturou?

Matka mi v dětství říkala, že člověk by měl mít více prací, jednu manuální a jednu intelektuální. Když mi bylo třicet, také jsem si položil tuto otázku a od té doby vím určitě, že chci zasvětit život literatuře a kadeřnickému řemeslu. Obojí to jsou svobodná povolání, ve kterých si člověk sám určuje svůj pracovní rozvrh a vytváří si vlastní plány. Můj plán by mohl znít následovně: jedna kniha ročně a vlastní barber shop.

Sjarhej Kalenda (nar. 1985) patří k výrazným autorům současné „nové běloruské prózy“. Vydal knihy *Trochlitrovaja proza* (Třílitrová próza, 2012), *Mimikryja* (Mimikry, 2013; pod pseudonymem A. I. Backel), *Usjo uličana* (Všechno je v ceně, 2014), *Padarožža na kraj ložka* (Cesta na kraj lůžka, 2016), *Baltyjskija škarpetki* (Baltské ponožky, 2019) a *Akvaryjum. Historyja adnaho junactva* (Akvárium. Příběh jednoho mládí, 2020). V roce 2019 mu laureátka Nobelovy ceny Světlana Alexijevičová za knihu *Časam panki pamirajuc* (Pankáči občas umírají, 2018) udělila zvláštní ocenění v rámci Giedroycovy ceny. V květnu 2021 přicestoval na pozvání Moravské zemské knihovny a Ambasády běloruské kultury v České republice do Brna na tvůrčí stipendium Českého literárního centra.

Vězeňský deník / Volha Kalacká

Běloruská překladatelka Volha Kalacká byla 24. března 2021 odsouzena ke dvěma rokům domácího vězení za napadení režimního televizního propagandisty Ryhora Azaronka. Ve vyšetřovací vazbě strávila přes dva měsíce a pořizovala si tam deníkové záznamy.

15. 1. 2021

Osobním autem mě odvezou na policejní stanici Frunzenského rajónu v Minsku. Velice slušně mě tam vyslýchá vyšetřovatel Alexej Žyhalau. „Zde je video, jak dáváte facku Azaronkovi, nemá cenu to popírat, všichni vás poznali. Doznáváte svou vinu?“ „Doznávám, že jsem mu dala facku, ale nepovažuji to za zločin.“ „Cítíte lítost?“ „Necítím.“ „Chcete se mu omluvit?“ „Nechci.“ „Účastnila jste se 15. listopadu nepovolené akce u metra Puškinská?“ „Jela jsem na hřbitov, na otcův hrob, vystoupila jsem na Puškinské.“ „Co se tam stalo?“ „Stála jsem na zastávce, uviděla jsem, že Azaronak natáčí rozhovor s nevelkou skupinkou lidí, deseti až patnácti osob. Ptal se jich: ‚Kvůli čemu tu jste?‘ Odpověděli: ‚Truchlíme nad smrtí Ramana Bandarenka.‘ ‚Jak se jmenoval po otci? Co o něm víte? Jak můžete truchlit, když neznáte jeho jméno po otci?‘ Pobouřilo mě, že Azaronak zpochybňuje upřímnost lidského smutku. Že neměl žádnou empatii.“ (Pak jsem musela vysvětlovat vyšetřovateli, co je to empatie. Naučil se nové slovo.) „Šla jsem k němu a vrazila jsem mu facku.“ Alexej vytiskne protokol výsledku, opravuji mu v něm pravopisné chyby (profesní zvyk!).

Kolem šesté hodiny mě předávají na Vyšetřovací výbor. Vyšetřovatelka se jmenuje Volha Dajneková, blondýna něco přes třicet, působí přátelsky, ale nedělám si iluze: ona je jen loutka, všechno udělá tak, jak jí nařídí. Zase výslech, zase chyby v protokolu. Vzdala jsem se právníka, výsledek je přece dopředu jasný. Teď chápu, že jsem udělala chybu.

Pozdě v noci nás přivezou do internačního střediska v Akrescinově ulici. Anton se zastavuje naposledy, vyvedou nás ven, postaví „tvář ke zdi“, zavedou dovnitř. Po osobní prohlídce nás nacpou do takzvané sklenky. Je to cela o rozloze jeden metr čtvereční, s vysokým stropem, tmavošedými zdmi počmáranými „jeskynními nápisy“, ale není vidět, co je tam napsáno. Nejhorší na tom všem jsou moje dvě spoluvězeňkyně, chronické alkoholičky, obzvláště T. P. Po několika hodinách stání ve „sklence“ nás zavedou na normální celu. Tam už sedí tři ženy, jedna z nich také „politická“, jmenuje se Alena. Říkám, že mě zatkli za facku Azaronkovi – Alena je šťastím bez sebe! Záchod je jen díra v betonovém vyvýšení v rohu, je strašně špinavá a děsně smrdí. T. P. lítá po cele, hlasitě o sobě vypráví v samých nadávkách: chlastačky, chlapi, kocoviny, policie... Začíná číst nahlas z ruských novin Argumenty & fakta o Lukašenkově životě: matka lehká ženština, milenky, mladé dívky, které střídá jednu za druhou. Čte s obtížemi, jednotlivá slova jí dělají problémy a já si v duchu říkám: v její přítomnosti máš držet jazyk za zuby. Při všech těch dobrodružstvích jsem zapomněla, že ten den jsem se stihla jen nasnídat, ještě u mámy doma.

16. 1. 2021

K snídani dostaneme pohanku a čaj. Pak mě vezou na hlavní policejní stanici Frunzenského rajónu k „vyšetřovacím úkonům“. Uvnitř antonu se netopí, ačkoli venku je nějakých 25 stupňů pod nulou. Cesta tam trvá přes dvě hodiny. Vejdu do cely: je dva a půl metru široká a stejně dlouhá, u zdi stojí lavice, vysoko u stropu je malinké okénko, které vede na chodbu. Zdi: padesát odstínů šedé. Vedou mě k vyšetřovatelce, tam na mě čeká i Azaronak. Budu s ním konfrontována. Dožadují se přítomnosti právníčky. Vyšetřovatelka mi vysvětluje, že někdo z mých známých nebo příbuzných mi najal právníka a že za chvíli dorazí.

Setkání s Azaronkem. Říká, že nemá vůči mně žádné pretenze a nechce, abych byla

potrestána. V podstatě tvrdí, že jsem stála opodál skupiny dotazovaných a že po mé facce pokračoval v natáčení reportáže, jako by se nic nestalo. Na videu vidíme, že po první facce ode mě za chvíli dostal i druhou. Ptal se mě, za co, a v tu chvíli zaznělo slovo „svoloč“. Popírám, že jsem to řekla já – vždy mluvím jen bělorusky. Azaronak tvrdí opak. Má naspěch, čeká ho nějaké vyřizování „vysoko nahoře“, vyšetřovatelka se mu podbízí, pomáhá odpovídat na dotazy mého právníka. Právník trvá na tom, abych napsala žádost o propuštění z vazby. Ptá se vyšetřovatelky: „Zařadíte tu žádost do spisu?“ Ta říká: „Nevím, možná ano, možná ne.“ Je vidět, že vůbec o ničem nerozhoduje.

Zase mě vedou do „padesáti odstínů šedé“. Tam si uvědomuji, že samotou vůbec netrpím, aspoň si můžu odpočinout od toho zmatku, v klidu se zamyslet. O samotě nejsem o nic míň svobodná než venku. Nikdo a nikdy mi nesebere „mě“: to, co mám ráda a co nenávidím, čeho si cením a co odmítám. Dřív jsem často říkala, že svoboda je vnitřní záležitost, ale až tady jsem si najednou skutečně uvědomila, co to znamená.

Po několika hodinách v „šedé místnosti“ jsem zase v antonu (v kleci jsem díky bohu sama!), pak mě vedou do „sklenky“ a pak na novou celu – dostanu horní pryčnu, čtvrtou odzdola. Penthouse! V cele jsou jen dvě ženy: Ilona z Gruzie a R. Během dne jsem jedla jen jednou, ale hlad nemám. Cela je podstatně lepší: záchod je čistý a nesmrdí.

17. 1. 2021

V noci R. padá z palandy, dostane třes. Ilona k ní běží, já volám skrz dveře: „Epilepsie!“ Za deset minut, když záchvat už pominul, dorazí zdravotní sestra, ale zůstává za zavřenými dveřmi. Ilona položí R. na lůžko. „Zeptejte se jí, jak se jmenuje,“ radí sestra. Ilona se ptá. „Nerozumím,“ odpoví R. „Položte ji na bok, ať chvíli spí, pak jí dáte tyhle prášky,“ rozkazuje zpoza dveří sestra. R. usíná. „Jak to, že je tady vůbec zavřená? Má druhý stupeň invalidity!“ podivuje se Ilona. Jsem šokována. Jak je to vůbec možné? Systém na lidi kašle. Ať si vězeň umře, nikdo kvůli němu nehne prstem. A nikdo za to neponese zodpovědnost.

Ráno Ilona vypráví svůj příběh. Je „mezinárodní teroristka“! Pracovala v letecké společnosti a v roce 2018 musela letět přes Bejrút. Letadlo už mělo odletět do Emirátnů, když vtom v Bejrútu došlo k teroristickému útoku. „Pořád jim tam něco bouchá,“ říká Ilona. Proslechlo se, že s útokem měla co do činění žena, která nemluvila arabsky. Libanonské úřady bůhvíproč rozhodly, že to byla Ilona. Po přistání v Emirátech byla zatčena a držena na samotce: dva týdny na policii, pak měsíc a půl ve vězení tajných služeb. Ale žádné důkazy o její vině se nenašly, a tak ji propustili. Vrátila se do Gruzie a zkoušela přes právníky zjistit, zda po ní Interpol stále pátrá, jenže Arabové neodpověděli, ani na žádost gruzínského ministerstva vnitra. V roce 2020 v Gruzii během lockdownu vůbec nebyla práce. Ilona si našla práci v Kišiněvu. Letěla tam s přestupem v Minsku a tady ji během pasové kontroly na letišti zadrželi a odvezli do vězení! Byla v „červených seznamech“ Interpolu! Na sobě má stále jen tenoučkou bundu a svetřík: v Gruzii bylo teplo, zatímco tady v našem „hotelu“ je tuhá zima. Nedokáže se zahřát, chudák. Dávám jí svou deku. Já si vystačím s bílou péřovou bundou (říkají mi tady občas Sněhurka).

R. žádá, aby přišla zdravotní sestra a donesla jí léky na dnešek. Když konečně dorazí, je třeba jí dlouze vysvětlovat, jaké léky R. bere a jak velkou dávku potřebuje. Zanedlouho, když ležíme na palandách, se R. začne vyptávat na krematorium a postup kremace. Jsem

z toho nesvá. Co se stalo? Ilona vypráví příběh R. Ta měla pětiměsíční dítě. Třináctého ledna je s manželem dala jako obvykle spát a holčička se ve spánku zřejmě udusila. Zemřela. Když se R. s manželem probudili, uviděli mrtvé zsinalé tělíčko. Policie je obvinila ze zanedbání péče. Zatkli ji i jejího manžela, ten je také epileptik a má první stupeň invalidity. Přivezli je sem na Akrescinovu. Řekli, že to prošetří a po třech dnech je pustí. Chudinka, opravdu tomu věří! Bože, jak je mi jí líto – potkalo ji takové neštěstí, a ještě se dostala do vězení! Snažím se ji uklidnit: „Jen se neobviňuj, přece jsi nemohla dopředu vědět, že to takhle dopadne. Nejsi přece Bůh.“ „To oni mi právě říkali, že jsem to měla tušit. Prý jsem se o ni měla líp starat, prý na ni kašlu, ani se nemoutím, že umřela.“ „Když se stane neštěstí, nějakou dobu si to nedokážeme uvědomit, nechápeme, co se stalo. Člověk je mimo, nic necítí.“ „Já jsem také byla mimo. Jenže mi říkají, že jsem měla volat záchranku, že dítě mohli zachránit. Vždyť bylo modré, nedýchalo. Smrt nastala někdy kolem šesté, sedmé hodiny, všimli jsme si toho až v devět. Jak ji chtěli po dvou hodinách zachránit? A stejně pořád: měli jste volat záchranku. Udělala jsem jen jednu chybu, že jsem se napila alkoholu, takže mi řekli, že jsem se o dítě nestarala.“ „Ty jsi přece byla v šoku a nechápala, co děláš.“ „Ano, byla jsem mimo. Vypila jsem nalačno tři a půl deci tvrdýho, možná půllitr...“ Oči mi lezly z důlků: ty bláho! Tady nebude všechno zas tak jednoduché...

19. 1. 2021

(...) Večer k nám na celu přivedou Alju. Pracuje ve velké IT společnosti a ta platí právníky všem svým zaměstnancům, kteří byli zatčeni. Alja napsala v chatu své čtvrti několik pravdivých slov o „babě Lydě“ (Lydii Jarmošynové, předsedkyni centrální volební komise). Teď je obviněna z urážky státního činitele. Alja má dva psy, zatkli ji, když se s nimi vracela z procházky. Ptám se jí na novinky zvenku. Hokejové mistrovství v Minsku zcela jistě nebude! Skvělé! Alja říká, že Lukašenko se hodně naštvál: „Sebrali dětem hokej...“ Ale kdo jim ho sebral? Sám jsi ho sebral tím, že jsi uzurpoval moc a vedeš válku proti vlastnímu lidu! A jakým dětem? Tvým vlastním? Nebo tobě, malému chlapečkovi Sašovi? Sebrali ti milovanou hračku... Dobře ti tak!

Z běloruských originálů vybral a přeložil **Max Ščur**.

Volha Kalacká (*nar. 1971 v Minsku*) vystudovala anglistiku na *Minské státní lingvistické univerzitě*, je *známá jako překladatelka filmů a beletrie, mimo jiné děl Virginie Woolfové, William Goldinga, Margaret Atwoodové a dalších*.

Útek a osnova / Eva Vežnavec

Námětem loňského románu spisovatelky Evy Vežnavec Pro co si jdeš, vlku? jsou osudy jedné běloruské rodiny ve 20. století. Hlavní hrdinka rekonstruuje vyprávění své babičky, na jejíž pohřeb přijíždí ze zahraničí. Úryvek se týká porevoluční doby mezi lety 1918 a 1922.

Oj, bohatí byli ti Bahalevičové. Jejich benjamínek Sauka – ten byl nejrozmazlenější, všechno bylo pro něj. Jen se uč, Savičko, jen se obleč, Savičko. Byl ještě malý a už mu Hirsch z Ljaskavičů šil oblečky. A ten Sauka byl ti teda zapálený. Většího Bělorusa nebylo. Když do Zarečča přišli Poláci, ve dvacátém nebo už v devatenáctém roce, furt s nima něco pekl. Co se s nima taháš?

Koláž ČERNÝBERAN

Nejdřív, jak ti Poláci přišli, tak to nebylo špatný. Všechny rodiny drobné šlechtty, ze statků, ze samot, ty všechny podporovaly Poláky. I Bahalevičové. Všichni tihle evičové a ovičové, kam my se na ně hrabeme. Když mužik chodí v láptích, bude se jmenovat Lašč, Šardyka, Chenta nebo Žur, Zajac, Halčeňa nebo Ščarbačeňa. A když to je ovič nebo evič, tak to je šlechtic a my mu nejsme rovní! Takže se Bahalevič přidal k Polákům. Pořád od nich nosil letáky, jak to tam pěkně psali. „Přicházíme k vám, abychom vás zachránili před smrtí hladu, kterou vám nese bolševismus, když vám zabavuje poslední potraviny. Snažte se nenávistného bolševika zahnat, nenechte je, aby vás odvedli do Rudé armády, neležte jako kámen.“ Tak postáli v Lipeňu a v Zarečču zhruba rok, prolítli po vsích jako divoká smečka a odtáhli.

Odcházeli naštvaní, jak ty vosy. Když je rudí hnali, spálili Poláci v Zarečču všechny domy, zázračný kříž, dehtárnu, zabili dvacet Židů. Jeden takový vjel do synagogy na koni s šavlí a v rohaté čepici, jakože hulán, Židům sekal pejzy a Židovkám strhával paruky. V Zarečču a v Lipeňu vytloukli všechny krámy. Lékárnu pro lidi a pro koně utopili v řece Talici i s majitelem, Mojšem Laudenbachovem. Nejde mi to do hlavy. Nás jakžtakž ještě nechali být, jen když vlítli do nějaké vesnice, tak dívky znásilnili a chlapy zmlátili hlava nehlava. „Jste chámové,“ říkali, „vylepšíme vám krev!“ Koně a krávy odvedli, chleba a brambory odnesli. Jen na tu drobnou šlechtu nesáhli, protože to táhla s nima. Když jsi uměla poprosit polsky, tak tě nechali být. To od nich můj otec Sauka chytil tu krutost vůči Židům, protože Židé prý byli zajedno s rudochy.

V ta léta, osmnáct až dvacet dva, jsme tady měli takovou míchanici, že se vláda měnila devětkrát, a každá nás sedmkrát stáhla z kůže i s krví. Když přišli Rusové a rudí, Židé chodili spolu s nimi a vybírali mimořádnou daň, zabavovali hotové peníze a potraviny, pověsili nám na krk komisaře, a ti nás nutili nejen odevzdávat vlastní majetek, ale i sbírat pro ně všelijaký odpad – onuce, rohy, kopyta, fuj, čert ví co. Tihle Rusové a rudoši byli ti nejhorší otrhanci. Sami nejedli a nikoho nenechali se

před smrtí vzpomínala, jaký to byl udatný mládenec. Zatímco na dceru už si ani nevzpomněla. Když tedy přišel můj otec, všichni ve větších a menších vsích už byli tak naštvaní, že z toho byli až černí. Rudí a Židé jim zabavovali úplně všechno. Moje babka je chodila prosit, aby nemusela platit daň z koně, protože kůň posel, tak jí pohrozili, že ji zastřelí, že toho koně prý podřízla sama. Pak přijeli ještě jednou, sbírali „sebezdanění“. Komisařka Sauermannová stála na tačance rozčuchaná, pouzdro s pistolí jí viselo na kozách, a ječela: „Všichni tu klidně pochcípajte, ale Nauhalné nám dluží na sebezdanění šest set rublů! Prodejte z domů nějaké maličkosti a doneste peníze!“ V kostele z ikon strhali zlacení, ikony rozbili, batušku okradli a někam odvezli. A naši lidé si jen šuškali: za to můžou Židé, teď nám tu budou zavádět svou víru.

Tak se tedy lidé naštváli na Židy a na rudé, a do toho tu byl Sauka! Šel za balachovci a Balachovič mu dal takový papír, že Sauka má být u nás pohlavár. On, a ještě Karatkevič z Ubibacků, ti dva tu byli za největší pány. Chodili po vsích, rabovali Židy a pak se chystali jet dobývat Lipeň, vymlátit tam „židobolševiky“. Když se sešel s mou matkou, byla ještě dítě, skoro holčička, a ten bejk měl přes třicet. Moc si ho nepamatuju, byly mi asi tři roky, když se u nás naposledy stavil za Pro-

mu pusu zemí. Předsedu vesnického sovětu v Malém Volém zastřelili přes okno, takže jeho krev zalila všechny podklady k zabavení potravin, nic nedokázali přechíst. Jen proto ve Volém nikomu nic nezabavili. Milicionáře Daměcečku, který u lidí vyšťoural i to poslední zrníčko, veřejně oběsili. To ti byl svátek! Ženské mu plivaly do ksichtu. „Vzpomínáš si, Daměcečku, jak jsem tě prosila, abys mi krávu nechal, a tys mě odháněl revolverem? Tak si tedka běž tam, kam šly moje hladové dětičky!“ Takhle mu to říkali. To mi baba vyprávěla, já jsem si to všechno napsala, všecičko. No a Sauka tu řádl, všechno tu pročesal, jako hřebínkem ovčí srst, a Židé před ním pěšky utíkali směrem na Babrujsk, Hlusk a Homěl, ale toho jara nebylo jim nikde stání ani zastání. „Bahalevci jdou, bahalevci!“

Marjanka vyprávěla, že toho roku v zimě a na jaře byly hvězdy krvavé jako před pohromou. Židé jako jeřábi táhli v zástupech do synagogy v Lipeňu, mysleli si, že je sovětská moc ochrání. Kdepak! Nikdo tu neměl ty Židy v lásce, nikdo. Panebože, zač jsi je tak potrestal? Budiž, ta nedostřelená Sauermannová nebo Hirsch Kucur s pistolemi pobíhali, zabavovali daně a rekvizice. Ale co ti z Novožidovské nebo i z Ljaskavičů? Osm rodin v Ubibackách ubili kůly jejich vlastní sousedé, proto se tamním dodnes říká „kůlovci“. Když je někdo z Ubibacků, je to kůlovec. Lejzar z Asničků říkával: „Vlád sedum, od každé smrt Židům.“ Když přišli Němci, proháněli Židy, přišli Poláci – proháněli Židy, přišli Sověti – Židům se trochu ulevilo, šli sloužit nové moci, protože ta jim slíbila, že jéje, bude internacionála. Ale nejen Židé přece sloužili Sovětům. Naši Parchimovič a Raščeňa poskakovali s revolvery, bodáky prohledávali zahrádky: „Odevzdejte chleba pracujícímu lidu!“ Proboha, jakému pracujícímu lidu? To my jsme ten pracující lid, lopotíme se v těchhle bažínách.

Z běloruského originálu **Pa što idžeš, vouča?** (Pflaumbaum, Minsk 2020) vybral a přeložil **Max Ščur**.

sjou, přímo tady, v tomto domě. Aha, povídá, koho tu máme! Dceruško! Koukni se, táta přišel! Popadl mě a hodil tak vysoko, že jsem se hlavou bouchla o strop. Vidíš, dodnes mám pod vlasy schovanou jizvu. Marjanka se mnou seděla, omotala mi hlavu obvazem a chovala mě na kolenou. Otec za námi jezdil na koni nebo na tačance, v bílém kabátci, bílé čepici, uměl krásně pískat. Hezky se oblekal, pěkně mu to jelo a nikoho se nebál, ta krutá duše. Jednou mému kocourkovi zapálil kníry a řehotal se, když jsme se s kocourkem schovali pod pecí. Ale co já s kocourkem, to teprve Židé v Lipeňu mu nemohli přijít na jméno. Když Poláci odešli, stal se z něj car a bůh. Bolševici, milice, komisaři a ti z kambědu, z výboru chudiny, leželi v lese s podřezanými krky. Zeměměřiče Razumoviče zastřelili a ucpali

Eva Vežnavec (nar. 1972) je spisovatelka, překladatelka a novinářka, autorka próz *Šljach drobnaj svolačy* (Cesta drobné svoloči, 2008) a *Pa što idžeš, vouča?* (Pro co si jdeš, vlku?, 2020). Vystudovala bělorusistiku na Běloruské státní univerzitě v Minsku. V letech 1996 až 1999 byla hlavní redaktorkou časopisu Běloruského helsinského výboru. Jako překladatelka z polštiny spolupracuje s Divadelním institutem Zbigniewa Raszewského ve Varšavě.

BURAN TEATR **I A M U** **S** **B R N O**

ERROR 404

**OUTDOOR STAGE
NEZÁVISLÉ KULTURY
28. 5. - 31. 8.**

Někde se stala chyba. Spojení mezi živou kulturou a jejími konzumenty bylo přerušeno. A právě proto BuranTeatr otevírá outdoor stage ERROR 404. Nezávislé umění od začátku června do konce srpna. Off-line.

Official Selection
MPDF Ji.hlava 2020 Zvláštní uznání
30. Film Festival Gottsche
TALINN BLACK MOVIES FILM FESTIVAL 2020

VLCI NA HRANICÍCH

DOVOLÍME VLKŮM VRÁTIT SE ZPĚT?

Účinkují: Tomáš Havrlant, Jan Koranda, Jiří Malík, Jan Šefc, Lenka Štíhlová a další
Námět: Martin Páv, Scénář: Martin Páv, Adéla Kabelková, Kamera: Petr Racek,
Zvuk: Adam Bláha, Střih: Matěj Beran,
Dramaturgie: Adéla Kabelková, Eva Langšádlová, Hudba: Jiří Trtík,
Produkce: Augustina Micková, PR: Hana Blaha Šilarová,
Producent: Zuzana Kučerová, Frame Films, Režie: Martin Páv

V KINECH OD 3. ČERVNA

producent koproducent za podpory distributor mediální partneři

AVOID FILMS CINEKINEMA BONTONFILM A2 AZLARM IZCRO denil ekoEst.cz BOUTIQUE GOTTSCHE SVET PSÚ TOTALFILM

‘Knihovna’ na vlnách,

Literárně-hudební festival
Městské knihovny v Praze

Program na Avoid Floating Gallery:

Náplavka u Železničního mostu, **začátek vždy v 19.30**

29. 6. Rozpojené státy: Martin Řezníček o své knize

1. 7. Česko-portugalský literární večer

6. 7. Baletky: autorské čtení Miřenky Čechové

8. 7. CO2kolektiv: Odvaha k beznaději (klimatická činohra)

13. 7. Večer nakladatelství ARGO: Lenka Elbe o knize Uranova

15. 7. Nizozemsko-belgický literární večer

20. 7. Procházka od Hostivařské přehrady na Avoid doplněná o krátké přednášky a autorská čtení. **Sraz v 15.00** na parkovišti nad konečnou tramvajových linek 22 a 26 – Nádraží Hostivař

Večerům předchází program v Avoid Café, kde bude vždy od 18.00 debata na environmentální téma, a zakončují je koncerty na lodi Avoid Floating Gallery.

Zakončení festivalu v kobce DOK16

Smíchovská náplavka

22. 7. 18.00 Filmový večer s ekologickou tematikou: debata a promítání dokumentu Krajina v tísní

Kompletní program na www.mlp.cz/navlnach

**Městská
knihovna
v Praze**

PRAHA
PRAHA
PRAHA

**PRAHA
MĚSTO
LITERATURY**

(A)VOID

Hybrid jménem Podemos

Co věští odchod Pabla Iglesiase?

Vedení španělské levicové strany Podemos, která vyrostla z aktivismu hnutí Indignados, opustil její zakladatel Pablo Iglesias. Už dříve přitom z Podemos odešli členové radikálního antikapitalistického křídla. Co se této poměrně mladé straně za dobu její existence podařilo a kam bude nyní směřovat?

OTMAR SOJKA

V polovině června si španělská levicová strana Podemos zvolila nové vedení. Po neúspěchu v madridských regionálních volbách z jejího čela odešel nejvýraznější z jejích zakladatelů Pablo Iglesias. V novém vedení převažují ženy, jež jsou zároveň členkami vlády. Iglesias uvedl, že se do parlamentní politiky vrátit nehodlá.

Ve vedení Podemos tedy po 13. červnu není žádný z mužů, kteří stranu v roce 2014 zakládali. Po neúspěchu v Madridu Iglesias uvedl, že už se necítí být pro stranickou politiku užitečný. Už dříve na jaře přitom složil funkci místopředsedy vlády – tehdy prohlásil, že chce levici pomoci dobýt madridský region, jemuž přes dvacet let vládli konzervativci, a to jedni z nejtvrdších v zemi. Rozhodnutí, které Iglesias téměř s nikým nekonzultoval, však mělo opačný efekt. Vstup tak silné osobnosti do kampaně ostatní levicové strany v Madridu spíše popudil. To se týkalo především uskupení Más Madrid, které vzniklo odchodem části členů Podemos, a tak autokandidaturu šéfa strany, kterou opustili, považovali za aroganci. Más Madrid nakonec přišlo s vlastní kandidátkou na guvernerku, která získala čtvrtinu hlasů a byla na levici zdaleka nejúspěšnější.

Levicový populismus

Neslavný odchod však Iglesiasovu politickou kariéru ani zdaleka neshrnuje. Pablo Iglesias

společně s dalšími politology z univerzity Complutense v Madridu založil stranu, která se snažila transformovat politickou energii hnutí Indignados do „volební politiky“, v roce 2014. Především v prvních letech se zdálo, že se Podemos stanou hegemonem na levici na úkor socialistů. Ti byli ve výrazné části španělské společnosti zdiskreditováni poté, co bez větších protestů přejali neoliberální politiku škrtů. Na vzestupu Podemos měl velkou zásluhu právě Iglesias, jenž je zdatný diskutér a rétor a také svým zjevem se vymezil vůči zkostnatělé politice mužů v oblecích.

V počátcích Podemos sázeli především na protest proti elitám a na levicový populismus – šlo víceméně o otevřené následování prací Chantal Mouffe a Ernesta Laclaua o levicovém populismu. Na rozdíl od jiných populistických stran, jež často neopomenou zdůraznit, že nestojí napravo ani nalevo, Podemos cílili nejen na politické, ale také na hospodářské a sociální elity. Tento protest proti elitám, které ničí životní podmínky neprivilegovaných, byl silný již u Indignados a nové straně se ho podařilo přetavit ve volební úspěchy.

Právě populistickou strategií Iglesias zaštiťoval svou silnou a zpočátku zcela nezpochybnitelnou funkci v Podemos. Vznikl tak jakýsi hybrid silného lídra a papírově decentralizované strany s některými prvky přímé demokracie. Bohužel se ukázalo, že v dlouhodobé perspektivě Iglesias nedokázal dostatečně spojit členskou základnu. Kromě odchodu některých straníků do Más Madrid z Podemos zmizeli i její antikapitalističtí členové. Navíc v zemi, kde je feminismus silným sociálním hnutím, byly ženy uvnitř Podemos dlouho neviditelné, což se změnilo až se současným novým vedením.

Béčko socialistů?

Iglesias a Podemos si dali zpočátku jeden ambiciózní cíl: skoncovat s tradičním rozvržením španělské politiky kolem dvou velkých stran, lidovců a socialistů. V jistou dobu – také díky vzniku centristických Ciudadanos – se opravdu zdálo, že se španělský systém

více rozmělní. Dalším cílem bylo státní uspořádání, které vzniklo zánikem frankismu. Jeho nejviditelnějším symbolem je monarchie a také lpění na státní celistvosti. Tato ideologie stále funguje, ale Podemos se nepochybně podařilo ovlivnit alespoň socialisty. Dobře to ukazuje diskuse ohledně milostí pro katalánské separatisty. Ještě před pár lety by bylo nemyslitelné, že by o ně usiloval socialistický premiér. Ten nicméně stále odmítá řešení, které by bylo nejčistší – amnestii pro všechny odsouzené za separatistické aktivity.

V roce 2018 Podemos výrazně změnili svou strategii a zcela se zaměřili na parlamentní aktivitu. Příležitostí bylo úspěšné sesazení pravicové vlády Mariana Rajoye, po němž se k moci dostal socialista Pedro Sánchez. Ten s Iglesiasem navzdory nevoli mnoha socialistů fakticky uzavřel spojenectví. Stalo se to však v době, kdy už měli Podemos nejlepší volební výsledky za sebou.

Nová generální tajemnice strany Ione Belarra uvedla, že úspěchy Podemos ve vládě budou úměrné jejich volební síle. Tím se strana, která vzešla ze sociálních hnutí, fakticky transformovala v běžnou levicovou stranu, jež nevidí jiné procesy společenské transformace než ty, které projdou parlamentem. Výsledky tohoto druhu politiky budou vždy menší než to, co by bylo potřeba. Podemos se nicméně podařilo prosadit několik progresivních reforem, například zákon, jenž ukládá digitálním platformám zaměstnat jejich spolupracovníky. To je ovšem jen jeden z mnoha sektorů španělského trhu práce, na němž doslova bují nejisté pracovní vztahy a neudržitelné pracovní podmínky. Podemos tak objektivně hrozí, že se stanou jen radikálnějším béčkem socialistů. A to je přesně to, vůči čemu se Iglesias na začátku svého partajního angažmá vymezoval.

Autor je spolupracovník redakce.

Pablo Iglesias následoval myšlenky Chantal Mouffe a Ernesta Laclaua. Foto Felix Moreno Palomero (CC BY-SA 2.0)

par avion

Z BĚLORUSKÝCH MÉDIÍ VYBRAL
MIROSLAV TOMEK

Na webových stránkách běloruské redakce **Rádia Svobodná Evropa** vyšel 15. června rozhovor s politologem Ryhorem Astapeňou, spolupracovníkem britského think tanku Chatham House. Točí se hlavně kolem nového online průzkumu veřejného mínění, který tato organizace v Bělorusku během dubna provedla. **Hlavní změnou, na kterou politolog poukazuje, je narůstající přesvědčení Bělorusů, že demokratické síly jen tak nezvítězí. S tím je spojena i klesající podpora protestů.** Zatímco v uplynulých měsících je podporovala zhruba polovina respondentů, v dubnu jich už bylo méně. Ubývá i lidí, kteří jsou vůbec ochotni na politické otázky odpovídat. Astapeňa to vysvětluje obavami z represí, jež jsou stále nepředvídatelnější. Ostatně jen 32 procent dotázaných odpovědělo, že se cítí v bezpečí. „Strach je v běloruské společnosti velmi silný,“ dodal politolog. Řeč přišla i na nový běloruský státní svátek – Den národní jednoty, který se bude slavit 17. září,

na výročí dne, kdy Rudá armáda zahájila invazi do východního Polska. Astapeňa se domnívá, že toto datum většině Bělorusů nic neříká. Dokonce i v západních regionech, kterých se připojení k SSSR bezprostředně dotklo, ho prý zná jen asi třetina obyvatel, ve zbytku země to je 18 procent. Pokus vlády zavést nový svátek je tak nejspíš odsouzen k nezdaru.

Běloruská státní tisková agentura **Belta** zveřejnila 15. června zprávu o výjezdním zasedání prezidia Sovětu republiky, horní komory běloruského parlamentu. To se uskutečnilo v nezvyklém prostředí vojenské základny 120. gardové mechanizované brigády. Během zasedání se řešilo hlavně to, jak zdokonalit přípravu branců s ohledem na aktuální výzvy. Nejspíš jde o další pokračování snahy vyvolat v běžných Bělorysech obavy z jakéhosi blíže neurčeného nepřítele, který může zemi kdykoliv ohrozit. Běloruský prezident Alexandr Lukašenko už 8. června udal tón textem, v němž upozornil, že země musí rozvíjet vlastní výrobu střelných zbraní: „Pokud bude nedej bože nějaký konflikt, válka, každá rodina i územní orgány musejí být ozbrojeny celým komplexem střelných zbraní.“ Ve stejném duchu pokračoval 14. června během pracovní návštěvy muničního závodu. **Přítomné novináře Lukašenko ujistil, že „svět se zbláznil a válka může vypuknout kdykoliv“.** A podobná rétorika zněla i na jednání prezidia Sovětu

republiky. S hlavní novinkou, o níž ještě téhož dne informovala všechna běloruská média, přišel ministr školství Ihar Karpenka. Od 1. září se na běloruských školách zavádí funkce vedoucího vojensko-vlastenecké výchovy. Dohromady prý půjde o dva tisíce pracovních míst.

Na stránkách běloruskojazyčné satelitní televize **Belsat**, financované polskou vládou a vysílající od roku 2007 z Varšavy, vyšla 15. června zpráva o procesu s běloruským metalovým hudebníkem Uladzislavem Navažylavem, zakladatelem skupiny Gods Tower. Muzikant napsal 16. října loňského roku komentář pod video zachycující setkání vedoucích představitelů Homelské oblasti s pobouřenými občany a naznačil, že předsedu výkonného výboru oblasti Henadze Salavěje považuje za „pěkně hloupého vepře“. Využil přitom toho, že jeho jméno znamená bělorusky i rusky „slavík“. Dotyčný Salavěj si nicméně větu o zvířátkách vyložil jako urážku a prokurátor teď pro hudebníka žádá tři roky nucených prací. **Navažylav si zatím netroufá odhadovat, jak to dopadne, chápe totiž, že „tenhle soudní systém je živelní pohroma“.** Utvrzuje ho v tom i zkušenost z loňska, kdy dostal osm dní vězení za pouliční koncert. Nepomohla mu ani advokátka, která předtím hájila významné postavy běloruské opozice. Z obžaloby sice nezůstal kámen na kameni, trest ho ale stejně neminul. Tvrdí ovšem, že z Běloruska se

odjet nechystá. „Za prvé to teď mám zakázané, za druhé jsem se rozhodl, že umřu tady.“ Homelská skupina Gods Tower, která v Bělorusku patřila k průkopníkům doom metalu, vznikla už v roce 1992.

Deník **Komsomolskaja pravda v Bělarusi** zaujala iniciativa Alexandra Jarošenka, šéfa bělorusko-čínského průmyslového parku Velký kámen, který 12. června nenavrl spolupráci nikomu menšímu než Elonu Muskovi a jeho Tesle. Jarošenko tak zareagoval na Muskova slova o tom, že by nebylo špatné mít továrnu v Rusku. Proč by si tedy nemohl vybrat Bělorusko, které je také součástí Eurasijského ekonomického svazu? Zatímco na Muskovu odpověď si ještě budeme muset počkat, díky Komsomolské pravdě už aspoň víme, že elektromobily Tesla vysoce oceňuje i běloruský prezident. V článku z 15. června se totiž rekapituluje všechno, co je o vztazích amerického miliardáře a Běloruska známo. **Lukašenko se prý v Tesle Model S poprvé projel 31. srpna 2017 na své 63. narozeniny. Hned téhož dne se sešel s běloruskými odborníky, aby s nimi prodiskutoval otázky rozvoje elektromobility.** Zdroje Komsomolské pravdy naznačují, že Teslu mu nejspíš daroval ruský miliardář Michail Gucerijev, sám Lukašenko ale v roce 2019 prohlásil, že ji dostal přímo od Muska. S jízdními vlastnostmi vozu je prezident každopádně nanejvýš spokojen.

Černobyl a krmení holubů

Ekologie a ekologové v dnešním Bělorusku

Současný běloruský režim považuje jakoukoli občanskou angažovanost za nežádoucí, protiprávní a trestnou. Výjimkou není ani ekologický aktivismus. Navzdory silicím represím však počet ekologických iniciativ a aktivistů v zemi dlouhodobě roste. Loni se mnozí z nich zapojili do protilukašenkovských protestů.

MAX ŠČUR

Černobylská jaderná katastrofa v roce 1986 byla jednou z událostí, které zlomily vaz sovětskému systému – prokázala neschopnost stranického vedení řešit reálné problémy i dostát vlastním slibům o glasnosti, tedy svobodě slova. V Bělorusku posloužil Černobyl jako katalyzátor opozice, jež vyšla z disidentských kuchyní do ulic. Podíl černobylské tragédie na rozpadu Sovětského svazu byl nepochybně jedním z důvodů, proč sovětský nostalgik Alexandr Lukašenko hned po svém zvolení v roce 1994 začal jadernou havárii bagatelizovat. Jeho tehdejší postoj se přitom podobal jeho nedávné reakci na koronavirus: radioaktivitu nevidím, tudíž neexistuje. Vzpětí byla značná část (15 procent) „černobylské zóny“ vyhlášena za vhodnou pro život, přesídlování lidí ze zasažených oblastí ustalo a zvýšily

Asi nejznámějším běloruským environmentalistou je arborista Sciapan Latypau. Foto z osobního archivu

se přípustné hodnoty radioaktivity v potravinách určených pro domácí trh.

Není divu, že se po roce 1996 každoroční Černobylský pochod 26. dubna proměnil v demonstraci nesouhlasu s Lukašenkovou politikou. Letos se ovšem nekonal: jeden z jeho potenciálních organizátorů, předseda Strany zelených Dzmitry Kučuk, byl preventivně na patnáct dnů zatčen. V kontextu současných represí v Bělorusku se toto zatčení jeví nikoli jako trest, ale spíše jako varování.

Budoucnost patří uranu

Kromě toho, že „rehabilitoval“ Černobyl, vrátil se Lukašenko k sovětským plánům na výstavbu jaderné elektrárny v Bělorusku, od nichž se upustilo po roce 1986. V roce 2008 bylo rozhodnuto o výstavbě elektrárny BěIAES v těsné blízkosti hranic Evropské unie, pouhých čtyřicet kilometrů od litevského hlavního města Vilnius. Od té doby běloruští ekologové (v první řadě ze Strany zelených) i jejich kolegové z Ruského sociálně ekologického svazu vedou proti výstavbě elektrárny boj. Poukazují na seismickou nestabilitu oblasti i na skutečnost, že Bělorusko má dostatek elektřiny z jiných zdrojů (bohužel včetně uhlí) a že návrat k jaderné energetice odporuje světovému trendu. K jednáním na úrovni státu však přizvání nebyli, a když se pokusili o protest, byli zadrženi (například ruský fyzik Andrej Ožarovskij byl v roce 2009 v Bělorusku odsouzen k sedmidennímu „profylaktickému“ pobytu za mřížemi). Burcování veřejného mínění k ničemu nevedlo – o podobných věcech běloruský stát se svými občany nediskutuje. Nepomohly ani protesty litevské veřejnosti na druhé straně hranice. V roce 2013 byla stavba zahájena a loni v listopadu byl oficiálně spuštěn provoz prvního bloku elektrárny. Provládní média to pochopitelně prezentovala jako Lukašenkovo „politické vítězství“.

Elektrárna je přitom takřka po všech stránkách ruskou záležitostí: byla postavena ruskou společností Atomstrojexport (dceřinou společností Rosatomu), v reaktorech se používá ruský uran a Rusko také půjčilo Lukašenkovi deset miliard dolarů na financování stavby, které by mělo Bělorusko teoreticky vrátit během 35 let od zahájení provozu elektrárny. Není tedy úplně jasné, jak to Lukašenko myslel s energetickou nezávislostí státu, kterou argumentoval ve prospěch elektrárny. Samotné Rusko mezitím upustilo od výstavby Baltské jaderné elektrárny v oblasti Kaliningradu.

Stop továrně AKB

Spuštění BěIAES je zřejmě největší, nikoliv však jedinou fackou, kterou Lukašenkův režim uštědřil ekologům. Další významnou kauzou je výstavba AKB, továrny na výrobu automobilových akumulátorů u Brestu, který pro změnu leží na hranici s Polskem. I v tomto případě se jedná o projekt odporující světovým ekologickým trendům a ohrožující okolí toxickým odpadem, zejména olovem a kyselinou sírovou.

Po tři roky se místní obyvatelé pokoušeli výstavbě továrny zabránit. Petice a žádosti adresované místním úřadům a „samosprávě“ (ve skutečnosti o všem rozhoduje „mocenská vertikála“, tedy nevolení představitel režimu), zdlohouhá jednání s lhotejnými byrokraty ani dojemná hudební videa ve stylu Live Aid však nepomohly, a tak v roce 2018 začali obyvatelé Brestu pravidelně vycházet do ulic. A protože masová protestní akce nemohla získat povolení, uchýlil se typicky běloruský způsob protestu: kolektivní nedělní krmení holubů na hlavním náměstí. I tak ale docházelo k zatčením desítek lidí, soudům a pokutám – například za tričko s nápisem „Stop továrně AKB“.

Neoblomnost občanů nicméně nakonec přinesla ovoce: projekt byl v roce 2019 pozastaven, což se v běloruských podmínkách rovnalo malému zázraku. Loni v dubnu bohužel Státní ekologický úřad v Minsku vydal povolení ke stavbě továrny společnosti IPower, což vedlo navzdory vrcholící koronavirové pandemii k novým pouličním protestům. Měsíc nato začala prezidentská volební kampaň, během níž Lukašenko přislíbil místním, že o budoucnosti továrny na akumulátory rozhodnou sami v referendu. Slib ale přišel pozdě, neboť většina brestských aktivistů už se zapojila do prezidentské kampaně opoziční kandidátky Svatlany Cichanouské. To jim režim neodpustil: vůdčí osobnosti ekologického protestu, videobloggeri Aliaksandar Kabanau a Siarhej Piatruchin, byli v červnu 2020 zatčeni a od té doby jsou ve vězení. Letos v dubnu byli odsouzeni ke třem rokům odnětí svobodyll za „organizaci skupinového jednání hrubě narušujícího veřejný pořádek“. Jisté je, že žádné místní referendum o továrně na autobaterie se konat nebude.

Důležitý detail: 15 procent akcií ve společnosti Akkumulatoryj Aljans, která bude továrnu provozovat, patří podnikateli a trenérovi Lukašenkova hokejového týmu Dmitriji

Baskovovi. Ten je nezávislými médii mimo jiné obviňován z přímého podílu na vraždě minského malíře Ramana Bandarenky, který se loni v listopadu odvážil fyzicky postavit několika policistům a byl za to ve vězení ubit k smrti.

Arborista Latypau

Asi nejznámějším běloruským environmentalistou je dnes arborista Sciapan Latypau. Donedávna byl jen jedním ze zhruba pěti stovek běloruských politických vězňů, 1. června si však přímo v soudní síni na protest proti brutálnímu zacházení ve vězení zapíchl do krku propisku. A tak se celé Bělorusko dozvědělo, nejen co je to „arborista“, ale i „průmyslový alpinista“, což je jeho druhá profese.

Stejně jako brestští ekologisté je Latypau obviněn z organizace masových nepokojů. Coby přitěžující okolnost uvádějí vyšetřovatelé, že měl doma chemikálie, jež se používají při ošetřování stromů – prý je chtěl použít k výrobě výbušniny. K dobru mu nebylo přičteno ani to, že v srpnu 2020 rozdával květiny účastnicím „pochodu žen“. Ve skutečnosti byl Latypau loni v září zatčen za to, že bránil policii v odstraňování protestního graffiti na takzvaném náměstí Změn v Minsku. Shodou okolností za tentýž „přečin“ byl o dva měsíce později zavražděn jeho soused, již zmíněný Raman Bandarenka.

Dalo by se říct, že běloruské ekologické hnutí bylo během posledních deseti let na vzestupu, podobně jako tamní občanská společnost. Nebylo plošně pronásledováno, a tak pracovalo na řadě zajímavých místních i celonárodních iniciativ v oblasti životního prostředí. Jako jeden příklad za všechny uvedu organizaci Bahna, jež úspěšně bojuje za záchranu unikátního ekosystému poleských bažin před projektem E40, jehož cílem je provozovat na řece Pripjat průmyslovou říční dopravu. Nicméně loňské prezidentské volby a jejich násilná dohra zahájily zcela nové historické období: momentálně se stát bojí všech iniciativ, které přicházejí zdola, protože se mu všechny jeví jako politické. A má pravdu: bez politické svobody v tak zkorumpované a nedemokratické zemi, jakou je Bělorusko, nelze řešit žádnou závažnou problematiku, ani ekologickou. Není divu, že se ekologičtí aktivisté a organizace během loňských protestů postavily na stranu občanské společnosti, nikoli zkorumpovaného systému.

Autor je básník a překladatel.

Spooky Butt – třídníý site-specific výstavní projekt platformy Terén
Kurátoři: Šimon Kadlčák, Daniel Hüttler
Katakomy CED, Zelný trh 9, Brno
jasuteren.cz

2–11/7/2021
4–15/8/2021
4–12/9/2021

ced

Nesamozřejmost evropanství

Tony Judt o Evropské unii

Jeden z nejvýraznějších britských intelektuálů konce 20. a počátku 21. století se v knižním esejí **Velká iluze?** pokusil zhodnotit možnosti Evropské unie. Ve své analýze z poloviny devadesátých let sice mnohé předvídal, ale v lecčem se také mýlil – což lze ilustrovat na jeho nepochopení specifik středoevropského prostoru.

MATĚJ METELEC

Tony Judt byl jedním z nejevropštějších britských historiků 20. století. V tomto směru jej překonal pouze jiný absolvent cambridgeské King's College Eric Hobsbawm, který měl ovšem tu výhodu, že středoškolská studia strávil v Německu. Stejně jako Hobsbawm pocházel i Judt z rodiny židovských imigrantů, své židovství však prožíval hlouběji a v mládí málem zakotvil v izraelském kibucu. Nakonec si ale vybral místo traktoru studium dějin, vedle Cambridge také na pařížské École normale supérieure. Francouzské intelektuální historii se poté věnoval řadu let, přestože se v roce 1987 z Evropy přesunul do USA, kde působil až do své smrti na amyotrofickou laterální sklerózu v roce 2010.

Velká iluze? s podtitulem *Esej o Evropě* (A Grand Illusion? An Essay on Europe, 1996), která vychází z přednášek pronesených v roce 1995 v Boloni, vznikla na závěr Judtova „francouzského“ období, před jeho nejslavnější knihou *Poválečná Evropa* (2005, česky 2006). Stylem se historizující esej na tehdy aktuální téma podobá jeho pozdější práci *Zle se vede zemi* (2010, česky 2011), ovšem postrádá charakter „kšaftu“, a naopak obsahuje řadu ekonomistických argumentů, které Judt ve své „politické závěti“ výrazně přehodnotil. Britský historik si ve svém evropském esejí klade tři základní otázky: jaké jsou vyhlídky Evropské unie, proč nejsou zcela růžové a jak moc záleží na tom, vznikne-li jednotná Evropa či ne.

Evropa poválečná

Autor knihu psal v době, kdy se debatovalo o dalším rozšíření Unie o postkomunistické státy, zatímco v Jugoslávii pomalu končila série brutálních válek. Judt v tomto kontextu prohlašuje, že „skutečně jednotná Evropa je nepravděpodobná do té míry, že trvat na jejím prosazení je nemoudré a sebedestruktivní“. Není prý euroskeptický proto, že je Brit, naopak se označuje za nadšeného Evropana, což je ovšem – jak ví každý, kdo zná jeho dílo – pravda jen do jisté míry. V postbřexitové éře nelze pominout nejen to, že britské výhrady vůči Evropské unii byly hluboce zakořeněny, ale také, že je částečně sdílel i tak jasozřivý kritik, jako byl právě Tony Judt. Uznává sice, čeho Evropa dosáhla, ale vidí tyto výsledky coby produkt faktoru „skoro jistě jedinečného – a neopakovatelného“, jímž byla poválečná konstelace. Pro toto tvrzení ostatně uvádí řadu velmi přesvědčivých důvodů.

Všechny evropské národy podle něj druhou světovou válku v podstatě prohrály. I ty státy, které jako Británie a Francie nakonec stály na straně vítězů, přišly o své dřívější velmocenské postavení a staly se jen druhořadými mocnostmi. V důsledku válečného utrpení a ztrát se navíc proměnily v „defétisty“ bez ambicí rozšiřovat svou moc a bohatství pomocí síly. Bezprostředně následující studená válka je semkla a americký vojenský štít je zbavil nutnosti starat se o svou obranu i možnosti svárit se mezi sebou.

Ve své analýze Judt vypočítává i konkrétnější okolnosti, například skutečnost, že hlavním zdrojem energie bylo v době budování sjednocené Evropy snadno dostupné uhlí. Význačnou měrou se na evropském růstu podílely i takové faktory jako práce migrantů, kteří nicméně byli z evropského blahobytu, jež pomáhali budovat, vyloučení. Autor také upozorňuje na skutečnost, která v době po sjednocení Německa vyvolávala nejednu divokou hypotézu, totiž že „čím bude expanze EU větší a čím budou její podmínky závaznější, tím více vyjde najevo ústřední postavení Německa“.

Obavy z rozšíření

Judt sám ovšem německé sjednocení nijak neřeší, naopak i sjednocené Německo považuje zcela samozřejmě za součást západní Evropy. Od toho se odvíjí jeden z nejzávažnějších

a pro české čtenáře a čtenářky asi nejzajímavějších argumentů knihy. Autor totiž v podstatě odmítá možnost neproblematického rozšíření Evropské unie na východ. Západní Evropa podle něj tvoří kulturní celek, do něhož východ prostě nepatří. K rozdělení Evropy na Východ a Západ došlo už ve 14. století a „veškerý nárok na specifické „středoevropanství“ je v nejlepším případě plodem nostalgie a v nejhorším případě pouhá lež“. Střední Evropa je podle Judta moderní myšlenka, která „nemá hlubší kořeny v evropské minulosti“. Na první pohled jsou tato tvrzení až příliš kategorická. Myšlenka střední Evropy není o nic mladší než stvoření amerického národa, který fakticky vznikl až po občanské válce, která proto není méně „skutečná“. Když Judt s uspokojením cituje Metternichův výrok, že Asie začíná na východ od Vídně, zapomíná, že například Praha leží od Vídně západně a že české země byly po byzantském cyrilometodějském prologu po staletí formovány hlavně „stýkáním a potýkáním“ s německou kulturou. Rozhodně víc než vpády Turků či Tatarů, jež do značné míry určovaly osudy Evropy východní.

Tony Judt střední Evropě nikdy úplně neporozuměl. Foto Čeněk Folk

Celá tato debata je nám důvěrně známá: za posledních dvě stě let byly sneseny ty nejpádnější argumenty pro obě přináležitosti – k Východu i Západu. Přitom čím kategoričtější byly artikulovány, tím více obvykle posouvaly naše západovýchodní tíhnutí do oblasti politicky instrumentální mytologie. A v období komunistických diktatur ostatně podobnou debatu vedly i další středoevropské národy. Judtovi, který se na počátku osmdesátých let začal učit česky a navštěvoval socialistické Československo a později i Polsko, by to mělo být známo. Přesto si myslím, že střední Evropě nikdy zcela neporozuměl. Z *Poválečné Evropy* je patrné, že středoevropské národy vnímal především jako oběti, a ve *Velké iluzi?* nelze přehlédnout prezíravost, s níž myšlenku střední Evropy smete ze stolu, aniž by ve svém textu vedl dialog s jediným Středoevropanem.

Jestliže však autor považuje Německo za součást Evropy západní, těžko k ní může nepočítat Rakousko, České země a velkou část dnešního Polska, nemluvě o ostrovech německé kultury v uherském prostoru. A elegantnější než podobné rozšiřování Západu je přijmout Střední Evropu – nikoli jako stejně jednoznačný celek, jakým jsou evropský Východ a Západ, ale jako prostor svébytný svou proměnlivostí a hybridností.

Jiná iluze

Velká iluze? byla, jak už bylo řečeno, psána pod dojmem rozpadu Jugoslávie a Judt

postkomunistické státy vnímal jako pozdě a špatně konstituované, dost možná ekonomicky neživotaschopné. Šíření Evropské unie do postkomunistického prostoru se ale ukázalo problematické jinak. Společný trh byl menší problém než shoda na hodnotách, které si my Středoevropané často vykládáme jako výraz politické nadvlády i tam, kde o nic takového prokazatelně nejde. Někdy dokážeme až cynicky interpretovat naši zkušenost s diktaturou a totalitářismem jako argument proti uznávání lidských práv.

Jak dnes víme, obava, že by postkomunistické státy mohly dát přednost autoritářství i po případném začlenění do evropských struktur, byla oprávněná. Na druhou stranu, nové vzednutí regionalismu v západní Evropě (Skotsko, Katalánsko, sever Itálie) ukazuje, že samy západní státy jsou méně homogenní a soudržné, než předpokládal triumfalismus devadesátých let. Také Judtovo tvrzení o samozřejmosti „evropanství“ v západní Evropě – na rozdíl od té východní – se po roce 2015 ukázalo jako iluze. Soudrž-

nost „národních“ států i důvěra v evropský projekt byly vystaveny zkouškám na Západě stejně jako Východě. Západ se nicméně nemůže vymlouvat na obtížné dědictví desítky let trvajících diktatur, případně na absenci demokratických tradic vůbec. Jakkoli platí, že v posledním dvacetiletí krize Evropské unie vyvolávaly častěji „nové“ státy, největší krizi vyvolal nepochybně odchod Velké Británie. Těžko se lze vyhnout škodolibosti při vědomí, že právě Judtova domovina prokázala slabší evropské cítění, než by proklamované společné dědictví evropského „Západu“ podle britského historika mělo zaručovat.

Tony Judt byl angažovaným intelektuálem a jeho vůle aktivně vstupovat do probíhajících debat musela nevyhnutelně vést k tomu, že se v mnoha svých předpovědích prostě spletl. Ke cti mu neslouží pouze ty omyly, které plynou z prezíravosti a kulturních předsudků. Pravdu měl však v tom, že pro střední Evropu neexistuje třetí alternativa mezi Západem a Východem a že toto dilema není historické, ale politické. Na druhou stranu Judt pomínil, že rovněž Německo patří k tomuto středu (a po brexitu je těžištěm kontinentu ještě více než dříve). Jestliže lze i dnes o evropské jednotě mluvit jako o „velké iluzi“, je to přinejmenším velmi jiná iluze, než byla ta před pětadvaceti lety.

Tony Judt: Velká iluze? Esej o Evropě. Přeložil Martin Pokorný. Prostor, Praha 2020, 166 stran.

G HMP

jan jedlička

20. 5. – 8. 8. 2021

Galerie hlavního města Prahy, Městská knihovna, 2. patro
www.ghmp.cz

Expozice nové hudby 2021

33. ročník

NEW in OLD / OLD in NEW PANDEMIC SHIFT FROM 2020

PO 21. – NE 27. 6. 2021, BRNO

PO 21/6/2021
Besední dům
19:00

SLZY

ZAHAJOVACÍ KONCERT
YOUNG, DEMOČ, REJCHA,
ZOUHAR, PÄRT, SMOLKA
Rejchovo kvarteto

ÚT 22/6/2021
Besední dům
19:00

**IMPROVISATION
ON CHOPIN**

CHOPIN / KRAUZE
Zygmunt Krauze
klavír

ST 23/6/2021
Besední dům
19:00

**CHARLIE
CHAT**

DAHINDEN
Dust in the Groove
dirigent
Roland Dahinden

ČT 24/6/2021
Besední dům
19:00

ET LUX

RIHM
Collegium
momentum
fama Q

PÁ 25/6/2021
Dům umění
19:00

PLUGGED

ERIKM
OSWALD
INK MIDGET

SO 26/6/2021
Besední dům
19:00

TIERKREIS

LECLAIR
STOCKHAUSEN
THÖRDARSON, CAGE
Kate Clark
traverso
Barbara Maria Willi
cembalo, varhany
Ronald Šebesta
klarinet
Ivan Šiller
klavír

NE 27/6/2021
Besední dům
19:00

**FRAGMENTS
OF MEMORY**

CAGE, BARLOW
OSWALD, KRAUZE
Daan Vandewalle,
Zygmunt Krauze
klavír
Filharmonie Brno
dirigent
Pavel Šnajdr

Východiskem
dramaturgické koncepce
letošního ročníku je konfrontace
nebo dialog nového se starým
a starého s novým
jak v oblasti hudební
(umělecké) tvorby,
tak i její interpretace.
Daniel Matej,
dramaturg
Expozice nové hudby

**Filharmonie
Brno Philharmonic**

BRNO

MINISTERSTVO
KULTURY

Jihomoravský kraj

ADAM
MOSKOWITZ
INSTITUTE

POLSKA
MUSICA

Flanders
State of the Art

Other artists joining Brno
New Music Group of Cities

SECB

26/7–1/8/2021
pravda vítězí?
truth prevails?
die wahrheit siegt?

**MEETING
BRNO**

festival

film
hudba
tanec
literatura
divadlo
výstavy
diskusní fóra
workshopy
setkání
procházky
pout' smíření

meetingbrno.cz

Mezi Hegelem a Leninem

Ortodoxní marxista György Lukács

Kniha *Dějiny a třídní vědomí* patří k zakládajícím textům západního marxismu. Literární vědec a estetik György Lukács v ní před téměř sto lety obohatil tehdy mladý leninismus o hegelovskou perspektivu. Ustavil tak tradici, která zásadně ovlivnila vývoj levicového myšlení v celé Evropě.

ROMAN KANDA

Nejznámější dílo maďarského marxistického filosofa Györgye Lukácsa vyšlo nejprve německy v roce 1923. Trvalo tedy bezmála sto let, než se *Dějiny a třídní vědomí* (Geschichte und Klassenbewusstsein) dočkaly vydání v češtině. Samotný překlad přitom vznikl už na konci šedesátých let minulého století. Jeho autorem je filosof Lubomír Sochor (který českým čtenářům mimo jiné zpřístupnil práce Antonia Gramsciho). Plánovanému vydání v nakladatelství Svoboda ovšem zabránila nastupující normalizace. Nyní, po padesáti letech, byl překlad znovu přehlédnut Alenou Bakešovou a Ivanem Landou; druhý z nich navíc knihu opatřil rozsáhlou úvodní studií.

Souvislosti vzniku

Přítomné vydání – stejně jako nová vydání německojazyčná nebo anglojazyčná – obsahuje hned dvě autorovy předmluvy. První pochází z roku 1922, kdy byla kniha dokončena. Druhá, z roku 1967, otevírala druhý svazek Lukácsových sebraných spisů. V roce 1922 k nám promlouvá stranicový pracovník, někdejší zástupce lidového komisaře pro vzdělání a osvětu maďarské republiky rad, který teoreticky řešil praktické otázky politické práce. Lukács svým textům otevřeně přiznává příležitostný charakter a nabádá čtenáře, aby v nich nehledal vědeckou systematickosti. Nicméně hlavní záměr prostupující celou prací je svrchovaně filosofický: je jím Lukácsova snaha o správné chápání marxismu, o nalezení správné metody poznání skutečnosti, jež by vedlo ke správnému politickému jednání. Toto až obsedantní sledování „správné“ cesty může současného skeptického čtenáře poněkud iritovat, a to tím spíše, že přesvědčení o vlastní „správnosti“ znamená odmítání všeho, co autor považuje za „nesprávné“ (nemarxistické, nedialektické, buržoazní).

V druhé předmluvě vystupuje do popředí sebekritické hledisko, které zároveň ozřejmuje historicko-ideové souvislosti vzniku díla. Ještě v roce 1908 Lukács vnímá Marxe jako sociologa, ale během první světové války, díky studiu Hegelova idealistického systému, proniká k principům Marxovy filosofie. S odstupem, v roce 1967, hodnotí Lukács své tehdejší myšlení jako dualistické: zaměstnávaly ho idealisticko-etické otázky, a přitom směřoval k radikálnímu politickému aktivismu. Tento dualismus u něho vyvrcholil po roce 1919. Po pádu maďarské republiky rad uprchl do Vídně, kde se seznámil s Leninovým teoretickým dílem. Lukácsova duchovní situace přitom odpovídala duchovní situaci komunistické emigrace. Na jedné straně se objevovalo sektářství mesiánsko-utopické povahy, totiž radikální představa absolutní roztržky s buržoazním světem, včetně naprostého odmítání jeho politických institucí. Na straně druhé byla nutnost řešit na stranické úrovni zcela konkrétní politicko-organizační otázky. Význam Leninova postoje pak spočíval v tom, že kombinoval ideovou zásadovost s politickým pragmatismem. A právě srážka těchto protikladných

Socha Györgye Lukácsa v parku Istvána Szentá v Budapešti. Foto Globetrotter19

názorových vrstev tvoří kontext, z něhož se zrodily *Dějiny a třídní vědomí*.

Ve jménu totality

Jak připomíná Ivan Landa v úvodní studii, Lukács svou knihu označuje za typickou reakci na typickou situaci. Je to odpověď na celkový stav marxismu přelomu desátých a dvacátých let. Tehdy se mezi stoupenci Marxových idejí rozproudily diskuse o tom, co je to pravověrný marxismus a zda některé teze marxistických klasiků, vystaveny tlaku společenských poměrů, nevyžadují revizi. Německý sociálnědemokratický teoretik Eduard Bernstein už v roce 1895 zpochybnil ústřední bod marxistické koncepce přeměny skutečnosti – totiž nutnost proletářské revoluce – a razil cestu postupných změn prováděných zevnitř stávajícího společensko-ekonomického systému, tedy reformováním kapitalismu, a jeho postoj nakonec ovlivnil i kritické stoupence

marxistické ortodoxie. Německý marxistický myslitel Karl Kautsky svým pojetím revoluční strany – nikoli strany dělající revoluci – ovlivnil také české komunisty pod vedením Bohumíra Šmerala. Ortodoxní marxismus ve smyslu věrnosti „doslovnému“ obsahu původních Marxových a Engelsových tezí by se tedy jistě stal okrajovým, sektářským jevem.

Lukács přesto bere hledisko ortodoxie zcela vážně. Jeho vymezení ortodoxního marxismu je ovšem odlišné: nejde o věrnost obsahům Marxových tezí, nýbrž o věrnost metodě – materialistické dialektice. Jádrem je zkoumání vzájemného působení subjektu a objektu v dějinách. Jak tomu rozumět? Z pohledu materialistické dialektiky skutečnost není jen pozorovaným objektem a subjekt není jen nehybným pozorovatelem skutečnosti. Skutečnost se pod lidskými zásahy stále proměňuje, a je tak do značné míry lidským dílem; a rovněž sama zpětně působí

na člověka. V tomto dynamickém pojetí materialismu, které vyložil Marx v Tezích o Feuerbachovi (1845, česky 1954), není subjekt od objektu pevně oddělen. A odloučena není ani teorie od praxe – obě představují jednotu. Lukács navíc zdůrazňuje dějinný rozměr vzájemného působení subjektu a objektu, které je vždy jakoby článkováno podle logiky právě vládnoucí, ovšem historicky pomíjivé společensko-ekonomické formace. Dokonce i vědecká fakta, která obvykle považujeme za ideologicky neutrální, jsou produktem dané epochy.

Pro Marxe a marxisty jsou metodickým východiskem zkoumání historických epoch výrobní vztahy. Dějiny jsou chápány jako jednotný proces. U Lukácsa se důraz na jednotnost dějin a celkovost poznání, jehož lze dosáhnout pomocí dialektické metody, sbíhá v kategorii totality. V prvním ze dvou esejů věnovaných Rose Luxemburgové autor přímo uvádí, že právě hledisko totality odlišuje marxistické stanovisko od nemarxistických („buržoazních“) přístupů. Ve vztahu k totalitě jsou jednotlivosti vnímány jako cosi druhotného – prvotní je zprostředkující struktura totality. To sice zakládá přesvědčení o výsadním postavení Lukácsova ortodoxního marxismu ve srovnání s těmi teoriemi, které hledisko totality postrádají a pro něž jako by skutečnost byla jen klubkem nahodile smotaných vláken, zároveň se zde však skrývá nebezpečí, že jednotlivé a jedinečné (Theodor W. Adorno by řekl nepojmové) bude ve jménu jednotícího (zobecnujícího, pojmového) hlediska totality upozaďováno, ba – teoreticky i prakticky – nemilosrdně terorizováno.

Problém proletariát

Tím se dostáváme k úskalím Lukácsovy knihy a k otázce její možné aktuálnosti. Marxismus je v ní prezentován jako teorie společnosti. Dokonce i příroda je v ní definována jako společenská kategorie. K tomu Lukács v roce 1967 sebekriticky dodává, že vyloučení přírodního světa deformovalo marxistickou koncepci skutečnosti. Z dnešního pohledu se však tento nedostatek mění v přednost. Nepřivádí nás totiž nutně k tomu, abychom společenské jevy, včetně proletářské revoluce, domýšleli jako takzvaně ontologicky objektivní. Naopak umožňuje názírat je jako jevy společnosti produkované.

Lukács samozřejmě nebyl sociální konstruktivist. *Dějiny a třídní vědomí* neobsahují sociologickou analýzu společnosti, nýbrž filosoficky zakotvenou teorii politického jednání. Navíc zásada jednoty teorie a praxe přináší řadu obtíží, povážlivě narušujících základy Lukácsovy konstrukce. Problémem je především proletariát, jehož třídní vědomí Lukács ztotožňuje se správným poznáním skutečnosti. Proletariát je subjektem i objektem dějin, a proto – na rozdíl od buržoazie uvězněné ve falešném vědomí – může vést lidstvo k osvobození. Toto hegelovsky idealistické zabarvení Lukácsova marxismu ovšem není než příkladem toho, jak se přání stává otcem myšlenky. Je výsledkem složitě filosofické spekulace a souhry důmyslných argumentačních postupů, co má ale společného s reálným světem dělnické třídy?

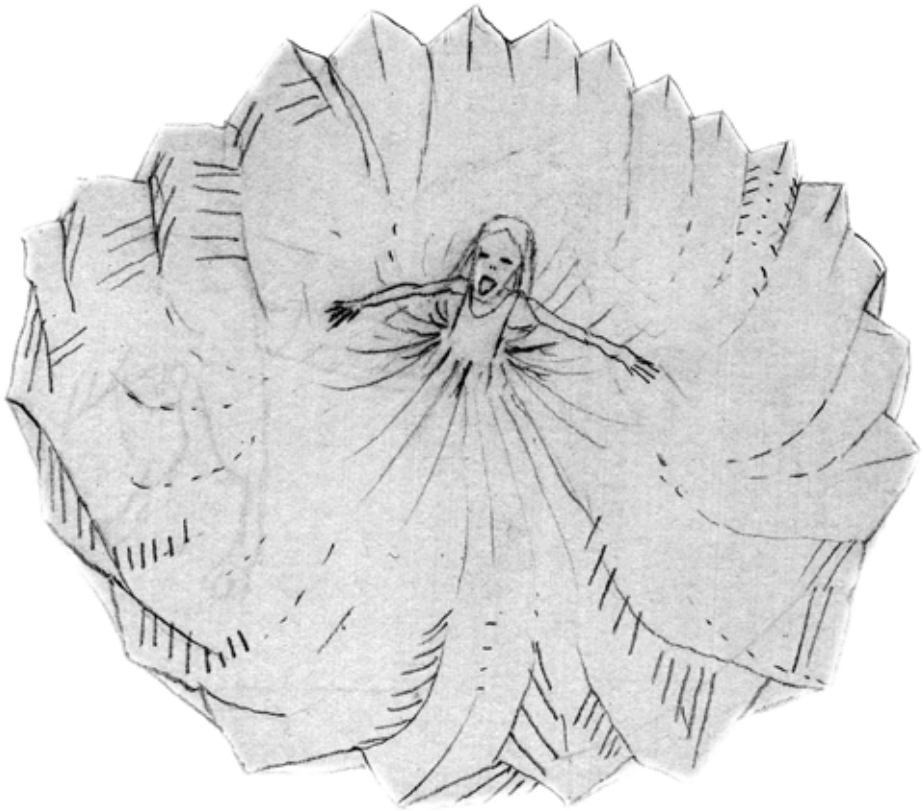
Rozpor mezi světem filosofické spekulace a světem lidské zkušenosti překlenuje György Lukács tím, že zprostředkující roli přisuzuje straně, která má ztělesňovat jednotu myšlení a zkušenosti, vědění a jednání. Jenže teorie záhy tvrdě narazila na mantinely stranické loajality, jak ostatně dokládají Lukácsovy pozdější rozporuplné osudy.

Autor působí v Ústavu pro českou literaturu AV ČR.

Gyorgy Lukács: *Dějiny a třídní vědomí*. Přeložil Lubomír Sochor. Filosofie a Academia, Praha 2020, 538 stran.

Ne znamená ne

Řečové akty a sexuální násilí

Kresba Silvie Vavřinová

Jak se jeví situace, kdy žena odmítne sex vyřčením slova „ne“, z hlediska filosofie jazyka? Filosofická analýza tohoto stále aktuálního tématu ukazuje, že se jedná o zákaz, který platí, i když není druhou stranou respektován. Jeho ignorování je třeba považovat za specifický druh násilí.

TOMÁŠ KOBLÍŽEK

Jak je možné, že „ne“ vyslovené ženou odmítající sex může být někým chápáno jako „ano“? Víme o tomto „ne“ vše, co potřebujeme, anebo mu stále dobře nerozumíme? V roce 2018 udělil prestižní filosofický časopis *Mind* svou výroční cenu mladé americké myslitelce Samii Hesni za článek s názvem *Ilokuční frustrace*, jenž se týkal právě podobných otázek. Leckdo mohl toto ocenění pokládat za úlitbu době, která se přinejmenším tváří, že se k tématu sexuálního násilí staví citlivě. Faktem ovšem je, že text Samie Hesni je filosoficky průlomový a že k danému společenskému problému připojuje překvapivý komentář, který může být poučný i pro současnou českou veřejnou debatu.

Akt, který mění situaci

V čem tedy spočívá význam zmíněného textu? Z hlediska filosofie jazyka ukazuje, že „ne“ vyslovené ženou odmítající sex je svrchované způsobem, o němž se filosofům jazyka dosud ani nesnilo. Nejde pouze o vyjádření ženiny vůle, ale také o svrchované řečové jednání, o svého druhu obranu a zákaz, jehož platnost nezávisí na uznání druhých. Tento specifický aspekt slovního odmítnutí se pak může stát východiskem pro přesnější kvalifikaci případného násilí ze strany toho, kdo ono „ne“ nerespektuje. Jedná se totiž o nerespektování určitého řečového aktu, který lze klást naro-ven s fyzickou obranou.

Oceněný článek navazuje na starší debatu ve filosofii jazyka, jejíž iniciátoři však asi nepředpokládali, že jejich úvahy jednoho dne vstoupí

na tak delikátní pole. Východiskem jsou půl století staré přednášky oxfordského profesora J. L. Austina, který upozorňoval, že výpověď nemusí mít pouze určitý význam, ale může také být řečovým jednáním s reálnými následky ve světě. Klasickým příkladem je výpověď „Křtím tuto loď jménem Queen Elizabeth“, která pouze nevyjadřuje zcela zřejmý smysl, ale je také reálným aktem, díky němuž může loď vyplout. Austin navrhuje hovořit o „ilokučním aktu“ a upozorňuje – což je zásadní –, že každý řečový akt se uskutečňuje, pouze pokud má mluvčí příslušnou autoritu. Jinak řeč nemá žádný účinek.

Jakým způsobem se tato koncepce jazyka vztahuje k tématu, které nás zajímá? Klíčová je polemika o svobodě slova, kterou v devadesátých letech vedli filosof Daniel Jacobson a filosofky Jennifer Hornsby a Rae Langton. Jacobson tehdy hájil názor, že svoboda slova se týká pouze postojů, které někdo vyjadřuje, ne však ilokučního aspektu jazyka: žádný mluvčí nemá právo očekávat, že budeme uznávat jeho autoritu, respektovat jeho názory, nebo se jimi dokonce řídit. Hornsby a Langton proti tomu namítaly, že existují případy, kdy mluvčí má v rámci svobody slova nárok nejen na vyjádření svého postoje, ale také na to, aby tento postoj byl respektován – tedy aby byl brán jako akt, který reálně mění danou situaci. Příkladem je právě „ne“ ženy odmítající sex. Podle Hornsby a Langton má být ženě přiznáno právo vyjádřit svůj postoj a zároveň toto vyjádření musí být respektováno jako akt, který určitý typ chování reálně zakazuje. Pokud je zákaz přestoupen, autorky hovoří o specifické formě násilí, které označují jako „ilokuční umlčování“. Ženě sice není zabraňováno nahlas vyjádřit svou vůli, její výpověď však může být umlčena ve smyslu aktu: muž nerespektuje autoritu ženy, jež ji opravňuje takový zákaz vydávat, a jednoduše tento akt následným násilím anuluje.

Neúspěšný zákaz

Uvedená debata byla předzvěstí narůstajícího zájmu o vztah řečových aktů, svobody slova a různých forem násilí. Dobrým shrnutím je kolektivní monografie *Speech and Harm* (Řeč

a ubližování, 2012), kterou editovaly filosofky Ishani Maitra a Mary Kate McGowan. Kniha se dotýká témat, jako je role jazyka v rámci moderních genocid, vztah „hate speech“ a pornografie či jazyková rovina negacionismu, a stala se východiskem mnoha dalších debat. To ostatně dokazuje právě esej Samie Hesni, která s Rae Langton a Jennifer Hornsby polemizuje.

Viděli jsme, že podle obou autorek násilník svým jednáním zákaz, jehož se mu od ženy dostalo, jednoduše anuluje. Hesni však upozorňuje, že takový popis ženina „ne“ odporuje naší intuici, podle níž nerespektováním zákazu nedošlo k jeho zrušení, nýbrž překročení. Navíc i pro samotné oběti je důležité, že určitým (řečovým) způsobem jednaly, a tím se preventivně bránily. Hesni přitom upozorňuje, že na rozdíl od jiných řečových aktů (jako je výše zmiňovaný křest) platnost tohoto řečového jednání nezávisí na tom, zda ho někdo uzná: zákaz platí, i když není respektován. Aby autorka vystihla tento fakt, zavádí pojem „ilokuční frustrace“, který má naznačovat, že nerespektování ženina „ne“ neznamená jeho anulaci, ale pouze zmarnění důsledků, které by ze zákazu měly plynout: totiž že nedojde k sexuálnímu aktu. Jinými slovy, podle Hesni není nerespektované odmítnutí zrušený, nýbrž pouze neúspěšný zákaz.

Prostředí, v němž žijeme

Z celé debaty si lze odnést čtyři poznatky: 1. ženino „ne“ není jen vyjádřením její vůle, je řečovým aktem, který je skutečnou obranou či zákazem; 2. platnost tohoto „ne“ na rozdíl od mnoha jiných řečových aktů nezávisí na tom, zda někdo uzná autoritu mluvčího – jde o zcela svrchované „ne“, jehož platnost nezávisí na druhých; 3. nerespektování tohoto zákazu není jeho zrušením, ale pouze odmítnutím následků, které by z něho měly plynout; 4. vzhledem k tomu, že jde o nerespektování skutečného (řečového) aktu, lze toto nerespektování chápat jako násilí vůči obraně, k níž skutečně došlo. Shrnuto a podtrženo, nelze tvrdit, že se žena nebránila, pokud pouze řekla „ne“ a nebránila se fyzicky. „Ne“ je v takovém případě zcela reálnou obranou.

Závěrem dodejme, že pro Hesni není konkrétní nerespektování onoho svrchovaného „ne“ nezdůvodněným faktem. Může jít o výsledek toho, jak jsou ženy v současné společnosti vnímány. Jako jeden z důvodů, proč odmítnutí sexu často není respektováno, uvádí americká filosofka všeobecnou dostupnost pornografie, v níž jsou ženy často zobrazovány jako podřízené bytosti, které určitou míru násilí dokonce vítají. Hesni touto poznámkou navazuje na Catharine A. MacKinnon, profesorku Harvardovy univerzity, která již od osmdesátých let argumentuje, že existuje přímá úměra mezi konzumováním pornografie a počtem znásilnění v současné společnosti (o tomto tématu se přela například s předním politickým filosofem Ronaldem Dworkinem).

Bez ohledu na to, zda její názor budeme brát za prokázaný, MacKinnon poukazuje na důležitý fenomén, jemuž bychom měli věnovat pozornost i v českém kontextu. Stojí za zvážení, zda násilí na ženách není něčím víc než záležitostí individuálních kriminálních aktů, jejichž trestnost by bylo dobré vymezit novým zákonem. Jde o typ chování, které plyne z toho, v jakém žijeme prostředí, jaké obrazy ženy v něm kolují a jak snadno jsou tyto obrazy přijímány. Určitá péče o toto prostředí by je jistě učinila pro ženy bezpečnější.

Autor je filosof.

ULTIMÁTUM

Udržitelná trička?

MATOUŠ HRDINA

Obliba ekologické a udržitelné módy už dávno není jen výsadou trendy butiků. I obří e-shopy s oblečením se dnes předhánějí v tom, z jak moc zelené bavlny jsou vyrobená jejich trička a kolik emisí jejich nákupem ušetříte. Podobně se to má i s jinými výrobky, ale právě na módě se jasně ukazuje nesmyslnost celého systému, který udržitelností nemyslí jen zdravé deštné pralesy, ale hlavně udržitelnost nerušeného konzumu.

Složitá je už definice ekologické a udržitelné módy. Nechme stranou případy otevřeného greenwashingu firem skrývajících nekalé praktiky za nicneříkajícími nálepkami, stejně jako nadšence štrikující v šumavských chaloupkách svetry z vlastní vlny. Pořád nám zůstane větší na výrobců, kteří se sice mohou o udržitelnost upřímně snažit, ale těžko dokážou ošetřit celý průběh výrobního řetězce. I když je jejich bavlna vypěstována organicky, stejně má její pěstování dopad na okolní ekosystémy a někde z ní také musí být utkána látka. Pak přijde šití oblečení, uhlíková stopa dopravy ve všech stadiích výroby a prodeje, k tomu můžeme připočítat emise z IT zázemí e-shopů a obrovský podíl vráceného nevyhovujícího oblečení. Ve výsledku jde o proces, který jen těžko můžeme jako celek označit za ekologický a udržitelný. Mnoho značek tento problém řeší kompenzacemi, ale v roce 2021 snad už nikdo nevěří tomu, že klimatický kolaps zastavíme žonglováním s počty vysazených smrčků.

Často se také zapomíná na sociální rozměr věci. Otřesné podmínky ve sweatshopu v chudých zemích globálního Jihu se sice po desítkách let kampaní zlepšují, ale o moc lepší nebývá ani situace zaměstnanců za humny – například časopis *Heroine* nedávno upozornil na pozadí českých značek, které náklady na design a kvalitní látky často vyvažují nízkými platy místních šiček. Co se týče konzumentů, asi není potřeba rozebírat fakt, že udržitelná móda je stále výsadou vyšších společenských vrstev, a kdyby byla cenově dostupná pro všechny, z povahy věci by tak udržitelná nebyla – stačí se zamyslet třeba jen nad zmíněnými náklady na lidskou práci.

Jádrem celého problému je ovšem implicitní snaha o udržení konzumního stylu života. Často slyšíme fráze o tom, že si stačí koupit jedno kvalitní triko místo pěti čínských šmejdů. I když jim uvěříme a pomíneme existenci movitého zákazníka, který si koupí pět kvalitních triček, pořád je tu otázka, proč si ho vlastně kupovat. Nejspíš si totiž pořizujeme zbytečnou novou věc (jistě už doma máme jiná trika) a tím udržujeme v chodu ekonomiku nevyhnutelně založenou na expanzi na úkor přírodních zdrojů. Netvrdím, že by se móda a cokoli dalšího nemělo vyrábět „udržitelně“ a ekologicky. To je základ, o který by měli usilovat spotřebitelé, firmy i vlády. Pokud ovšem zároveň zásadně nepřehodnotíme společenský systém a životní styl založený na výrobě a nakupování věcí, planetu nezachráníme ani stoprocentním podílem recyklovaného plastu v našich teniskách.

Petr Boček, Honza Vojtíšek (eds.)
Umlrčí věnec
 Golden Dog 2021, 278 s.

Výbory z české poezie 19. století jsou v současných edičních plánech raritou. Petr Boček, který společně s Honzou Vojtíškem sestavil soubor převážně epických hororových balad Umlrčí věnec, v předmluvě konstatuje, že se při výběru básní z poloviny předminulého století drželi spíše méně známých autorů. Když se řekne hororová balada, každého asi napadne Kytice, jejíž básně pro několik generací čtenářů představovaly iniciační čtivo. Karel Jaromír Erben je ve výboru jednou krátkou básní opravdu zastoupen a mezi autory nalezneme i další známá jména: jsou zde například Svatopluk Čech, Jan Neruda, Jaroslav Vrchlický a jediná žena – Božena Němcová. Některé z básní jsou poněkud klopotné a pro současného čtenáře, který není bohemista ani staromilec, mluví příliš tuhým jazykem. Jindy však narazíme na bizarní imaginaci, komické momenty a podivuhodné novotvary, například u Josefa Jaroslava Kaliny: „Nedej se svěsti Ochechulím,/ tu zůstaň, ať tě k srdci tulím!“ Patrný je vliv ohlasové poezie, která básně zabývá lidovými motivy, zvyky a fantastickými bytostmi: vodníky, démony, kostlivci, vílami nebo upíry. Častým motivem je noční návštěva hřbitova, kostela nebo prokletého místa. Morbidní fascinace mrtvolami, narušováním věčného spánku nebožtíků či přehazováním a odcizováním kostí, za něž musí smrtelník pykat, je pozoruhodná. Mnohdy se ale jedná o horory sociální, v nichž lidé z okraje společnosti trpí za svá pochybení vlastně jen proto, že měli hlad a neměli na výběr.

Karel Kouba

Alice Vincentová
Přesazená
 Přeložila Tereza Rotterová
 Host 2020, 364 s.

Vystudovat prestižní školu, získat práci hudební redaktorky v uznávaném deníku The Telegraph, mít vlastní bydlení v Londýně – zní to jako životní sen mileniálů, avšak z knihy britské novinářky a spisovatelky Alice Vincentové nazvané Přesazená se dozvíme, že ani po dosažení tohoto zdánlivého ideálu nemusí být člověk spokojený a může se cítit značně vykořeněný. Dnešní třicátníci balancují na tenké hraně. Měli by dosáhnout vysněných kariér, cestovat po světě, prožít všechno, co jim život nabízí, a to nejlépe v instagramové kvalitě. Také je ale čeká realita nedostupného bydlení, obrovské pracovní konkurence, životní prázdnoty a vyhoření. Autorka v knize odkrývá svou osobní krizi spojenou s rozpadem vztahu a následnou ztrátou bydlení, v důsledku čehož se však naplno oddala své tajné vášni, zahradničení. To sice může být v Londýně pro člověka bez domu se zahradou trochu problém, ale jak se ukáže, není to nemožné. Kromě balkonového pěstování se nabízí třeba možnost dobrovolného obdělávání veřejné půdy. Kniha je napsaná čtivou formou deníkových zápisků zahrnujících jeden rok v autorčině životě, zároveň je však také průvodcem po parcích, botanických zahradách, významných sklenících a městských divočinách Londýna, New Yorku, Berlína nebo Amsterdamu. Mimo jiné se dozvíme spoustu historických zajímavostí o zahradničení a botanice za časů viktoriánské Anglie a jejich vlivu na ženskou emancipaci. A navíc dostaneme pár dobrých pěstitelských rad a tipů.

Zdeňka Beranová

Martina Slúková
Synchroironizovaný muž
 Brak 2020, 76 s.

Publikace Synchroironizovaný muž divadelnice Martiny Slúkové je zábavná už svou formou připomínající dětskou knihu – má tvrdé lepenkové desky a je plná koláží, které stavějí na fascinaci podivným v přírodě (houby, ryby, větvení) i v kultuře „lidských organismů“ (obydlí, stroje, chrámová výzdoba). Sbírka česky, slovensky a anglicky psaných mikropříběhů obsahuje prózu na hranici poezie, sarkasmus mířící k trapnosti, cynismus v mezích laskavosti. Hra s jazykem umožňuje autorce nahlížet obyčejnost z nezvyklé, a především neuctivé perspektivy. Slúková brutálně a umanutě odhaluje strategii zvýznamňování každodennosti, bez níž se nikdo neobejdeme. Předkládá typologický katalog bezstarostných životů plných pohody – životů starých i mladých mužů a žen ve stavu první marné zamilovanosti i hořkosti milostného zklamání, plačících do plných sklenic a hrnků, životů lidí, které čeká „na další deň zase to isté“, „to isté s niekým úplne iným“ a kteří se přece „zajímají o úplně něco jiného“. V hrdinně prožívané zbytečnosti nejedinečného života se bolestivě poznáváme – všichni ztrácíme čas opájením se vlastním bohatým vnitřním světem, všem denní snění o tom, co bychom mohli, kdyby, brání ve světě vnějším udělat něco skutečně podstatného. Na všechny čeká práce, vztah, rodina. Co je normální? Co zvláštní? A komu na tom záleží? Škoda, že je Synchroironizovaný muž jen takovou „drobníčkou“ – přesných a koncentrovaných postřehů o tom, jací jsou snící hrdinové dnešní doby, nikdy není dost.

Marta Martinová

Michal Reiman
Čínský deník a skupina Listy, jaro 1981
 Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2020, 164 s.

„Skutečná pravda spočívá v tom, že nevíme o zdejší praxi zhora nic. Můžeme jen s jistým odstupem registrovat to, co nám říkají hostitelé,“ píše historik Michal Reiman ve svém Čínském deníku, který nedávno vyšel péčí editorky Daniely Kolenovské. Čínu na jaře 1981 navštívila čtyřčlenná „delegace“ skupiny Listy; kromě Reimana ještě Zdeněk Hejzlar, Zdeněk Mlynář a Ada Müller. Reiman byl komunista „druhé generace“ – jeho otcem byl Pavel Reiman, předválečný člen německé i československé komunistické strany, který se po roce 1948 až do procesu se Slánským podílel na tvorbě kulturní politiky KSČ. Michal Reiman vystudoval v Moskvě, kam s matkou utekli před Hitlerem, po návratu do Československa přijal reformní kurs a za normalizace mu bylo znemožněno působit v oboru. V západoněmeckém exilu se zapojil do práce skupiny Listy, jež se formovala kolem stejnojmenného časopisu pod vedením Jiřího Pelikána. Jak naznačuje titul knihy, spíš než cestopisem je kniha pohledem do dynamiky českého exkomunistického exilu, který zde reprezentuje zmíněná čtveřice na výpravě do neznámé země. Reiman sám si soudě podle jeho zápisků postupně uvědomoval, že z Číny mohou poznat jen málo a pochopit téměř nic, a snažil se tedy získat aspoň nějaké povědomí o postojích čínských historiků a historiček k tématům z ruských a sovětských dějin, jež ho zajímala. Publikace je zároveň výmluvnou připomínkou toho, jak málo je dosud historiograficky zpracované téma československých exilů v letech 1948 až 1989.

Matěj Metelec

Osudná džungle
(Selva trágica)
 Režie Yulene Olaizola, Mexiko 2020, 96 min.
 Premiéra 9. 6. 2021 (Netflix)

Poctivých festivalových artovek se na Netflix moc nedostává, takže je o to příjemnější, když si prostřednictvím streamovacích služeb můžeme dopřát jeden z lépe hodnocených snímků loňského festivalu v Benátkách. Osudná džungle mexické režisérky Yulene Olaizoly patří k těm filmům, které prolínají sociální realismus s mysteriózními prvky převzatými z lokálních mytologií. Výsledek sice není tak vizuálně uhrančivý jako třeba dva roky starý tuniský snímek Očarování, je však pozoruhodné, jakým způsobem propojuje realistické a fantaskní prvky do celku, který je rafinovanou pastí na diváky. Děj, odehrávající se ve dvacátých letech minulého století na hranicích Mexika a tehdejší britské kolonie, začíná jako příběh skupiny žen utíkajících před stárnoucím bílým obchodníkem, jenž se chce s jednou z nich oženit. Hned na začátku ženy vstupují do džungle, která se posléze stane dějištěm řady násilných střetnutí několika tlup mužů s kořistnickými záměry. Mladá Agnes, jedna z prchajících žen, se stává cizorodým elementem, trofejí a nakonec ztělesněním mayské mytické bytosti Xtabay, ženského démona vedoucího muže za jistou smrtí. Olaizola tu pozvolna příběhu dává misogynní mytickou perspektivu, která se rodí z paranoie a izolace cestovatelů v nebezpečné džungli. Enigmatický ponor do srdce temnoty působí dezorientujícím dojmem i na diváka, jenž postupně ztrácí přehled v ději a zůstává odkázaný na uhrančivé nebo brutální, každopádně ale ambivalentní obrazy.

Antonín Tesař

Igor Hosnedl
Rapunzel
 Hunt Kastner, Praha, 17. 5. – 17. 7. 2021

Po několikaměsíčním zdlouhavém útlumu konečně ožily i malé spřátelené galerie na pražském Žižkově a v Karlíně, které opět bylo možné navštívit v rámci série „First Thursdays“, tedy prvních čtvrtků v měsíci, kdy mají zmíněné výstavní prostory prodloužené otevírací doby a nabízejí doprovodné akce ke svým instalacím. Na počátku června tak byla vedle sólových výstav Valentýny Janů, Josefa Mrvy či Jana Turnera k vidění také výstava Igora Hosnedla, kterou připravila galerie Hunt Kastner. Pod názvem Rapunzel se skrývá cyklus velkoformátových maleb, jež se pohybují na pomezí abstrakce a figurativní malby. Lze v nich nalézt pohádkové motivy, jako jsou z temnoty se vynořující dračí hlava či amputované údý, jež připomínají pramínky vlasů, tolikrát zmiňované v doprovodném textu Evy Skopalové. Tato nejednoznačnost je pro Hosnedlovu tajuplnou tvorbu typická a v nejnovějším souboru navíc téměř absentují jakékoliv lidské motivy (kromě povalujících se hlavy a končetin bez těla na některých obrazech), které jeho tvorbě v minulosti často dominovaly. Lidské tělo ustupuje spletencům oněch blíže nespecifikovaných údů, které se v některých obrazech mění v perfektně synchronizovanou mašinerii. Ani v tomto případě však obrazy zdaleka nepůsobí industriálním dojmem, nýbrž záhadně, fantasticky, někdy až magicky.

Natálie Drtinová

Jakub Maksymov
Tesla
 Divadlo Komedie, Praha, premiéra 14. 6. 2021

Námětem nové inscenace režiséra a scenáristy Jakuba Maksymova jsou osudy vizionáře a čistokrevného nerda Nikolý Tesly, popova syna, který dostal od otce svolení studovat milovanou fyziku, až když při epidemii cholery sedl smrti na lopatu. Naštěstí smrti o vlásek unikl, a svět tak nepřišel o jednoho z nejvýznamnějších a nejpozoruhodnějších vynálezců – ani o příběh ukazující, že cesty, jimiž se dějiny vědy ubírají, do značné míry určuje kapitál, mecenáši a hlavně investoři. Hra, lapidárně nazvaná Tesla, sází především na výraznou scénografii a hudební složku, zatímco děj se bohužel posunuje hlavně předčítáním biografie u osvětleného řečnického pultíku. Prodlevy způsobené přeskupováním a představováním scény jsou poněkud zdlouhavé, ale představení má i zábavné momenty. Podivná Teslu polidštuje jeho vřelý vztah ke zvířatům – v mládí ke kocourovi, díky němuž objeví kouzlo statické elektřiny, a po emigraci do USA k holubům. Gagy s vysavačem a větráky, tranzistory a televizemi či hry s transformátorem pro dálkový přenos energie, který je za dodržení určitých podmínek bezpečný i pro publikum, si užijí nejen inženýři elektrotechniky se svými potomky, ale každý, komu se někdy zasteskne po dobrodružstvích školní laboratoře. A když didaktičnost dění začne být přece jen trochu únavná, vytrhnou diváka z klímbání dlouhé výboje Teslova transformátoru. Co lze na jevišti spatřit spektakulárnějšího než samo zjevení elektřiny?

Martin Zajíček

Carine Donneger
S/T
 CD, Tanzprocesz 2021

Jeden z nejnovějších titulů pařížského vydavatelství Tanzprocesz by mohl být ideální volbou pro ty posluchače, kteří za svůj život slyšeli už spoustu nejrůznější hudby, navštívili stovky, ne-li ještě více koncertů a jsou poněkud přesyceni, unaveni, nebo dokonce znechuceni hudebním provozem. Zkrátka pro všechny, kdo z uvedených důvodů raději než žánry, kapely, písničky či festivaly vyhledávají zvukové mikroudálosti. Jde o sonickou koláž, jakých sice mohli už také slyšet dost, nicméně podstatnější než zvuková originalita je v tomto případě volnost, s níž Carine Donneger jednotlivé fragmenty spojuje, stejně jako svoboda, kterou nahrávka posluchači dopřává. Název prvního tracku – Поездка – lze považovat za nomen omen: skladba složená s útržků konkrétních i abstraktních zvuků, hovorů v ruském jazyce (kdosi se tu opakovaně domáhá pirožků) i vzdálených melodií skutečně evokuje výlet, jakkoli se spíše než cestování Transsibiřskou magistrálou blíží somnambulnímu pohybu – nejen z místa na místo, ale prostřednictvím vzpomínek také v čase. Druhý track, nazvaný Nokte, je abstraktnější: neurčitě zvuky a občasný zpěv v jazyce, jež nedokážu identifikovat, se vynořují z téměř všudypřítomného, snad syntezátorového hučení. To zhruba v polovině na chvíli ustane a od tohoto momentu je nahrávka častěji přerušována tichem: prázdná místa skladbu ještě více fragmetarizují a zároveň umocňují sonické klustry a erupce. Zatímco první skladba má navzdory vysokému stupni dezorganizace určitý klimax, druhá končí v souladu se svým těžko předvídatelným průběhem – jako když utne.

Jan Klamm

HOVORY Z REZIDENCE
SCHLECHTFREUND

© MONSTRABARET/FREDA BRUNOLDA 2021

A2 — DOBRĚ
VYHOZENÉ PENÍZE!

Předplaťte si svůj oblíbený kulturní časopis!

roční předplatné – 999 Kč / 26 čísel

zvýhodněné roční předplatné pro studenty,
seniory, ZTP nebo rodiče na mateřské
či rodičovské dovolené – 890 Kč / 26 čísel

roční předplatné pro knihovny – 699 Kč / 26 čísel

půlroční předplatné – 499 Kč / 13 čísel

čtvrtletní předplatné – 249 Kč / 6 čísel

roční férové předplatné – 1471 Kč / 26 čísel

roční elektronické předplatné – 599 Kč / 26 čísel

Předplatné objednávejte na adrese distribuce@advojka.czVíce informací najdete na www.advojka.cz

eskalátor

Rusko pokračuje ve zpřísňování už tak paranoidní legislativy. Jako by nestačilo, že řadu let platí zákon o „zahraničních agentech“, který dal vzniknout seznamu nežádoucích zahraničních nebo mezinárodních nevládních organizací a prakticky znemožňuje činnost mnoha lidskoprávním iniciativám. Za první účast na jejich aktivitách je občan pokutován až patnácti tisíci rubly (v přepočtu asi čtyři tisíce korun), při opakovaném přestupku hrozí odnětí svobody na dobu od dvou do šesti let. Dosud se sankce vztahovaly pouze na aktivity na domácí půdě. Nově se odpovědnost rozšiřuje i na účast na akcích konaných v zahraničí. Přitom neexistuje jednoznačná definice „nežádoucí organizace“; stačí, když se podobné podezření objeví a následně prokáže. Vadit může i financování ze strany nežádoucích organizací – na účastníky konferencí a seminářů v zahraničí tak v Rusku leckdy čeká soud. Podobné změny neznemožní cestování jako takové, ale omezí ho na nákupy, zábavu, válení se u moře či ideologicky správné služební cesty.

O. Pavlova

Když Joe Biden nastupoval do úřadu, očekávalo se, že se Spojené státy více zapojí do řešení problémů globálního světa. Jeho první návštěva Evropy ale tato očekávání nenaplnila. Na změny klimatu, zdravotnickou bezpečnost či

boj proti rostoucím nerovnostem se dostalo jen okrajově. Jediným zaznamenáníhodným výsledkem je závazek NATO, že povede své (válečné) aktivity ekologicky udržitelným způsobem, jinak Bidenova návštěva proběhla jako tradiční setkání hlavy amerického imperialismu s evropskými pomocníky. Nový prezident chtěl hlavně upevnit blok proti Číně, která ohrožuje postavení USA v klíčovém odvětví technologií. Lze dobře chápat, proč dali američtí voliči Bidenovi přednost. Jenže zatímco Trump v očích Evropanů americkou moc diskreditoval, nyní se můžeme oprávněně obávat, že před uhlazeným Bidenem budou evropští politici opět stát v poníženém předklonu.

O. Sojka

Přestože by vzestup předvolebních preferencí německých Zelených mohl svědčit o obratu německé společnosti k progresivně liberálním hodnotám, chování spolkové země Berlín, již vládne rudo-zelená koalice, napovídá spíše opak: 17. června byl policií obsazen bytový projekt Rigaer StraÙe 94 v berlínské čtvrti Friedrichshain, který byl jednou z posledních bašt squatterského hnutí ve městě. Možná však jde o průvodní jev komplexnější společenské proměny. S generacemi formovanými kontrakturními vzpourami odchází také potřeba žít mimo pravidla institucí a středostavovské hodnoty. Punkové squaty se tak mění v legální hausprojekty pro slušné lidi, kteří budují své komunity na hodnotách píce a osobní odpovědnosti.

T. Schejbal

V meziválečném Československu ve dvacátých letech fungovalo hned několik vysokoškolských institucí určených pro emigranty z bývalého carského Ruska. Rusové mohli studovat na Ruské lidové univerzitě. Ukrajinci měli svou Ukrajinskou svobodnou univerzitu (ta mimochodem dodnes existuje, jen se přesunula do Mnichova). Dále zde byla Ukrajinská hospodářská akademie v Poděbradech, kde studovali budoucí ukrajinští inženýři, a pak několik odborných škol a gymnázií. Všechny tyto instituce financoval v rámci takzvané Ruské pomocné akce československý stát, který navíc emigrantům nabízel stipendia na školách pro domácí studenty. Po sto letech je situace opět napjatá. Represe v Bělorusku i v Rusku nabývají značného rozsahu a lze očekávat, že počet emigrantů z těchto zemí v nejbližší době poroste. Skupina významných světových intelektuálů – například Timothy Snyder, Ivan Krastev, Slavoj Žižek, Olga Tokarczuk nebo Eva Illouz – proto 14. června na serveru Open Democracy zveřejnila otevřený dopis, v němž volá po zřízení východoevropské univerzity, která by působila v některé zemi Evropské unie. Měla by „poskytnout nové příležitosti pro ty, kteří byli vyhozeni, postihly je represe a museli opustit svůj domov, a také pro ty, kteří chtějí studovat v souladu s vysokými evropskými standardy“. Dokážeme si vůbec představit, že by se dnešní česká vláda rozhodla napodobit Masaryka a Beneše a navrhla, že toto vzdělávací zařízení bude financovat naše

republika? Nejspíš ne. Časy se mění a my si čím dál tím víc přejeme, aby nás svět hlavně nechal na pokoji.

M. Tomek

Česko bude mít svou první dálnici, která mu nebude patřit – třicet kilometrů D4 mezi Příbramí a Pískem postaví společnost Eurovia s francouzským vlastníkem a poté ji má provozovat osmadvacet let, dokud ji stát nesplatí i s úroky. Dálniční „public-private partnership“ česká média dočista okouzli a ředitel Eurovie Martin Borovka v rozhovorech ujišťoval, že je projekt „předurčen k úspěchu“ a je pro stát každopádně výhodný. Překvapivé, že? Jelikož tato lobby měla dveře dokořán i v médiích veřejné služby, bylo by asi bláhové očekávat zamyšlení nad tím, jestli má stavba dálnice vůbec smysl, ať už ji bude provozovat kdokoli. Opravdu je v pořádku, že stavíme hned dvě dálnice do jižních Čech, nejrůdnější osídleného regionu celé republiky? Kdyby se stát včas rozhodl jen pro jednu z nich – třeba pro tu příbramskou –, nemuselo se plýtvat penězi a úsilím na neprosaditelnou D3 přes Posázaví a za ušetřené prostředky jsme mohli mít hotový železniční koridor nejen do Budějovic, ale až na rakouské hranice. V Rakousku mimochodem nedávno rozhodli, že místo budování dálnice do Waldviertelu u českých hranic radši zkapacitní železnici. Na rozdíl od nás zřejmě začínají chápat, že řešit přebujelou silniční dopravu novými dálnicemi je jako řešit otylost koupí nového, delšího opasku.

M. Špína